

LANDSCHAPSBEELD
GOOI EN VECHTSTREEK

GOOI EN VECHTSTREEK

Landschapsbeeld

- Landschappelijke analyse, kwaliteiten en waardering -

3091
februari 2018
Regio Gooi en Vechtstreek
MTD landschapsarchitecten

VOORWOORD

Het landschap als verbinder en drager van identiteit

Het landschap in Gooi en Vechtstreek vertelt de geschiedenis van het gebied. Verhalen over de ondergrond van lang geleden, over eerste bewoners, over landgebruik en over natuurverschijnselen. Van de Erfgooiers, die de basis hebben gelegd voor de heide in het Gooi, tot Floris de Vijfde die een kasteel bouwde aan de Vecht. Van technische ontwikkelingen en de handarbeid waarmee het veengebied is ontgonnen tot de militairen die daar weer gebruik van maakten voor de verdediging van Holland, hetgeen resulteerde in de waterlinies.

Ook in de huidige tijd geeft het landschap karakter en identiteit aan onze dagelijkse leefomgeving. De diversiteit van gebieden als de Gooise stuwwal, de Vechtweiden, de voormalige Zuiderzeekust en de veenplassen binnen één regio in de Randstad is uniek. De aaneenschakeling van verschillende soorten landschap zorgt voor keuzevrijheid van gebruikers en bezoekers. Het legt daarmee de basis voor een aantrekkelijk leefklimaat en (economisch) vestigingsklimaat en is van grote waarde als groenblauwe verbinder van Amsterdam, Almere, Amersfoort en Utrecht.

Het landschap verbindt ons met elkaar. Het vormt onze identiteit. Als gebruiker, bezoeker of inwoner staan we soms te weinig stil bij hoe bijzonder het is om in dit gebied te wonen, werken of te recreëren. Gelukkig neemt het besef toe dat het landschap cruciaal is voor ons vestigingsklimaat, ons woongenot, onze waterhuishouding, onze gezondheid en onze biodiversiteit.

In dit document wordt voor het eerst op de schaal van Gooi en Vechtstreek het landschap in haar samenhang beschreven en gewaardeerd. Dit biedt houvast en perspectief voor het behoud en de versterking van de landschappelijke kwaliteiten in dit gebied, zodat we in de toekomst het maximale uit ons landschap kunnen halen.

Bussum, februari 2018

INHOUD

1 Inleiding 9

2 Historische analyse 11

Ontwikkelingsgeschiedenis 11

Historische landschapselementen 17

Conclusies historische analyse 47

3 Ruimtelijke analyse 49

Ontwikkeling landschap tot heden 49

Ruimtelijke eenheden 52

Conclusies ruimtelijke analyse 67

4 Analyse beleid 69

Conclusies analyse beleid 75

5 Doel en waardestelling 77

Colofon

INLEIDING

Eén landschapsbeeld voor Gooi en Vechtstreek

Het behoud van de groenblauwe kwaliteiten van Gooi en Vechtstreek is één van de speerpunten van de Regionale Samenwerkingsagenda 2016 - 2018. Gooi en Vechtstreek heeft de ambitie om de cultuurhistorische en landschappelijke kwaliteiten en belangrijke natuurwaarden van de regio te behouden, versterken en beter beleefbaar te maken voor bewoners en bezoekers.

De gemeenten in de regio werken hierbij samen, ook in groter verband, zoals in de Metropoolregio Amsterdam en met andere overheden en gebiedspartijen in het Groene Uitweggebied.

Regio Gooi en Vechtstreek werkt aan een integrale visie voor de fysieke leefomgeving in Gooi en Vechtstreek (het regionale omgevingsbeeld) en een specifieke visie voor het landschap. Daarvoor is het van belang dat er eerst een duidelijke beschrijving en waardering van de huidige fysieke leefomgeving komt. Een beschrijving en waardering van de groenblauwe structuren zijn hier een belangrijk onderdeel van.

In dit licht heeft Regio Gooi en Vechtstreek opdracht gegeven een Landschapsbeeld voor Gooi en Vechtstreek op stellen dat dit in beeld brengt. Het landschapsbeeld vormt daarmee bouwsteen voor de genoemde visies.

Reikwijdte en schaalniveau

Er zijn verschillende definities van 'landschap', zoals een "gebied zoals dat door mensen wordt waargenomen en waarvan het karakter bepaald wordt door natuurlijke en/of menselijke factoren en de interactie daartussen" (Raad van Europa). Vaak wordt de term landschap gebruikt voor een 'groen gebied', maar de term kan ook worden gebruikt voor een bepaald samenhangend systeem van abiotische en biotische factoren en het menselijk handelen daarin, zoals 'heidellandschap' en 'stadlandschap'.

Doelstelling van het onderhavige landschapsbeeld is om een beschrijving en waardering vast te leggen van het landschap van Gooi en Vechtstreek en met name van de 'groenblauwe' structuren in de regio.

Het schaalniveau van het landschapsbeeld betreft de schaal van de regio. Dit betekent dat het betrekking heeft op landschapstypen of structuren en elementen in het landschap die de schaal van één gemeente overschrijden of die zodanig van belang of uniek zijn dat deze van betekenis zijn voor de hele regio. Bestuurlijke grenzen vallen niet altijd samen met de afzonderlijke landschapstypen. In sommige gevallen is om die reden een ruimer gebied afgebeeld. De bestuurlijke grenzen van de regio zijn leidend voor de conclusies en waardering.

Delen van het landschap in het gebied zijn sterk beïnvloed door menselijk ingrijpen, denk bijvoorbeeld aan afgravingen of de aanleg van dijken en militaire stellingen. Cultuurhistorische en landschappelijke waarden vallen hier samen. De cultuurhistorische structuren en elementen krijgen om die reden een nadrukkelijke plek binnen dit landschapsbeeld. En dan met name cultuurhistorische structuren en elementen die een directe samenhang hebben met de 'groenblauwe' structuren. Een voorbeeld zijn de vestingsteden, die een directe samenhang hebben met open schootsvelden of de door de mens gegraven trekvaarten.

Een belangrijk aspect van het landschap vormen de ecologische waarden. Ook deze zijn op het passende schaalniveau als zodanig benoemd. Landschap is gebaseerd op een abiotische ondergrond die zeer bepalend kan zijn voor wat bovengronds zichtbaar is. Dit komt terug in een daarmee samenhangende indeling in deelgebieden of landschappelijke eenheden die daaruit voortkomt. De abiotische factoren van het landschap worden binnen het landschapsbeeld niet uitputtend behandeld, omdat dat zou te ver reiken voor dit document.

Aanpak: analyse en wijze van waardering

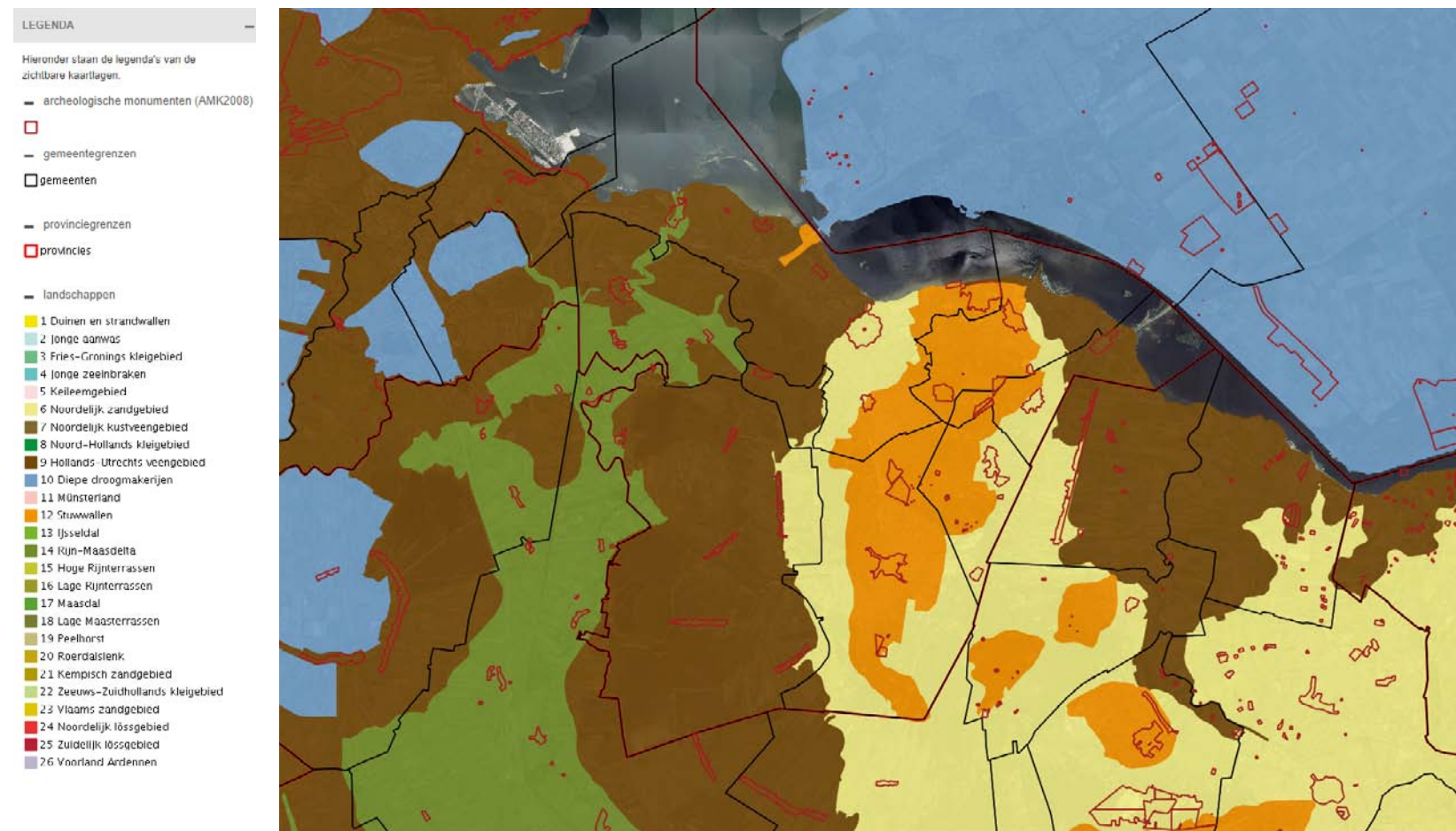
Er is geen vaste methode om de waarden van landschap te bepalen. Elementen en structuren kunnen op verschillende wijze gewaardeerd worden. Voor één is de cultuurhistorische waarde het meest bepalend, voor een ander is het de gebruikswaarde of financiële waarde. Om een gefundeerde en integrale waardering te geven, die recht doet aan de verschillende aspecten, is op diverse manieren naar het landschap gekeken.

De basis wordt gevormd door een analyse naar de meest essentiële kenmerken van het landschap, zowel historisch als ruimtelijk. Dit om zo de geest van de plek, de 'genius loci', te doorgronden. Om de gelaagdheid van het landschap te beschrijven en de meest bepalende structuren en elementen in beeld te krijgen, is eerst ingezoomd op de ontwikkelingsgeschiedenis van het landschap. Hierbij zijn de onderscheidende historische landschapsstructuren en -elementen die bepalend zijn geweest voor de hoofdstructuur van het landschap benoemd. Vervolgens is een ruimtelijke analyse gemaakt van het huidige landschap. Hierbij is de meest basale organisatie van het landschap in beeld gebracht. Dit leidt tot een beeld hoe het landschap er nu uitziet en hoe dit zich verhoudt tot de historische landschapsstructuren en -elementen. Vervolgens is ook de beleidsmatige waardering van het landschap in beeld gebracht. Hier gaat het om gebieden met een beschermde status, die op bovenregionaal niveau van belang is. De analyse laat zien welke beleidsmatige keuzes gemaakt zijn met betrekking tot behoudenswaardige landschappen. De cultuurhistorische analyse, de ruimtelijke analyse en de beleidsmatige waardering van het landschap geven samen een basis voor de waardering van het landschap in de regio. Ook zijn conclusies te trekken met betrekking tot deelgebieden, structuren of elementen die in meerdere opzichten waardevol zijn. Een en ander resulteert in een landschapsbeeld met een integrale waardering.

< Topografische kaart het Gooi (1740) (bron: www.atlasderneederlanden.uva.nl)

HISTORISCHE ANALYSE

Ontwikkelingsgeschiedenis

Landschappelijke hoofdstructuur en archeologische monumenten van de Gooi en Vechtstreek (bron: webgispublisher.nl)

Geologische ontwikkeling van het gebied

Stuwwallen

In de voorlaatste ijstijd (370.000 tot 130.000 v. Chr.) werd Nederland vanuit het noorden met ijs bedekt. De ijsmassa's drukten zand- en grindlagen omhoog en er ontstonden stuwwallen: langgerekte heuvelreeksen, waaronder de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi. De zand- en grindlagen komen ook meer lokaal bij Muiderberg en Nederhorst den Berg omhoog.

Veengebieden

Circa 10.000 jaar geleden begon het Holoceen. Het klimaat werd warmer en vochtiger en omdat de temperatuur hoger werd, begon de zeespiegel te stijgen. Hierdoor konden de rivieren hun water minder goed kwijt en steeg het grondwaterpeil. Er ontstonden moerassen en zoetwatermeren. Onder water konden planten niet meer goed verteren en begon zich op basis van de plantresten veen te ontwikkelen.

Na 3800 v. Chr. trok de zee zich langzaam terug achter de strandwallen die nu nog de Nederlandse kuststrook vormen. De hele Vechtstreek lag toen in een grote lagune, een zoetwaterbassin waar steeds meer verlanding optrad. De veengroei ging hard. Het veen groeide boven het water uit. De groei van dit veen zette door tot 1250 v. Chr.

Zuiderzee

Rond 1800 v. Chr. nam de invloed van de zee zodanig af waardoor een groot meer overbleef. Dit is wat nu het IJsselmeergebied is. Vanuit dit meer sloegen de golven steeds meer stukken van het veen weg. Het wegslaan van het veengebied ging door totdat zoveel land was weggeslagen dat er een verbinding met de Noordzee ontstond. De Zuiderzee was geboren (circa 12e eeuw). Bij grote stormen in de 12e en 13e eeuw werden nog grote hoeveelheden land weggeslagen.

Horstermeer en Naardermeer

Met name bij het huidige Vreeland, Weesp (Aetsveld) en Muiden bleven lange tijd grote veenmeren bestaan. Het 'Aetveldse Meer' en het 'Vreelandse Meer' breidden zich, door het wegslaan van veen, in oostelijke richting uit. Deze uitbreidingen waren het begin van het Horstermeer en het Naardermeer. Op kaarten uit de 16e eeuw zien we de meren in hun huidige vorm.

Ontstaan van de Vecht

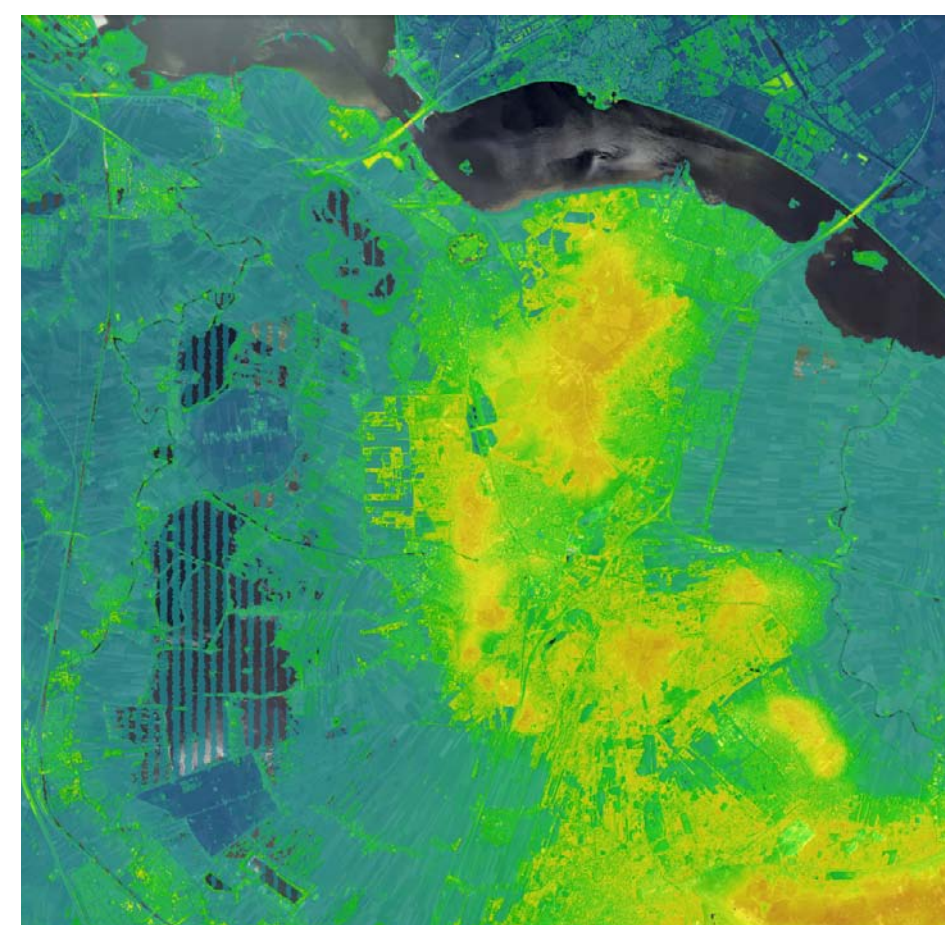
Pas omstreeks 1000 v. Chr. ontstond het watersysteem dat wij nu kennen als de Vecht. De huidige Kromme Rijn maakte toen contact met de veenmeren en de veenviertjes die er al waren. In de 500 jaar hierna vormde de Vecht zich als rivier. De rivier veranderde in die periode nog regelmatig van ligging; zij trad bij hoog water regelmatig buiten haar oevers en er werden kleiige oeverwallen gevormd. Bij hoog water werden de veenmeren langzaam gedicht met klei en slib. Vanaf 300 v. Chr., toen de meren grotendeels waren opgevuld, ontstond hier weer veen.

Ontwikkeling van het Gooi

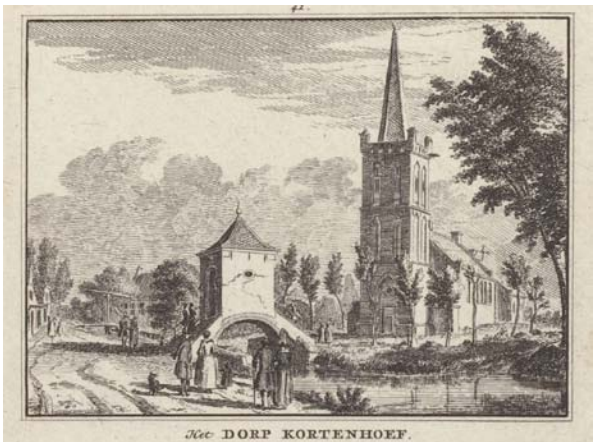
Al in de prehistorie waren de hogere zandgronden van de stuwwal bewoond. Tevens zijn er sporen van bewoning gevonden, die dateren uit de Bronstijd (3000 v. Chr.). Relicten uit die tijd zijn de grafheuvels, die in het landschap zijn te vinden. Op de zandgronden verzamelde het water zich op de laagste plekken. Dit waren de plekken om het vee te laten drinken. Rond deze drinkplaatsen ontstonden tussen 1100 en 1300 kleine agrarische nederzettingen: de eerste dorpen in het Gooi, Hilversum, Laren, Blaricum en Huizen. Deze dorpen lagen op de oostelijke rand van de stuwwal. Hoger gelegen ontstond langs de Zuiderzee Naarden. De dorpen hadden één (of meerdere, Hilversum) brink. Hier werd het vee verzameld. In in eerste instantie lagen deze brinken aan de rand van het dorp, maar door dorpsuitbreidingen werden dit al snel de centra. De brinkdorpen hadden, gekoppeld aan de schaapsdriften, een radiale structuur. Een structuur die in het huidige beeld nog te herkennen is in het wegenstelsel dat de dorpen onderling verbindt.

Geomorfologie (bron: museon.nl)

Hoogtekaart (bron: Algemeen hoogtebestand Nederland)

Blaricum (1612), Ankeveen (1749), Hilversum (1609), Kortenhoef (1749) (bron: Stadsarchief Amsterdam)

In het Gooi werd het gangbaar dat boeren na overlijden de gebruiksrechten van het land konden overdragen op hun erfgenamen. Omdat dit inhield dat men landgebruik en boerderij kon overerven, werden deze boeren Erfgooiers genoemd. Begin 14e eeuw organiseerden deze Erfgooiers zich en werden er afspraken gemaakt over het gebruik van gemeenschappelijke gronden.

Rond 1300 was rond de brinkdorpen voornamelijk bos te vinden. De Erfgooiers maakten grote akkercomplexen rondom de dorpen (engen of enken) en, op grotere afstand in de lagergelegen gebieden, gemeenschappelijke graslanden (de meenten). De heidevelden werden begraasd door schapen die in de nacht op stal werden gezet en waarvan de mest werd gebruikt om de akkers te bemesten. Het bos werd gebruikt voor de productie van geriefhout.

De nederzetting Huizen aan de Zuiderzee ontwikkelde zich naast agrarisch brinkdorp, ook tot vissersdorp.

De zandgronden zijn aantrekkelijk om buitenplaatsen en landgoederen te vestigen. De bekendste liggen op de westelijke rand van de stuwwal, nabij 's Graveland. Maar ook rond Naarden, Bussum, Huizen, Muiderberg en Hilversum werden buitenplaatsen gebouwd en landgoederen aangelegd. In de 19e eeuw werden veel oude buitenplaatsen 'voor sloop' en houtkap verkocht. Na de heideverdelingen (1843) werden er weer nieuwe landgoederen aangelegd. Ondanks het verdwijnen van de gebouwen en/of de parkaanleg zijn diverse voormalige buitenplaatsen en landgoederen in hun hoofdstructuur nog steeds herkenbaar.

Ontwikkeling in het veengebied: ontginning, turfwinning en droogmakerijen

Ontginning
Om de veengronden geschikt te maken voor agrarisch gebruik was het nodig dat er een voedzame toplaag kwam en dat het grondwaterpeil lager zou zijn dan het maaiveld. Hiervoor moest het grondwaterpeil worden verlaagd. Vanuit de ontginningsbasis en meestal haaks op de ontginningsbasis werden om die reden sloten gegraven in het veen. In de Vechtstreek werd de basis van ontginningen gevormd door de zeedijken, Vechtoevers, Drechtoevers, en aangelegde ontginningsdijken in Kortenhoef en Loosdrecht. Langs de basis lag een waterloop, die het water afvoerde. De achterkade van een ontgonnen gebied diende soms weer als basis voor een nieuw ontginningsblok. Door deze aanpak ontstond een verkaveling in lange rechte stroken achter elkaar. De boerderijen stonden op de oeverwallen of achterkades. Rond 900 begon men op deze manier voorzichtig met de in gebruikname van het veengebied. Dit was de start van een periode, die de Grote Ontginning (10e t/m 13e eeuw) werd genoemd.

Waterbeheersing

De Grote Ontginning was zeer succesvol. Het maaiveld in het veengebied daalde door de ontwatering echter flink en de sloten moesten regelmatig dieper worden uitgegraven. Door het dalen van het gebied was het land op een gegeven moment niet meer geschikt voor akkerbouw. Aan het einde van de Grote Ontginning werd om die reden steeds meer op veeteelt overgeschakeld. De bodemdaling heeft grote gevolgen voor de waterhuishouding. Gebieden die vroeger boven de zeespiegel lagen, kwamen onder het zeeniveau te liggen en kregen te maken met overstromingen. Overblijfselen van dergelijke overstromingen zijn nog goed te zien in de dijkdoorbraken of diepe poelen (wielen) langs de dijken. In de 12e eeuw werden om die reden dijken aangelegd langs de Zuiderzee. Om het waterpeil in het steeds verder dalende land op het gewenste niveau te houden was bemaling nodig (het lozen van water op de hoger gelegen watersystemen). Om een stabiel peil in een gebied te houden, werden er hoge kaden omheen gelegd. Zo'n omkaderd gebied met een eigen peil wordt een polder genoemd. In de Vechtstreek ontstonden op deze manier vele polders.

Turfwinning

Men ontdekte al vroeg dat gedroogd veen, ook wel turf genoemd, geschikt was als brandstof. Al in de 15e eeuw werd turfwinning een belangrijke inkomstenbron in het huidige Wijdemerem. Omdat het land na de turfwinning niet meer bruikbaar was, gold als regel dat per 30 meter één sleuf van 1,2 meter mocht worden vergraven. Om het land egaal achter te laten werden de sleuven gevuld met klei, zand en afval. Dit hele proces werd droge verving genoemd.

Turfstekers bij Loosdrecht (1734) (bron: Historische Kring Loosdrecht)

Turfwinning bleef aantrekkelijk en om die reden ontstond vanaf de 16e eeuw de natte verving, ook wel slagturven, turftrekken of veenbaggeren genoemd. Het komt erop neer dat het veen nu ook onder water werd gewonnen. Vanaf naastgelegen kaden of lange, smalle akkers werd het veen tot 4 meter diep losgetrokken en opgevist met baggerbeugels.

Door natte verving ontstond een landschap met lange, smalle akkers: legakkers. De uitgebaggerde stukken hiertussen heten trek- of petgaten. Legakkers en petgaten volgen het verkavelingspatroon. Ondanks de gestelde regels werden er steeds bredere petgaten gemaakt dan toegestaan. Hierdoor ontstonden grotere wateroppervlaktes waar wind en golven meer invloed op hadden. Veel smalle legakkers hielden geen stand en werden weggeslagen. Er ontstonden omvangrijke veenplassen.

Droogmakerijen

Met de uitvinding van de molen was men in staat om waterplassen droog te leggen. In de Vechtstreek werden plannen ontwikkeld om het Horstermeer en het Naardermeer droog te leggen. Dit werd ook overwogen voor de veenplassen, maar dat bleek geen optie.

Het Naardermeer werd tussen 1623 en 1629 drooggelegd. Om oprukkende Spanjaarden in 1629 de weg te belemmeren, werd het meer in 1629 weer ontpolderd. In 1883 werd opnieuw een poging gedaan tot drooglegging. Door kwelwater uit het Gooi bleek het echter te duur om het meer droog te houden en in 1886 werd de bemaling stopgezet. Sporen van de mislukte drooglegging zijn in het huidige Naardermeer nog steeds zichtbaar in het onderliggende slotenpatroon.

Ook de eerste drooglegging van het Horstermeer mislukte (1636). In 1882 had men meer succes. Met behulp van stoommachines werd de polder, die veel dieper ligt dan haar omgeving, toen droog gelegd en in agrarisch gebruik genomen. Men heeft in de Horstermeerpolder veel last van kwel. Om die reden is continue bemaling nodig richting de Vecht.

Ontwikkeling van het Vechtlandschap

De eerste bewoning langs de Vecht dateert uit circa 700 v. Chr. Maar de eerste vermeldingen van nederzettingen dateren uit de 8e eeuw (Muiden).

Het Vechtlandschap heeft altijd een zeer divers karakter gehad. In het zuidelijk deel werden ter hoogte van Vreeland de oeverwallen smaller en lagen de weilanden direct achter de oeverwal. Hier begint het gedeelte van de Vecht, dat ook wel 'Boerenvecht' wordt genoemd, omdat op de oeverwallen met name boerderijen staan.

De invloed van de Vecht en de Zuiderzee is nog zichtbaar in de naastgelegen weilanden, die verschillende kleilagen bevatten. Dit maakte dat deze weiden niet aantrekkelijk waren voor verving. Nabij de Zuiderzee lagen de steden Weesp en Muiden. In de loop van de tijd werd er om redenen van waterbeheersing of handel gesleuteld aan de loop van de Vecht. Een grote ingreep vond plaats bij Nederhorst den Berg, waar middels een vaart een bocht van de Vecht werd afgesneden (1629).

Twisten in het gebied

Graafschap Holland en Sticht Utrecht

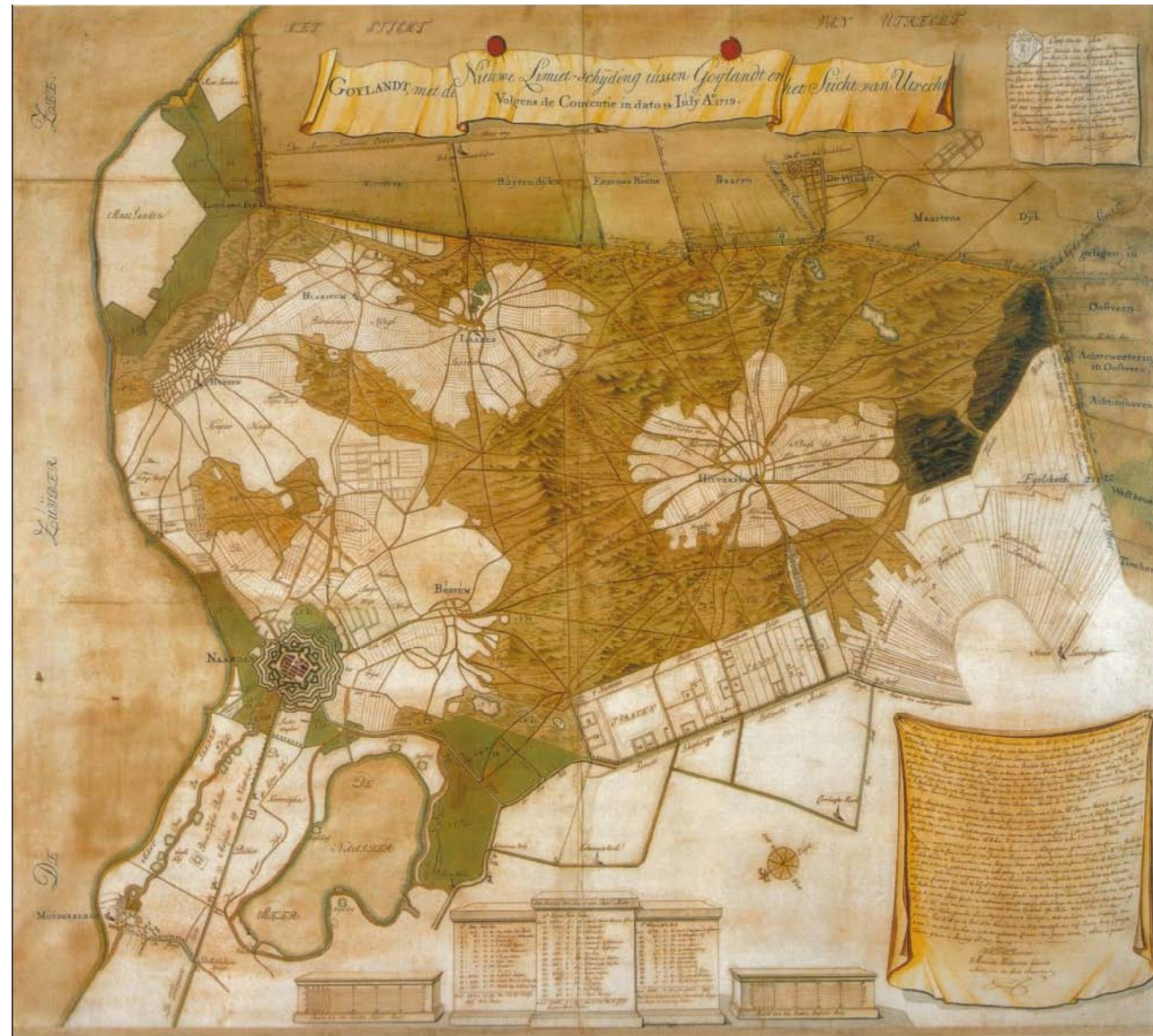
Het gebied is lang onderwerp van bestuurlijke twisten. Vooral tussen het Sticht Utrecht en het later opkomende Graafschap Holland. Het Gooiland ging in 1280 over in handen van de graven van Holland (gekocht). Graaf Floris V veroverde Muiden en Weesp in 1285 en liet het Muiderslot bouwen.

De eerste nederzetting Bussum en het eerste Naarden werden verwoest in een oorlog.

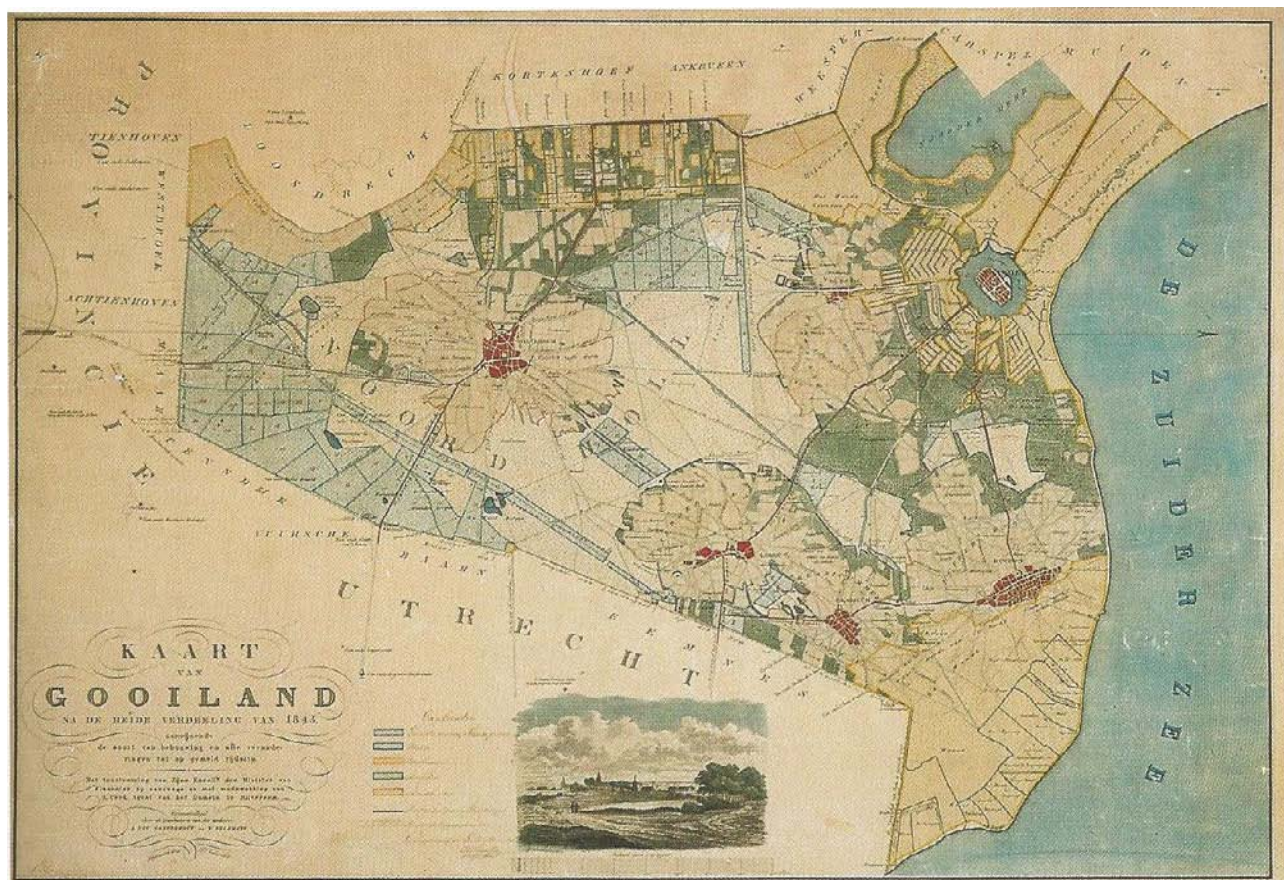
Twisten met de Erfgooiers

De informele vastlegging van de gebruiksrechten van de Erfgooiers heeft diverse malen tot ruzie geleid en in 1627 tot een daadwerkelijke oproer om een strook land aan de westkant van het Gooi. Daar was het plan ontstaan om buitenplaatsen aan te leggen. Pas in 1634 werd overeenstemming bereikt met de Erfgooiers en konden de buitenplaatsen van 's Graveland ook werkelijk worden aangelegd. In 1723 werden de gebieden, waar Erfgooiers rechten hadden in kaart gebracht (heide/bos is bruin en weiden groen; kaart blz.14). De engen rond de dorpen waren geen gemeenschappelijk bezit.

Toen de overheid een aantal decennia later wilde dat de woeste gronden van het Gooi zouden worden omgezet naar landbouwgebied ontstond er weer onenigheid. Uiteindelijk leidde een overeenkomst in 1843 (de 'heideverdelingen') ertoe dat de Erfgooiers een deel van de heide kwijtraakten. Van het restant werden zij wel volledig eigenaar.

Goylandt met nieuwe limiet-scheiding tusschen Goylandt en Sticht van Utrecht (1723) (bron: gooienvesthistorisch.nl)

Gooilandkaart door Albertus Perk (1843) (bron: gooiland.50plusser.nl)

Zandafgravingen en vaarten

Toen door de groei van Amsterdam veel vraag ontstond naar zand, nam de zandhandel in het Gooi een grote vlucht. Grote gebieden bij Hilversum, 's Graveland, Huizen en Naarden werden afgegraven. Hierdoor zijn talrijke zanderijen ontstaan; systematisch afgegraven gebieden met een bijbehorend slotenpatroon. De grenzen van de zandafgravingen vormen ook in het huidige beeld beeldbepalend landschappelijke overgangen. Om het zand naar Amsterdam te vervoeren werden vaarten aangelegd. De oudste zijn de 's Gravelandse Vaart (1638) en de Naarder- en Muidertrekvaart (1641). Later is tussen Hilversum en de 's Gravelandse Vaart een verbinding aangelegd (Gooise Vaart), die uiteindelijk tot de Oude Haven in Hilversum is doorgetrokken. Ook tussen Naarden en Bussum werd een vaart gegraven.

Verdedigingslinies

Door de strategische ligging ten opzichte van Amsterdam, was Gooi en Vechtstreek van groot militair belang. De Vecht was een belangrijke route en de steden Naarden, Weesp en Muiden waren de laatste versterkte plaatsen, voordat de hoofdstad bereikt werd.

De unieke landschappelijke omstandigheden van het veengebied vormden om deze reden de basis voor een aantal voor Nederland belangrijke verdedigingslinies. In de 16e eeuw werd al gewerkt met waterlinies en in het rampjaar 1672 kreeg dit een nog grootschaligere vorm bij Muiden en Weesp. Dit vormde het begin van de Oude Hollandse Waterlinie, die in 1815 werd verbeterd tot de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

In het gebied waren de ideale randvoorwaarden aanwezig voor de weergalozige ingenieurskunst van de Hollanders in de vorm van civiele- en inundatietechniek. Het systeem bestond uit het tot kniehoogte onder water zetten van het land, zodat dit onbegaanbaar en onbevaarbaar werd. Het leger trok zich terug achter een hoofdverdedigingslijn, waar op strategische plekken vestingen, forten en andere versterkingen werden aangelegd. Naast militair-strategische overwegingen zijn de omstandigheden van het landschap: geomorfologie, hoogteligging, bodem, verkavelingspatronen, wegen en kanalen, bepalend geweest voor de vorm van de linie en de inundatievlakken. In 1892 kwamen Muiden en Weesp binnen een extra linie rond Amsterdam te liggen: de Stelling van Amsterdam. Ook deze Stelling is een waterlinie, waarbij grote delen van het gebied rond Amsterdam onder water konden worden gezet. Op strategische plekken bevonden zich forten, waaronder het forteiland Pampus, ter versterking van de linie. De Stelling van Amsterdam is rond 1880 aangelegd.

De aanwezigheid van de Hollandse Waterlinie verklaart het ontstaan van de vestingwerken van Muiden, Weesp en Naarden. Na de vernietiging van de oorspronkelijke kern van Naarden, werd een nieuwe stad met vestingwerken aangelegd en werd extra zand afgegraven voor een eventuele inundatie.

De vestingsteden hebben een karakteristieke opbouw met gemetselde of aarden verdedigingswallen en één of meerdere grachten. Om hogere gronden te verdedigen zijn bij Muiderberg en ten zuidoosten van Naarden diverse kleinere verdedigingswerken aangelegd.

Om het schootsveld en een strategisch gebied rond de verdedigingswerken open te houden, werden in de Kringenwet van 1853 regels gesteld, waaronder een bouwverbod. Het open 'schootsveld' rond de vesting kenmerkte lange tijd, en op veel plekken nog steeds, de steden Muiden, Naarden en Weesp.

In de Tweede Wereldoorlog werd Hilversum door de Duitse krijgsmacht versterkt middels een tankgracht. In de Bloemendalerpolder was een groot Duits militair radarstation.

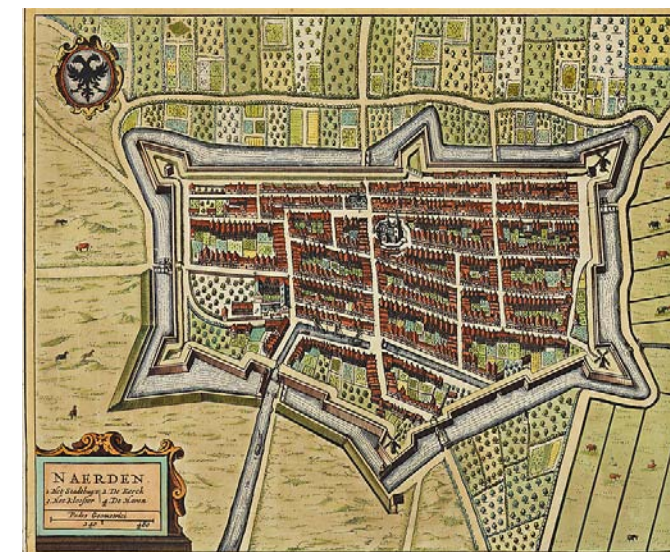

Legenda

- Vestingstad
- Verboden kring

Historische landschapselementen

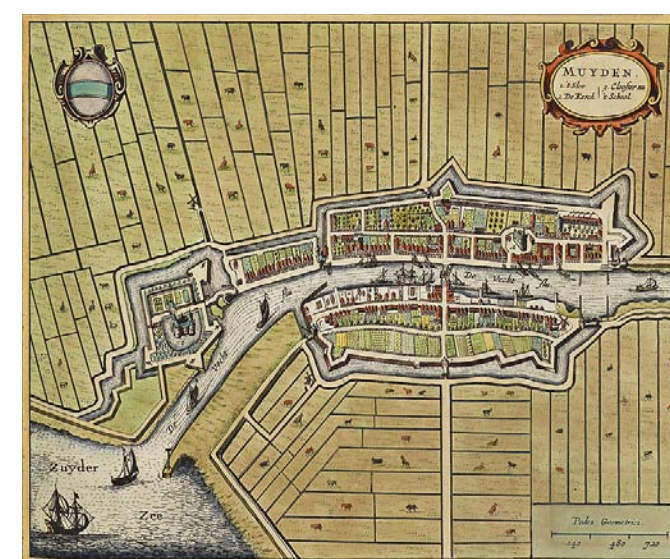
Vestingsteden

Naarden (1698) (bron: Atlas de Wit)

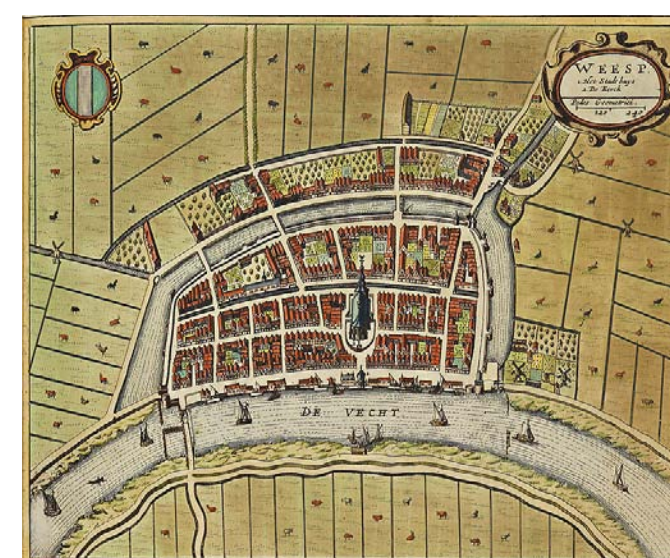
Gezicht op de stad Naarden (1672) (bron: Rijksmuseum)

Muiden (1698) (bron: Atlas de Wit)

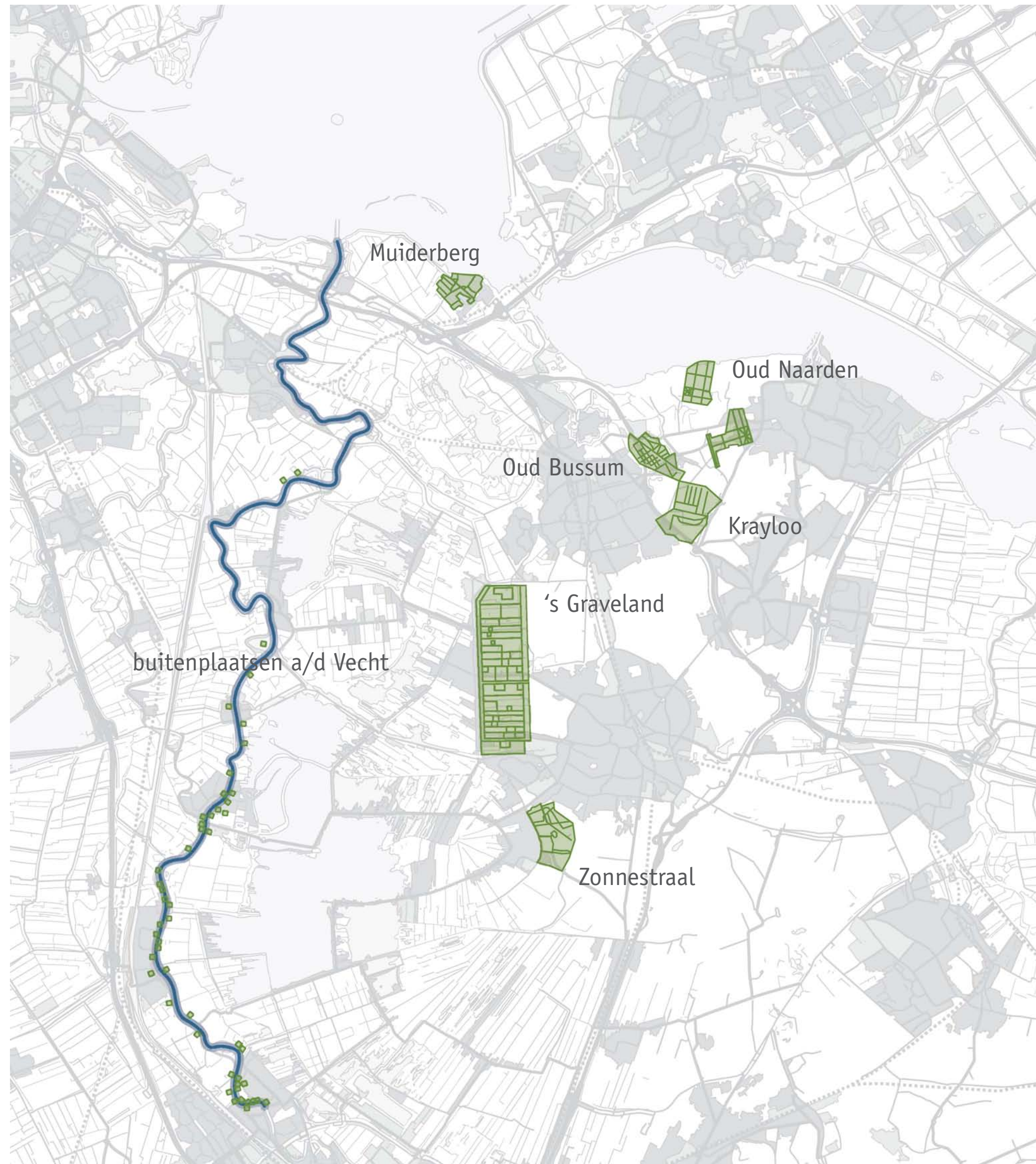
Stad Muiden en kasteel (1672) (bron: Rijksmuseum)

Weesp (1698) (bron: Atlas de Wit)

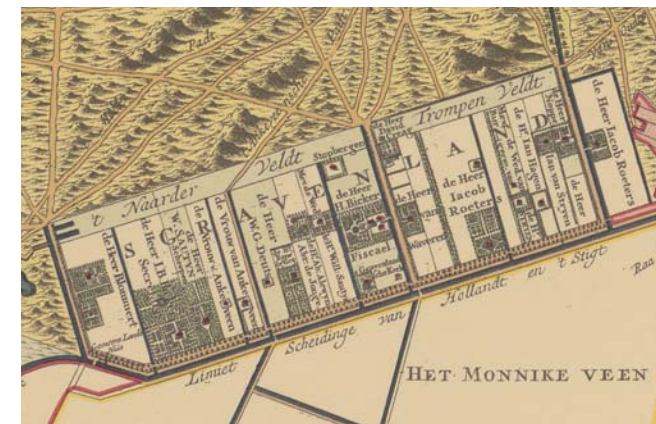
Uitermeerse sluis bij Weesp (1700-1750) (bron: www.zuiderzeecollectie.nl, Noord-Hollands Archief)

Landgoederen en buitenplaatsen

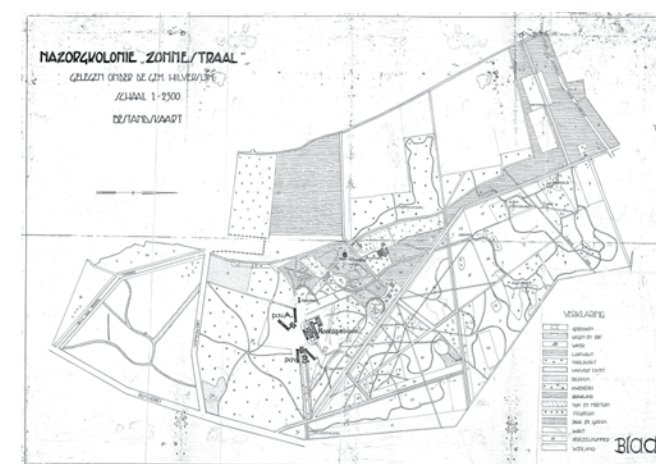
Muiderberg (P.A. Ketelaar, 1769-1776) (bron: www.gooienvechthistorisch.nl)

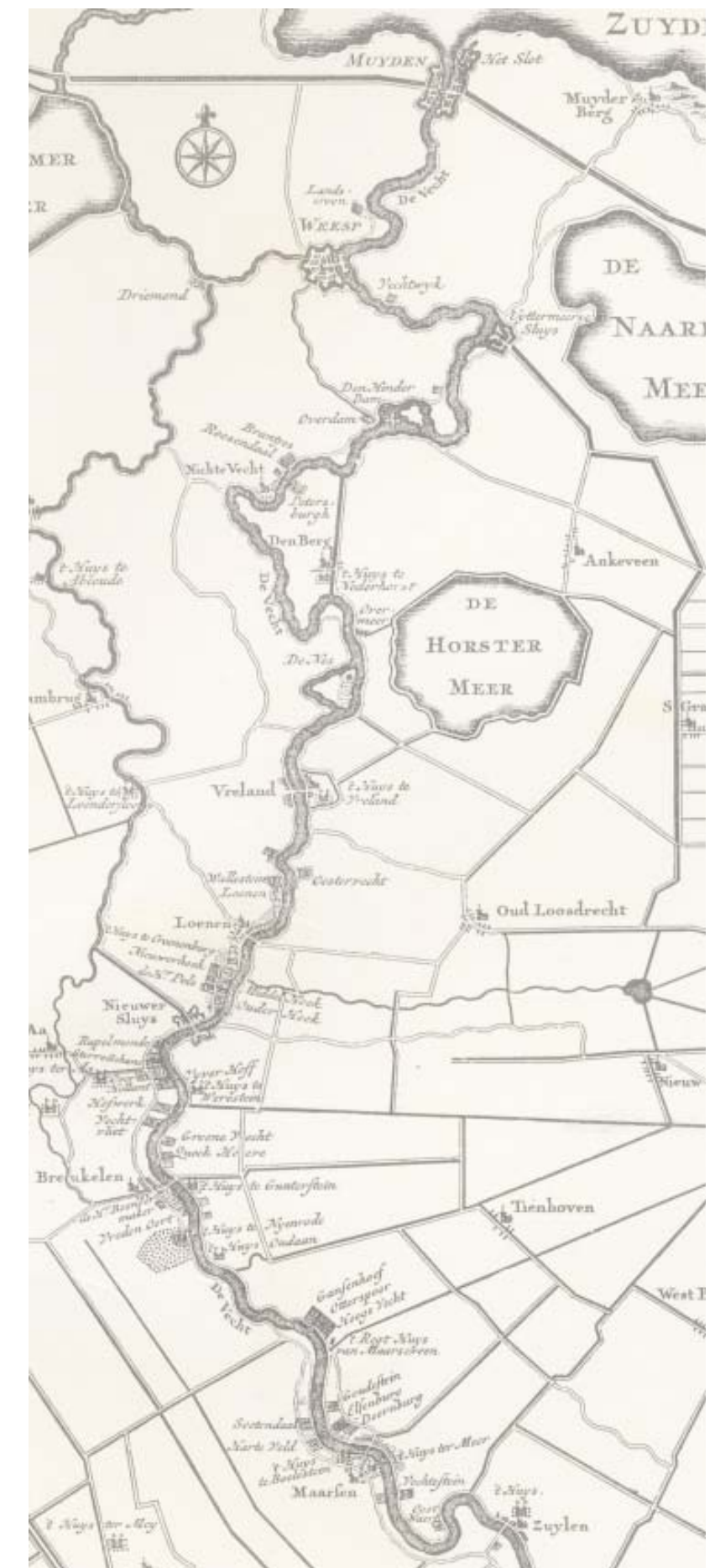
's Graveland (1740) (bron: www.atlasdemeederlanden.uva.nl)

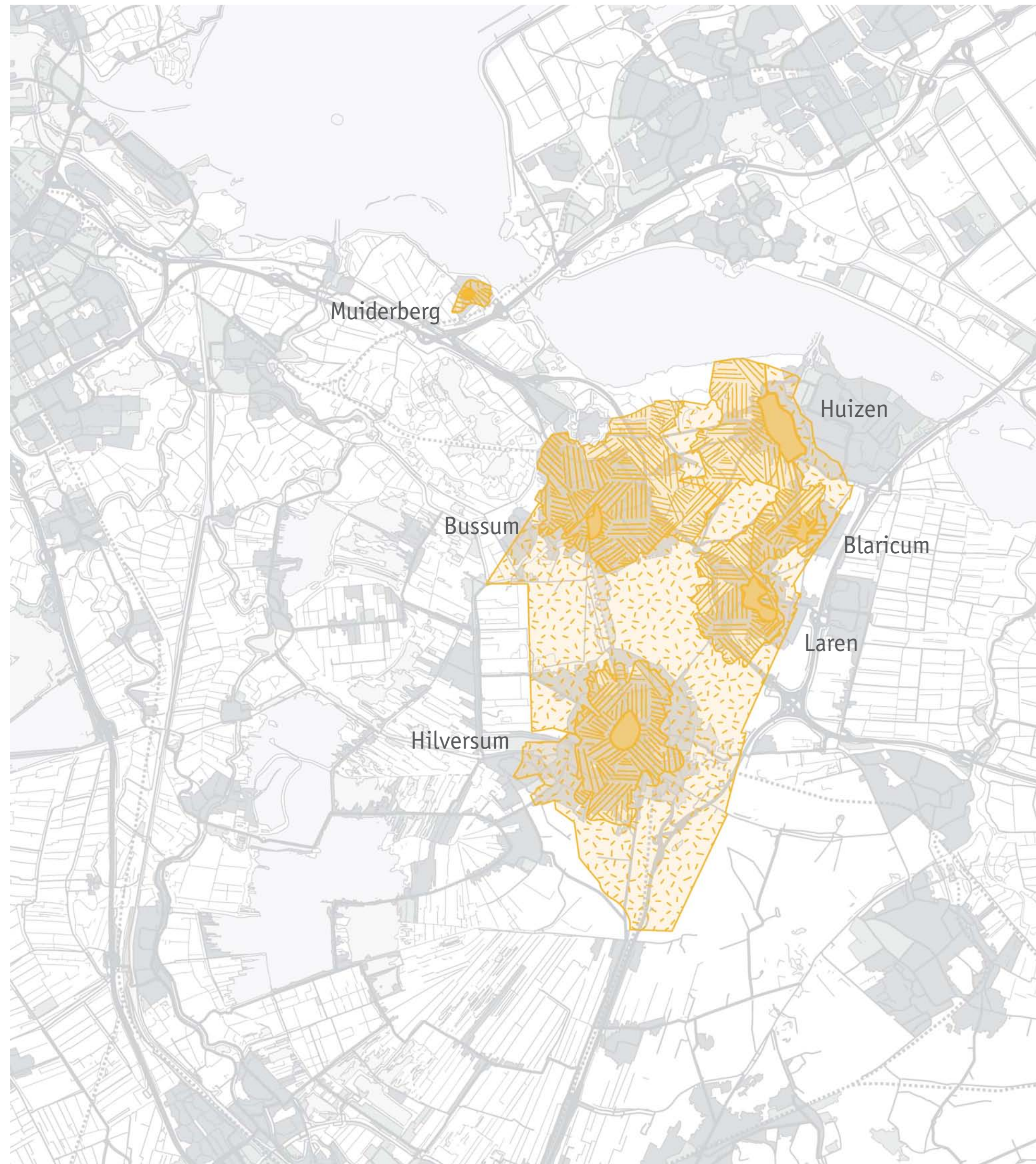
Krayloo, Oud Naarden, Oud Bussum (1740) (bron: www.atlasdemeederlanden.uva.nl)

Landgoed Zonnestraal (1919) (bron: scan.MTD.landschapsarchitecten)

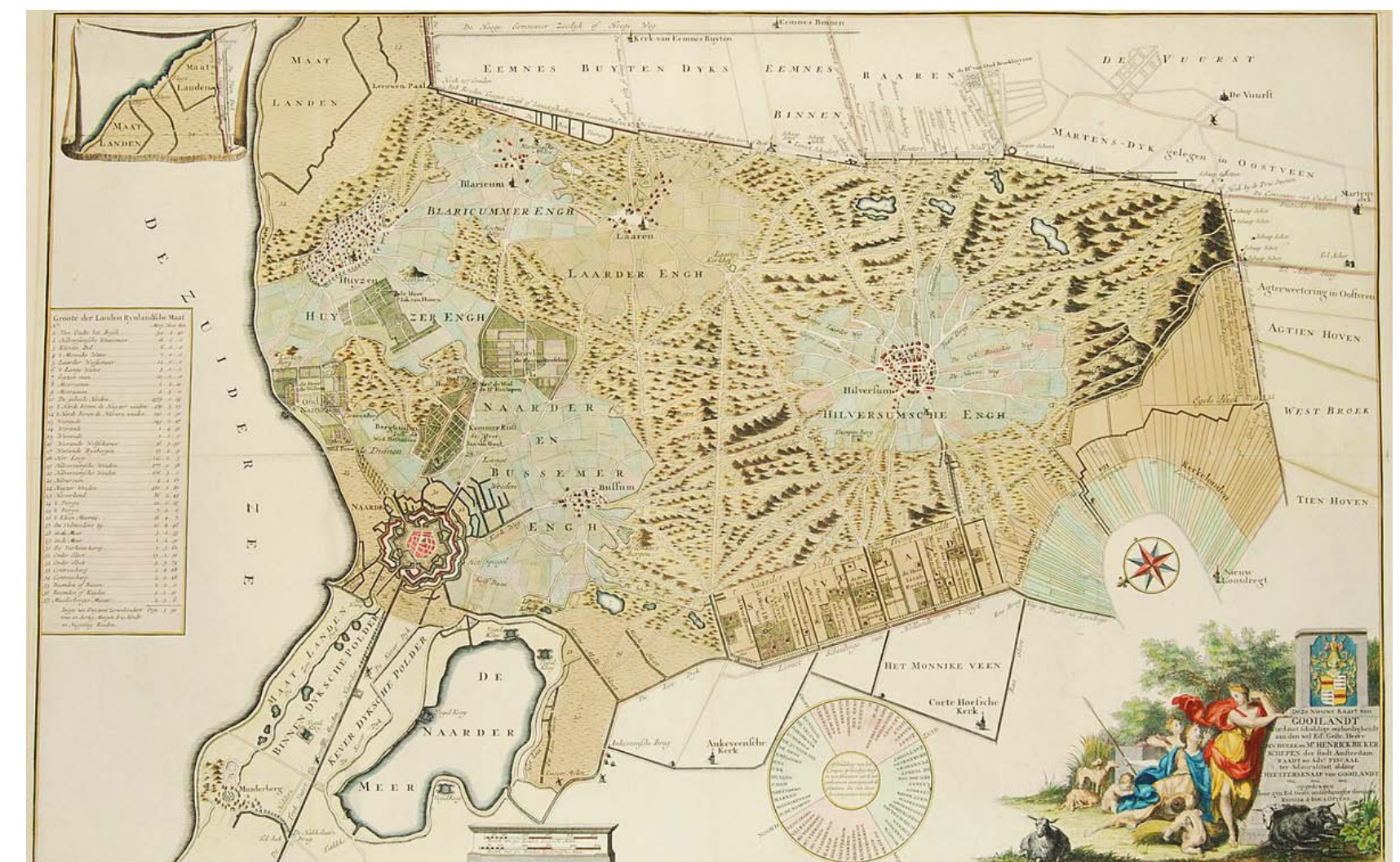

Landgoederen aan de Vecht (Daniël Stoopendaal, 1719) (bron: upload.wikimedia.org)

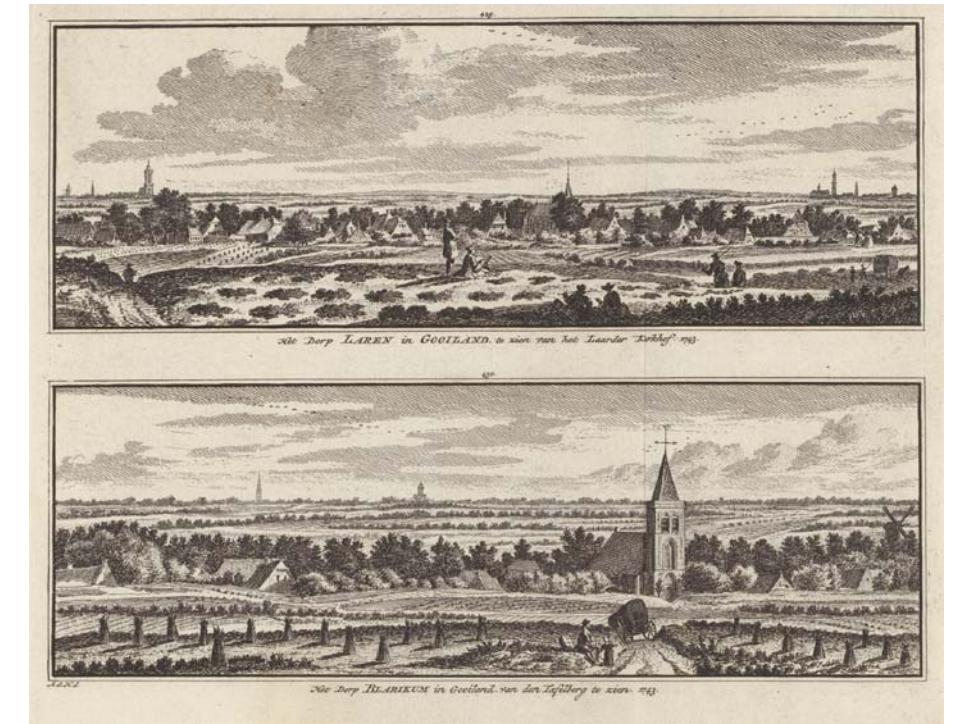

- Legenda
- Brink
 - Eng
 - Ruige grond

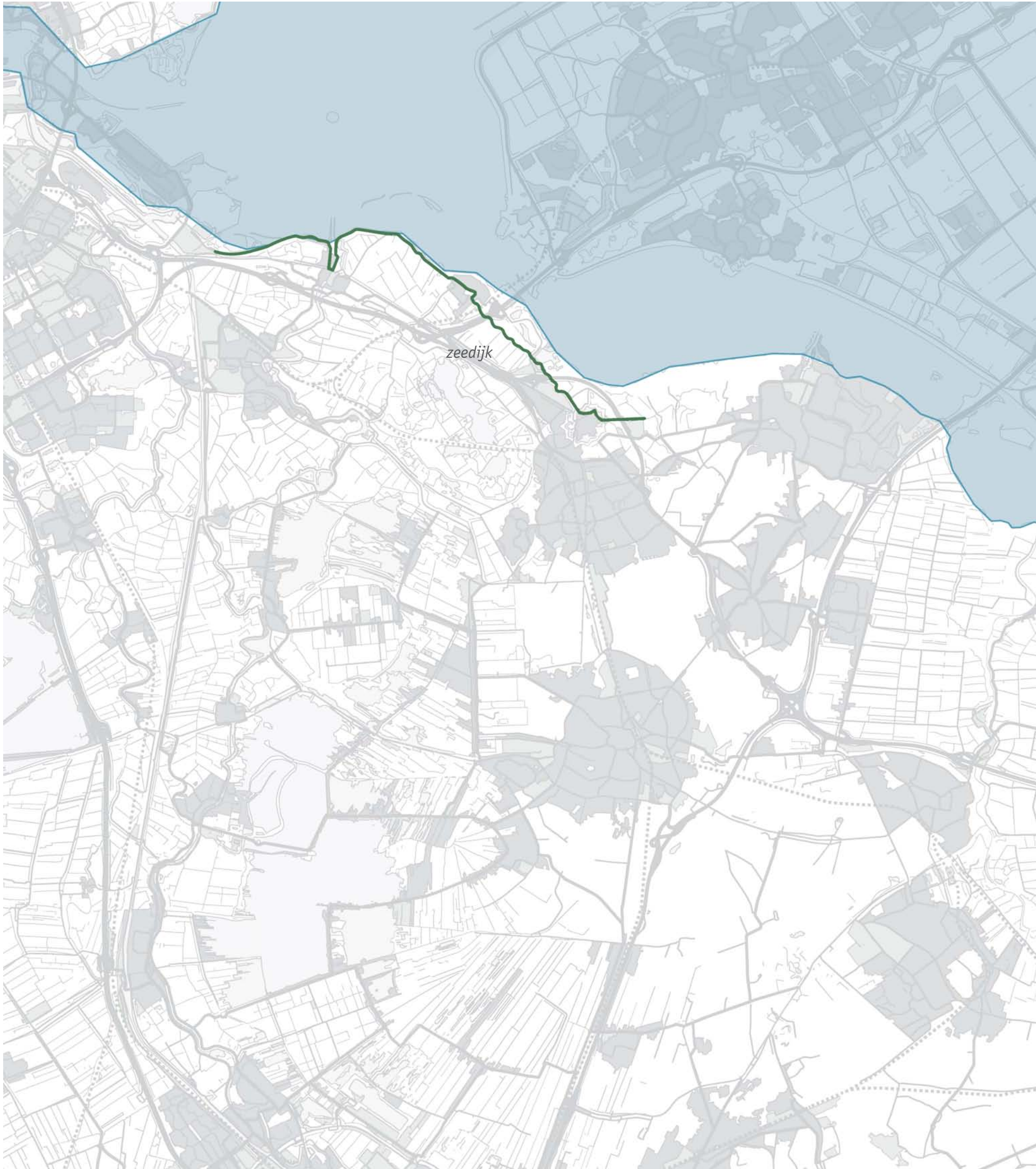
Brinkdorpen, engen en ruige gronden

Landschapskaart van het Gooi (Reinier en Joshua Ottens, 1725-1734) (bron: upload.wikimedia.org)

Zicht op Blaricum en Laren (De Haan, 1743) (bron: Oneindig Noord-Holland, Streekarchief Hilversum)

Voormalige Zuiderzee en zeedijk

Oude zeedijk tussen Amsterdam en Muiden (1705) (bron: www.rijksmuseum.nl)

Muiden en Muiderslot gezien vanaf de zeedijk (1719) (bron: data.collectienederland.nl)

Muiden en Muiderslot gezien vanaf de Zuiderzee (1672) (bron: www.rijksmuseum.nl)

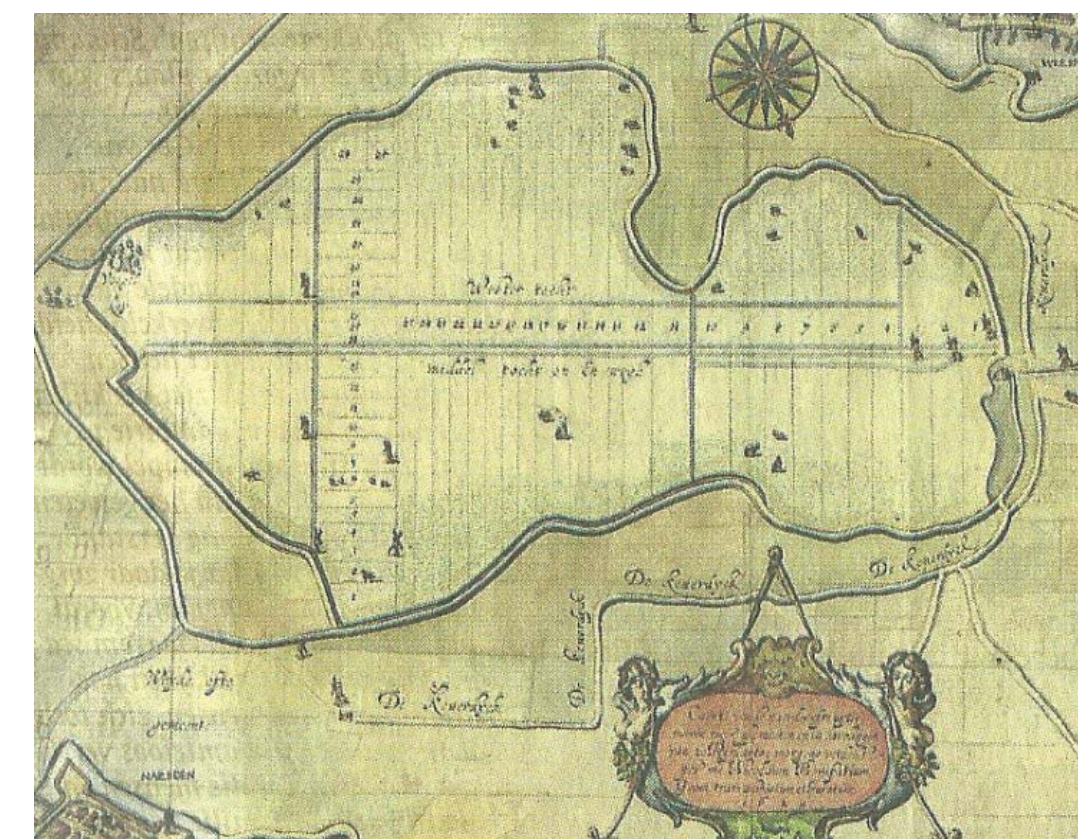

Zuiderzee (1750) (bron: Streekarchief Gooi en Vechtstreek)

Meren en droogmakerijen

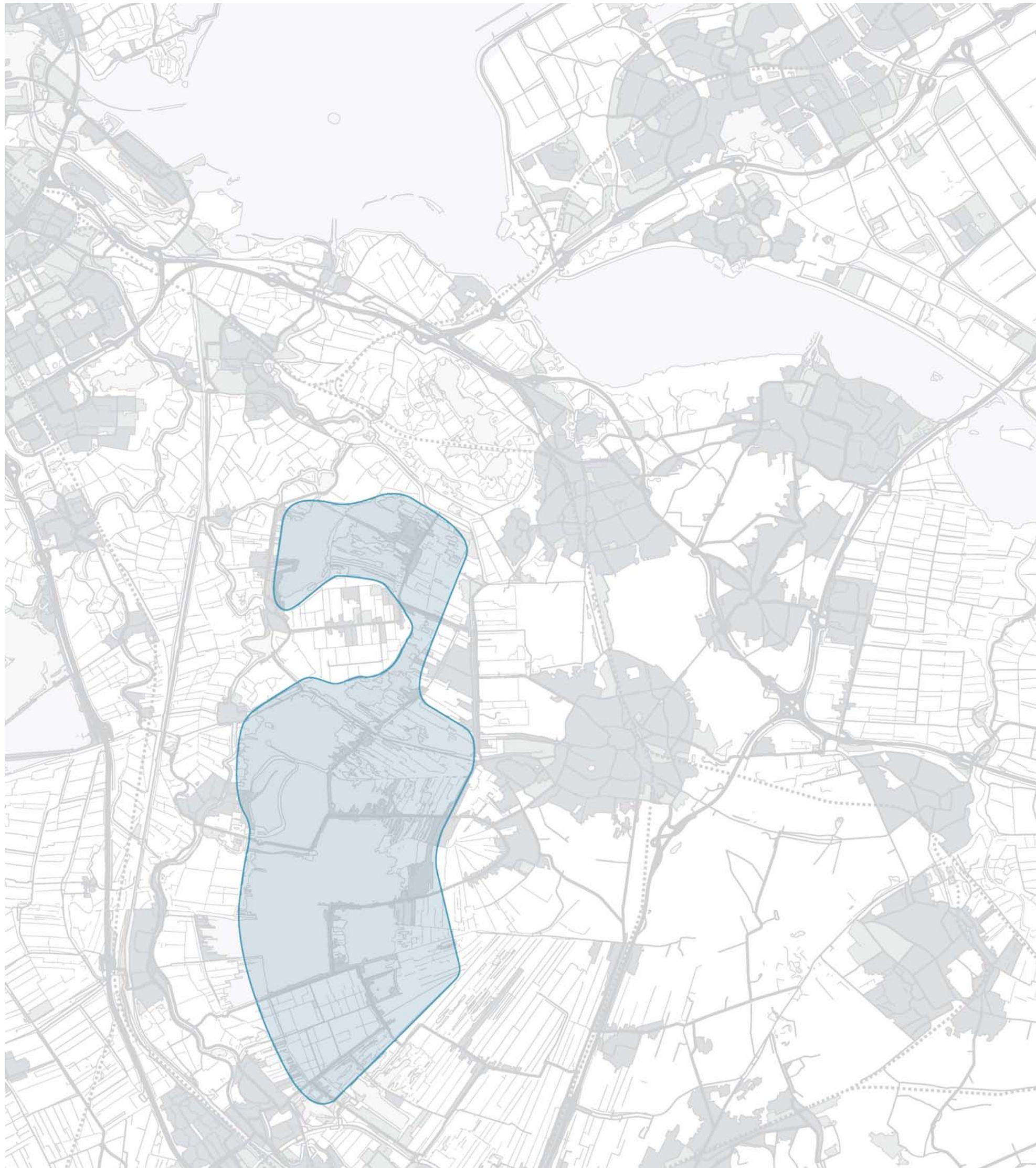

Horstermeer (1702) (bron: Streekarchief Gooi en Vechtstreek)

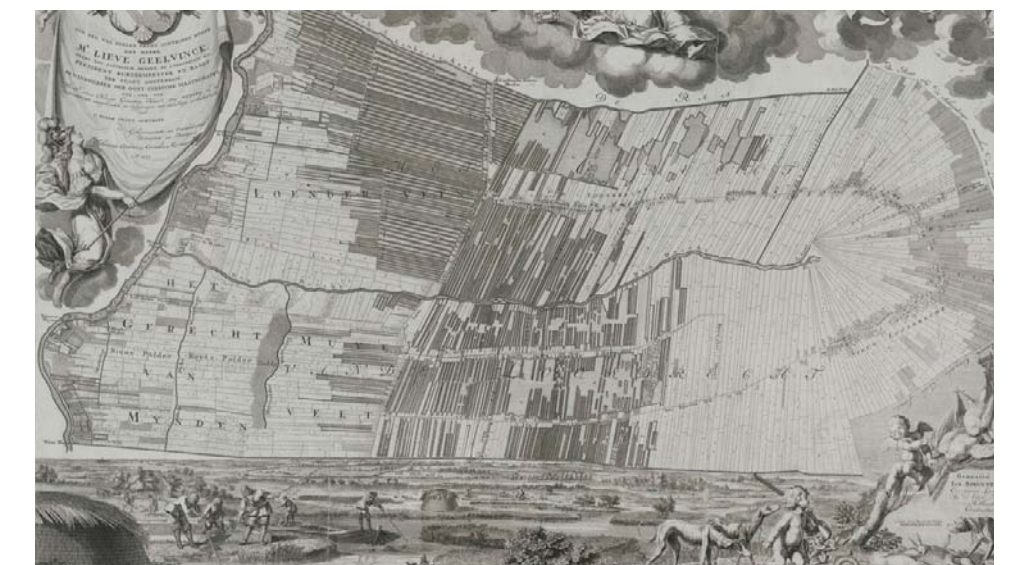

Naardermeer, verkavelingsplan (1629) (bron: gooiland.50plusser.nl)

Vervening en plassen

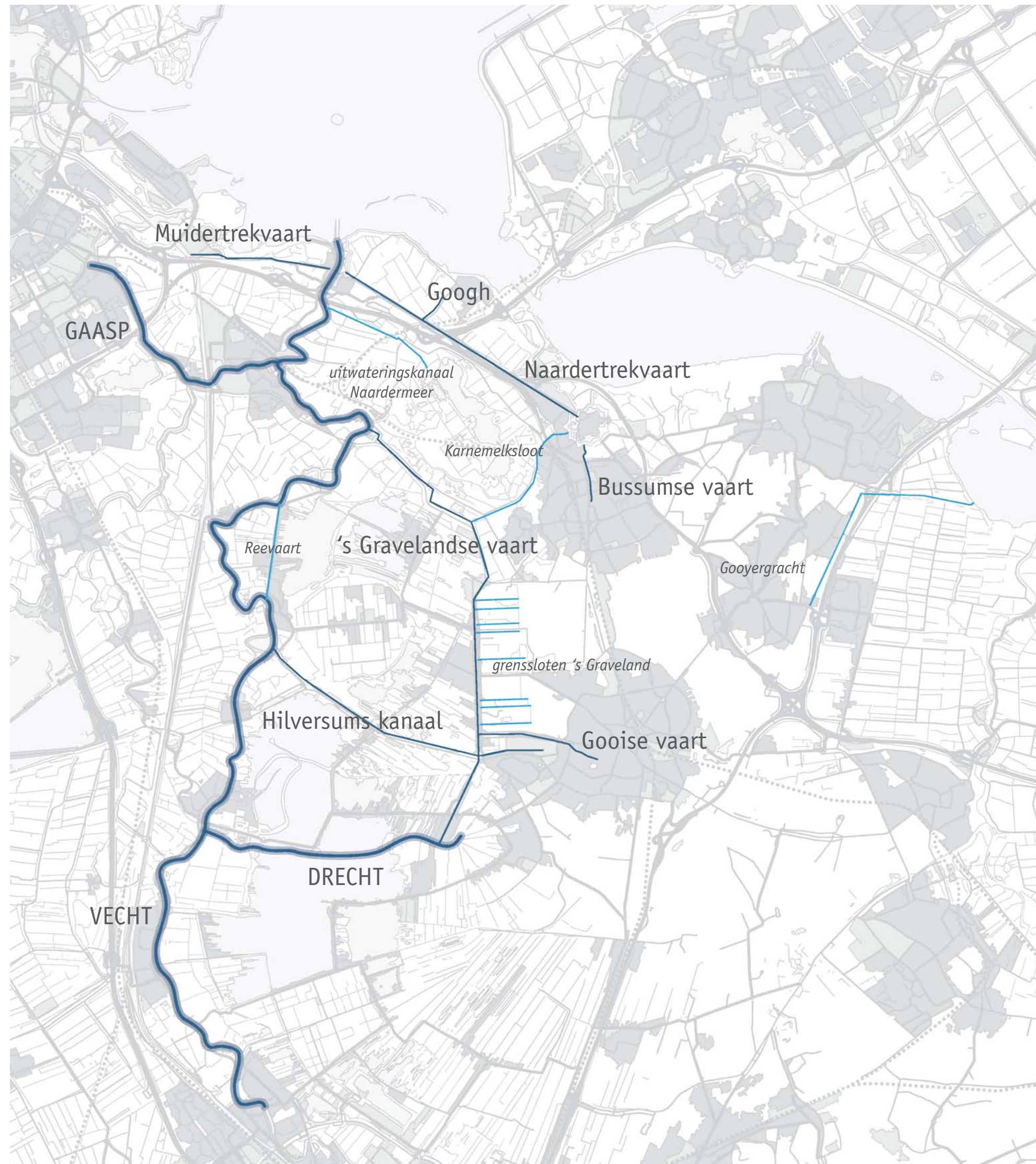
Vechtstreek (1815) (bron: Topotijdreis)

Mijnden en Loosdrecht (1734) (Jan Spruytenburgh)

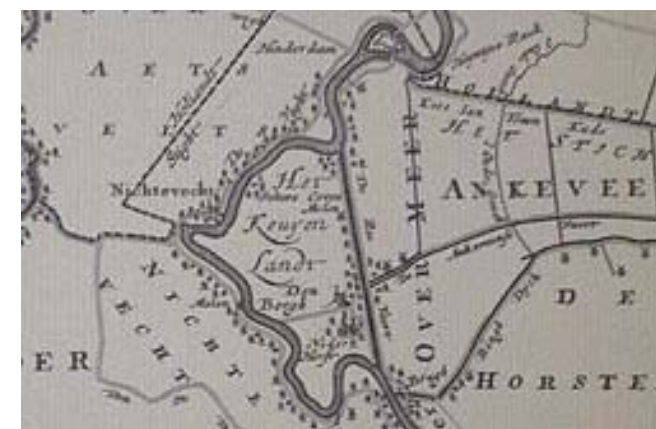
Gooiland (1742) (bron: Historische Kring Nederhorst den Berg)

Rivieren, vaarten en sloten

Gooiergracht (grenssloot, 1750) (bron: Streekarchief Gooi en Vechtstreek)

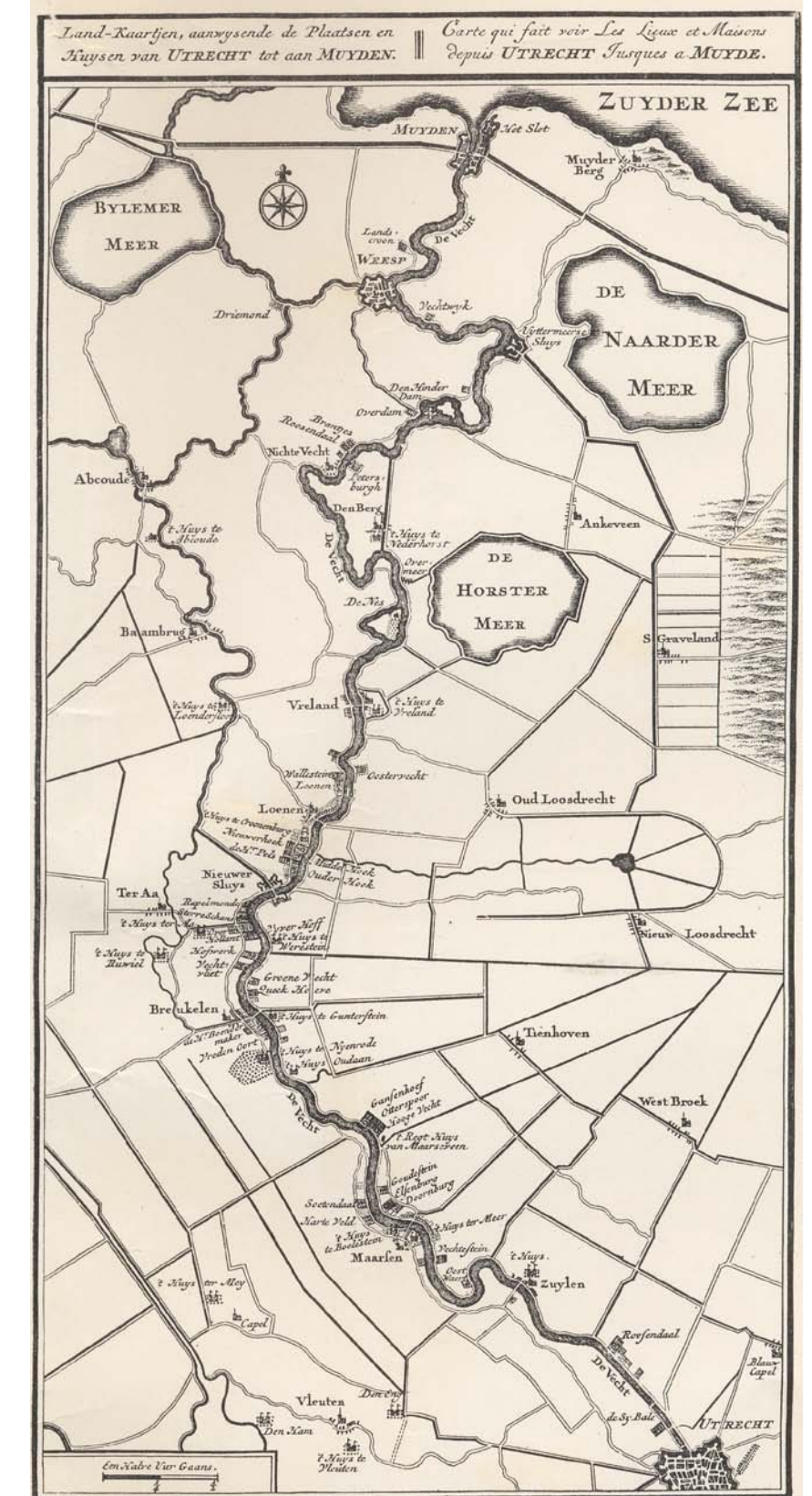
Reevaart (afsnijding vechtroute, 1743) (bron: upload.wikimedia.org)

Muidertrekvaart (trekvaart, 1865) (bron: www.atlasenkaart.nl)

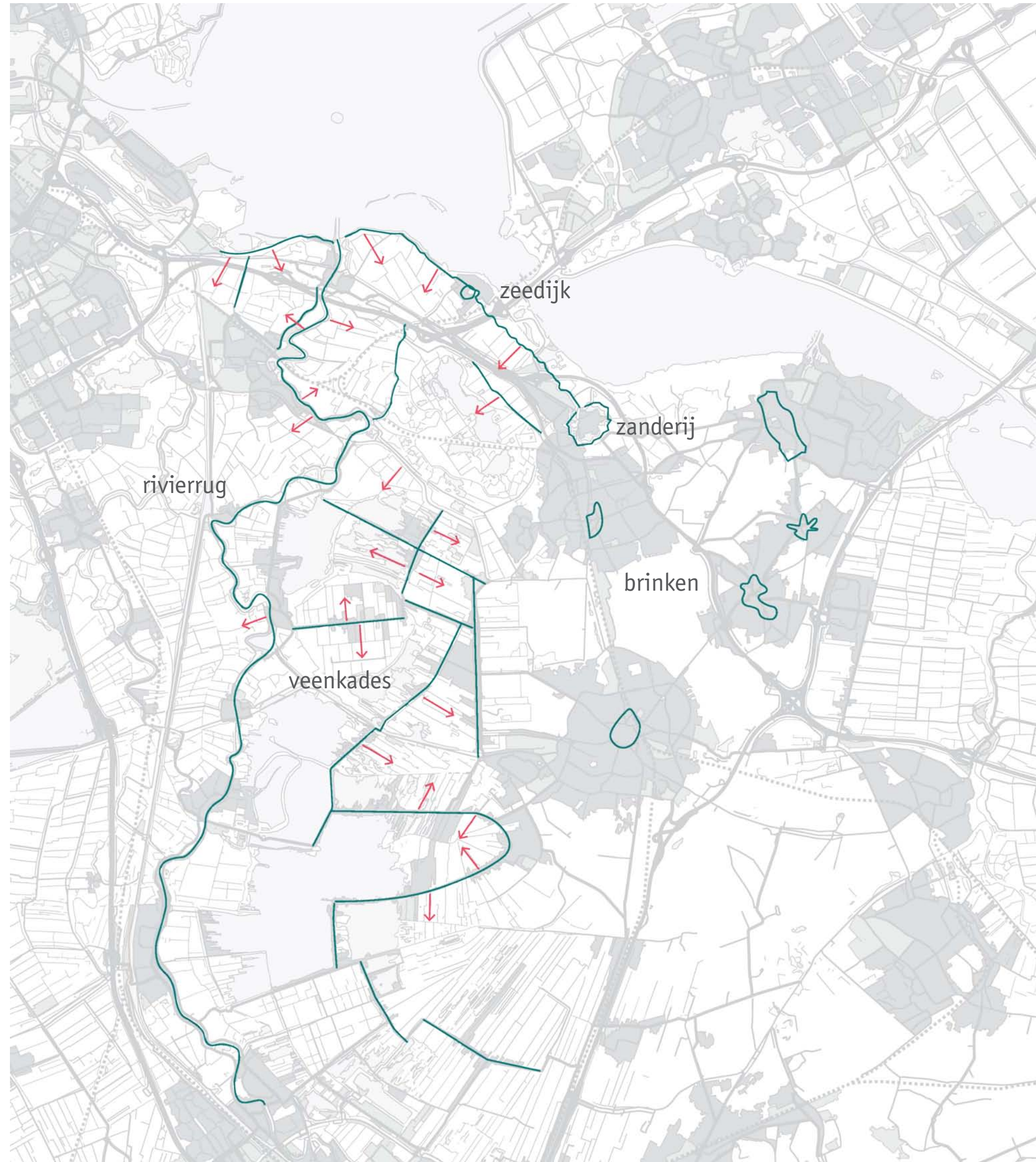
's Gravelandse vaart (zandvaart, jaartal onbekend) (bron: Oneindig Noord-Holland)

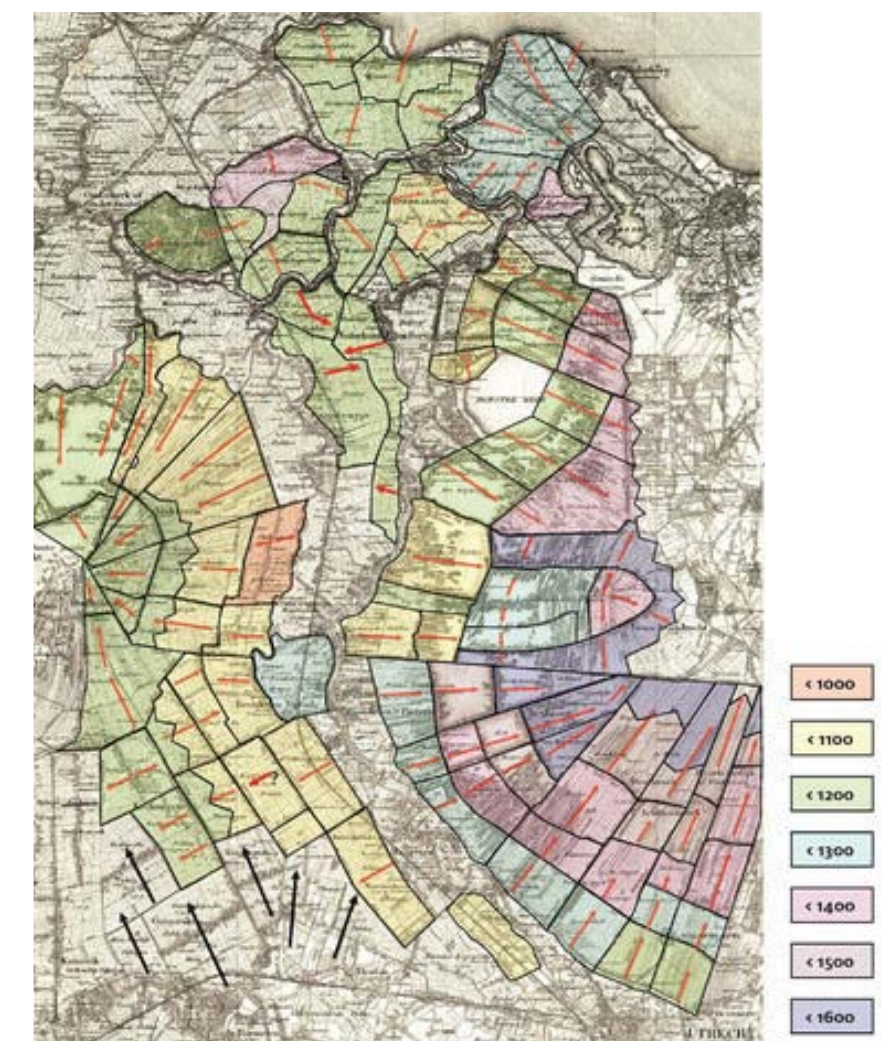
Natuurlijke waterlopen: Vecht, Drecht en Gaasp (Daniël Stoopendaal, 1719) (bron: upload.wikimedia.org)

Legenda

- Ontginningsbasis
- Verkavelingsrichting

Verkavelingsstructuren

Ontginning van de woeste gronden per Eeuw (Wim Weijs, 2011) (bron: Natuur en landschap van de Vechtstreek.)

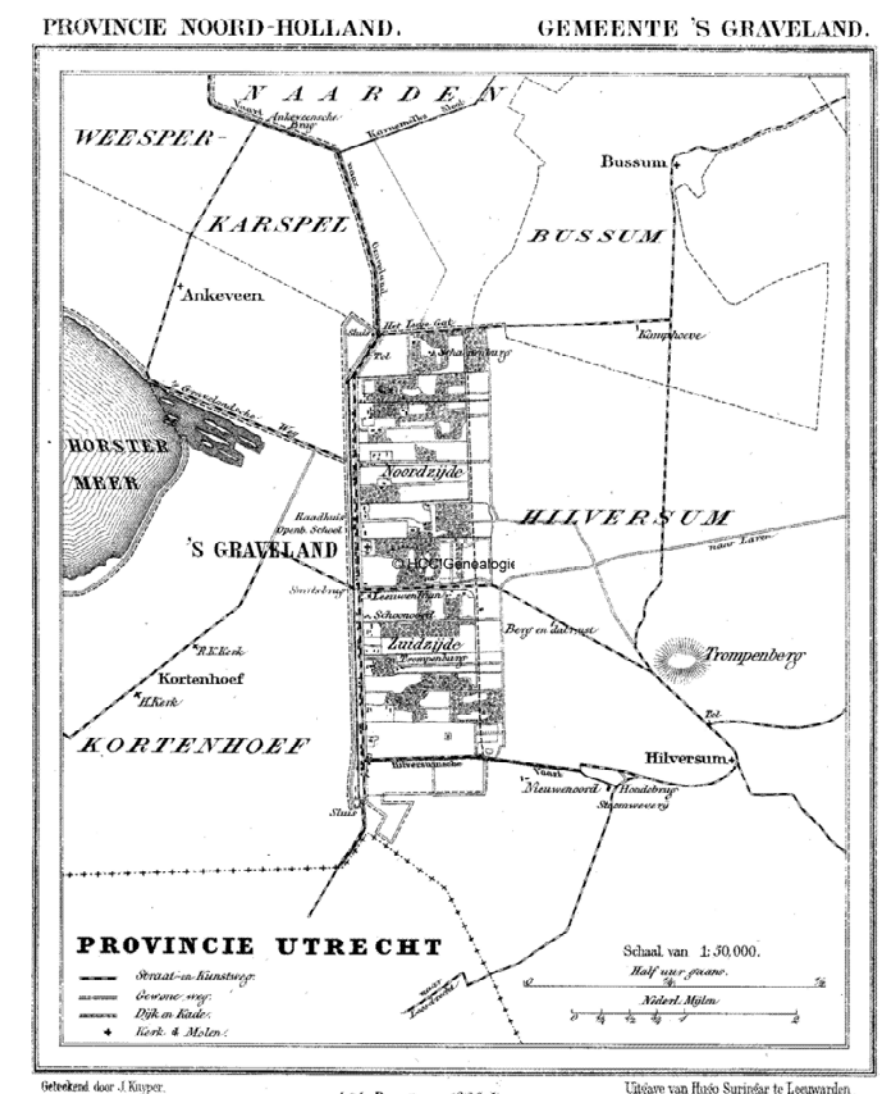
Zandafgravingen

Zanderij met schuit te Naarden (jaartal onbekend)
(bron: gooiland.50plusser.nl)

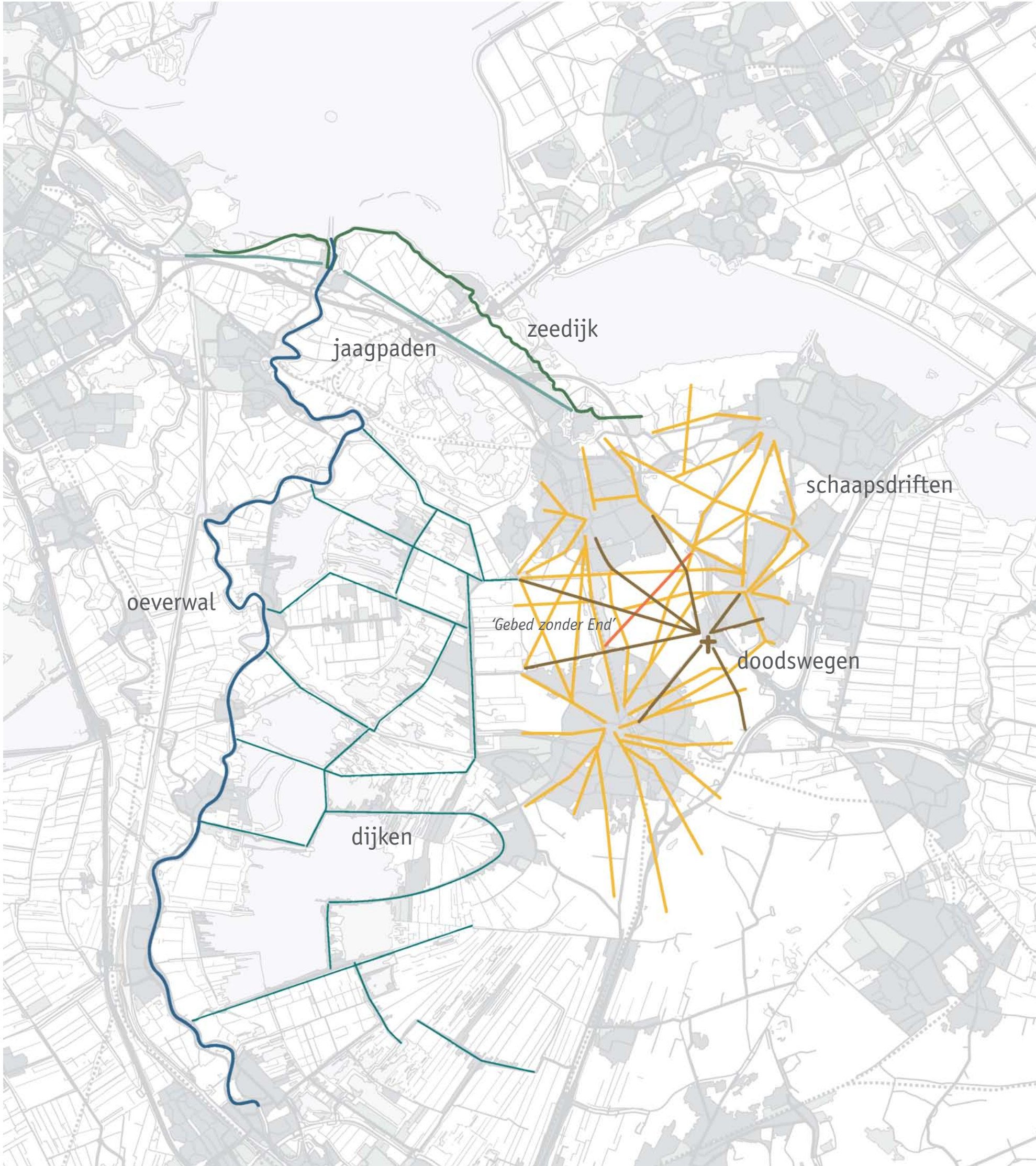

Zanderij Spanderswoud te Hilversum (Collectie Six, voor 1911)
(bron: commons.wikimedia.org)

Zanderij 's Graveland (J. Kuijper, ca. 1870) (bron: www.plaatsengids.nl)

Verbindingen

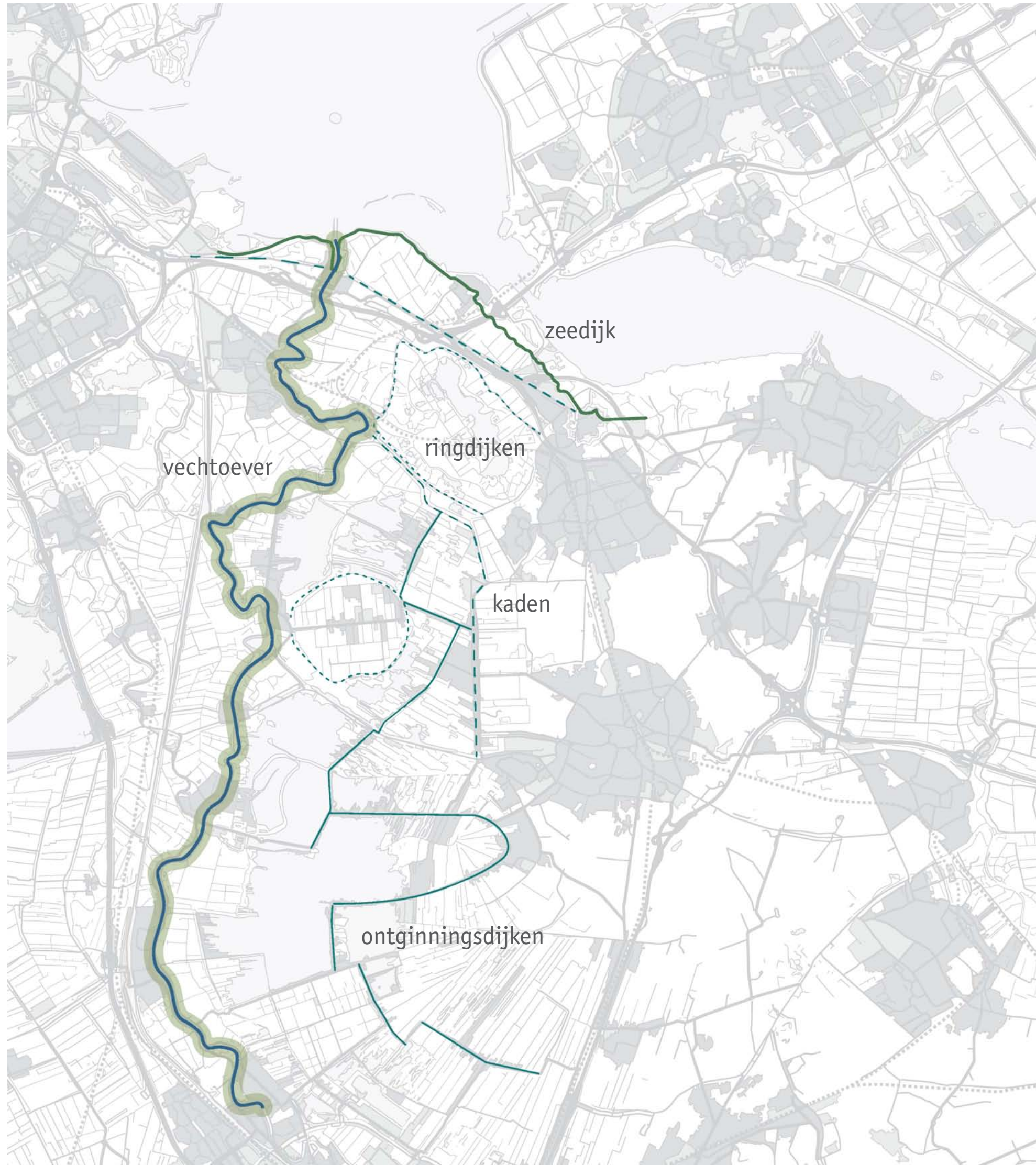
Amsterdamsestraatweg (voormalig jaagpad) en Naardertrekvaart (1913) (bron: www.postcardsfrom.nl)

Schaapsdriften rondom Hilversum (1740) (bron: www.atlasderneederlanden.uva.nl)

Weg naar St. Jan Kerkhof te Laren (1740) (bron: commons.wikimedia.org)

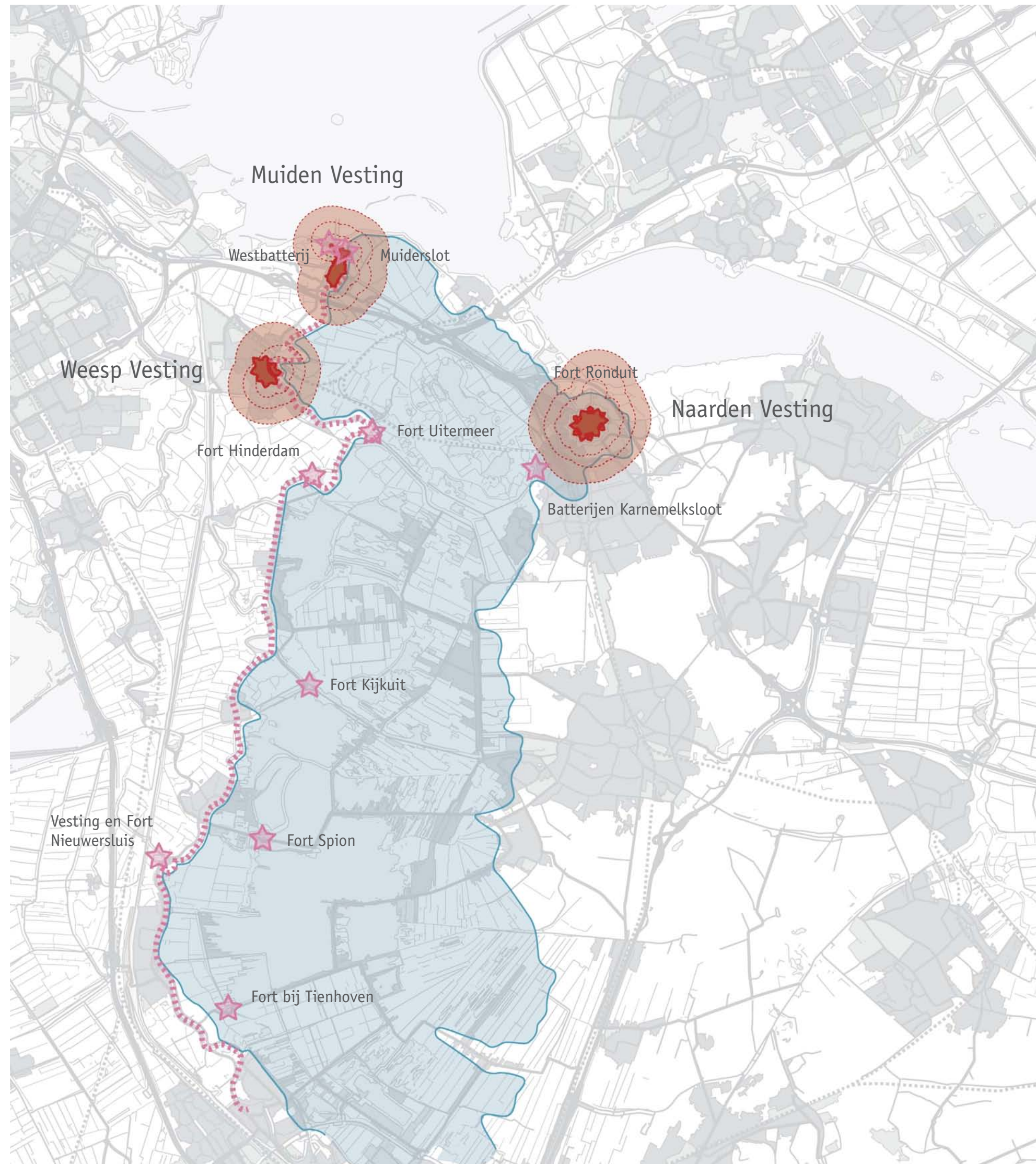
Diemerdijk (1750) (bron: historische kring Nederhorst den Berg)

De 'Bokkedijk', oude zeedijk tussen Muiden en Muiderberg (Jan de Bosch, 1713-1785) (bron: www.europeana.eu, Noord-Hollands Archief)

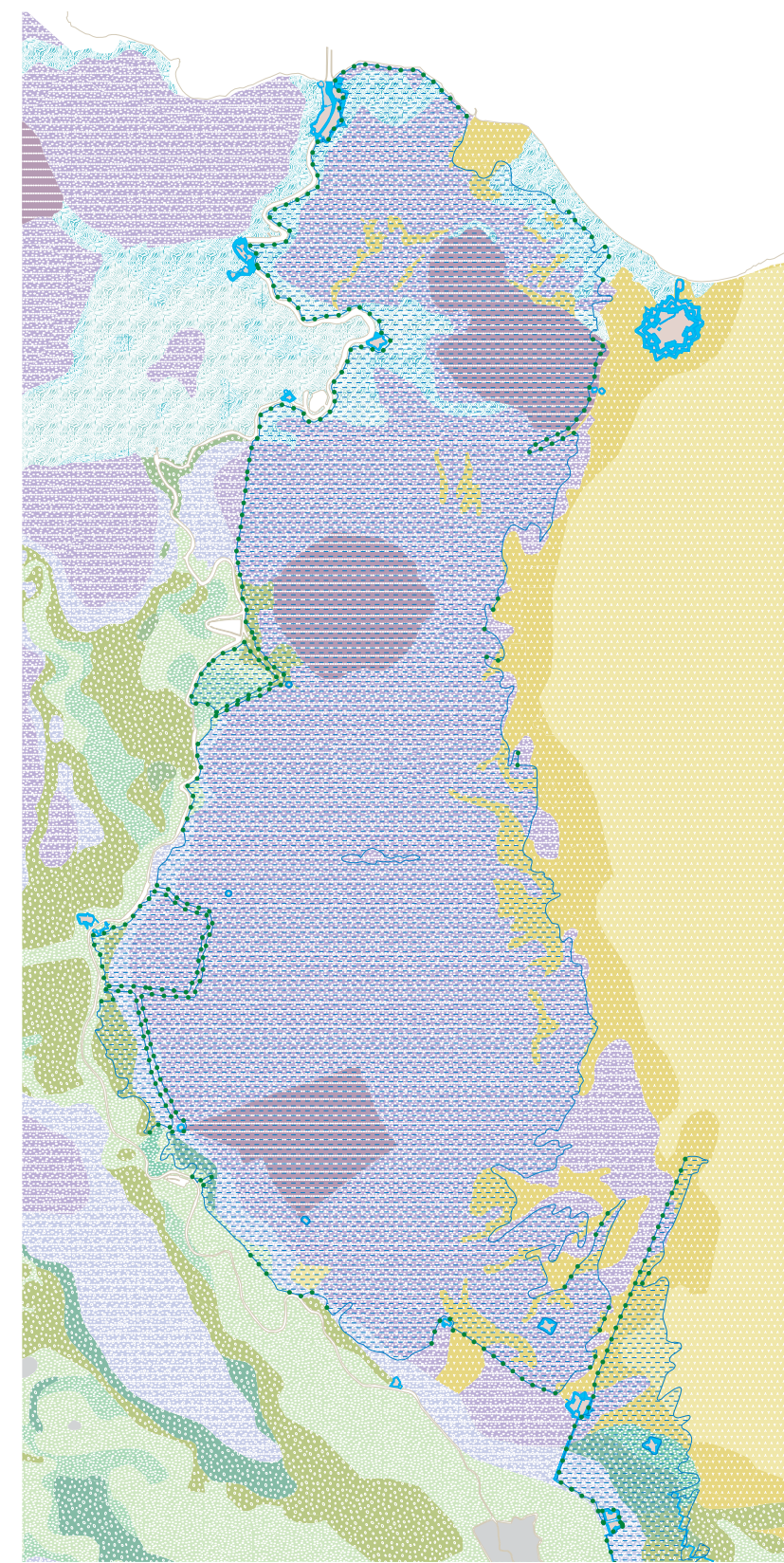

Ontginningskaden in het veenplangebied (1850) (bron: Bestemmingsplan Plangebied Loosdrecht 2013)

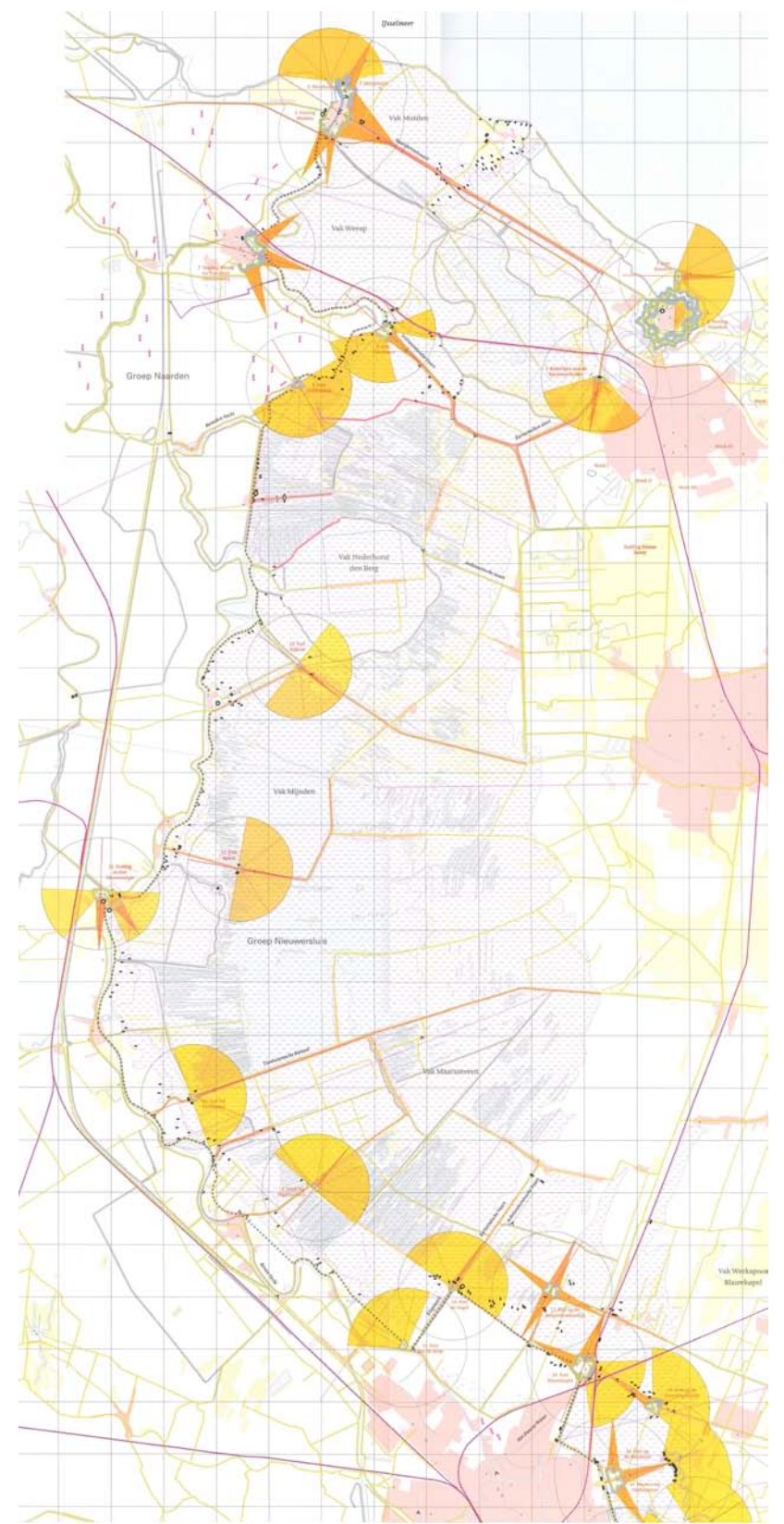

- Legenda
- Vestingstad
 - Verboden kring
 - Inundatieveld
 - Fort

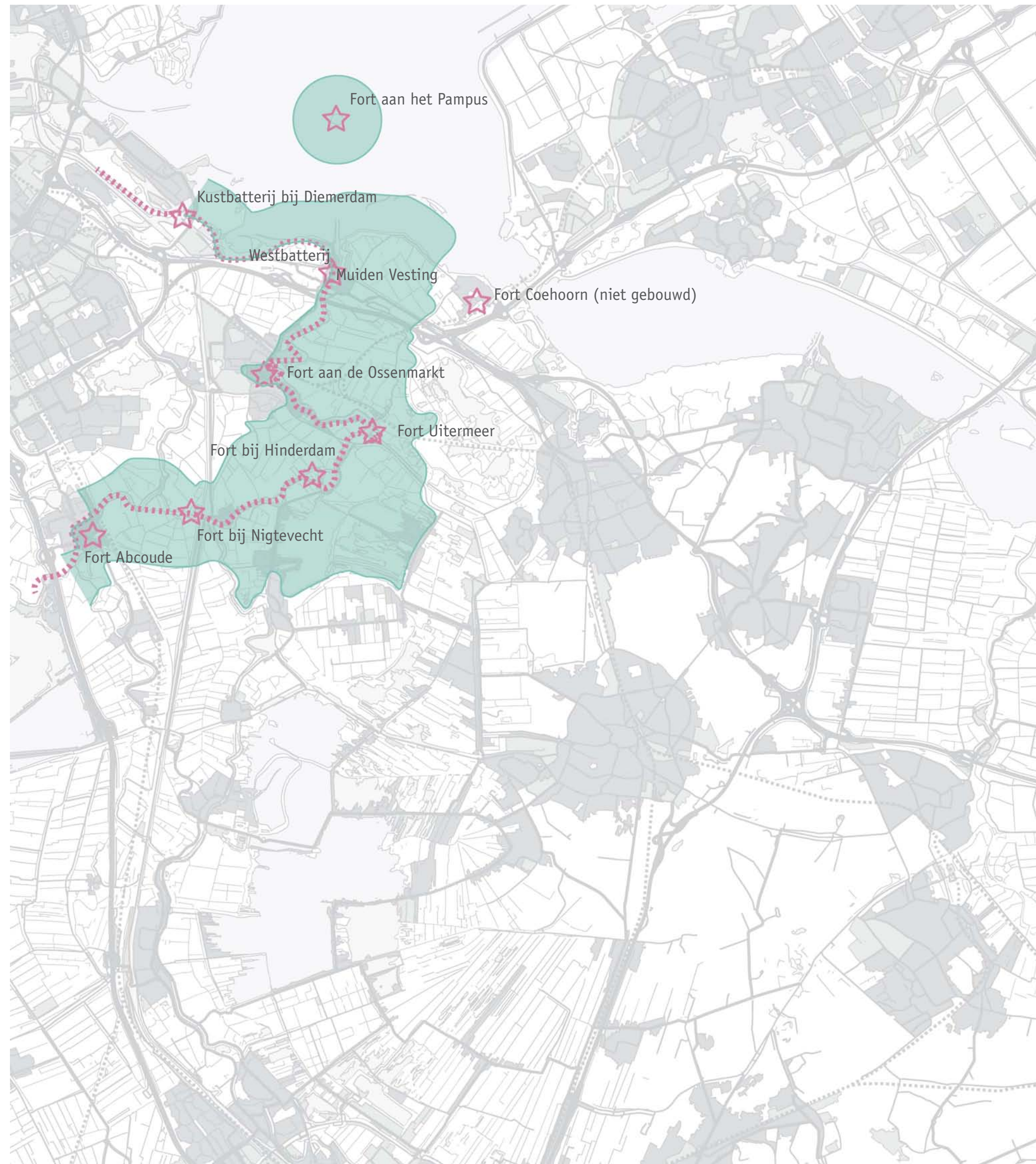
Nieuwe Hollandse Waterlinie

Landschappelijke opbouw & Hollandse Waterlinie (bron: Atlas Nieuwe Hollandse Waterlinie)

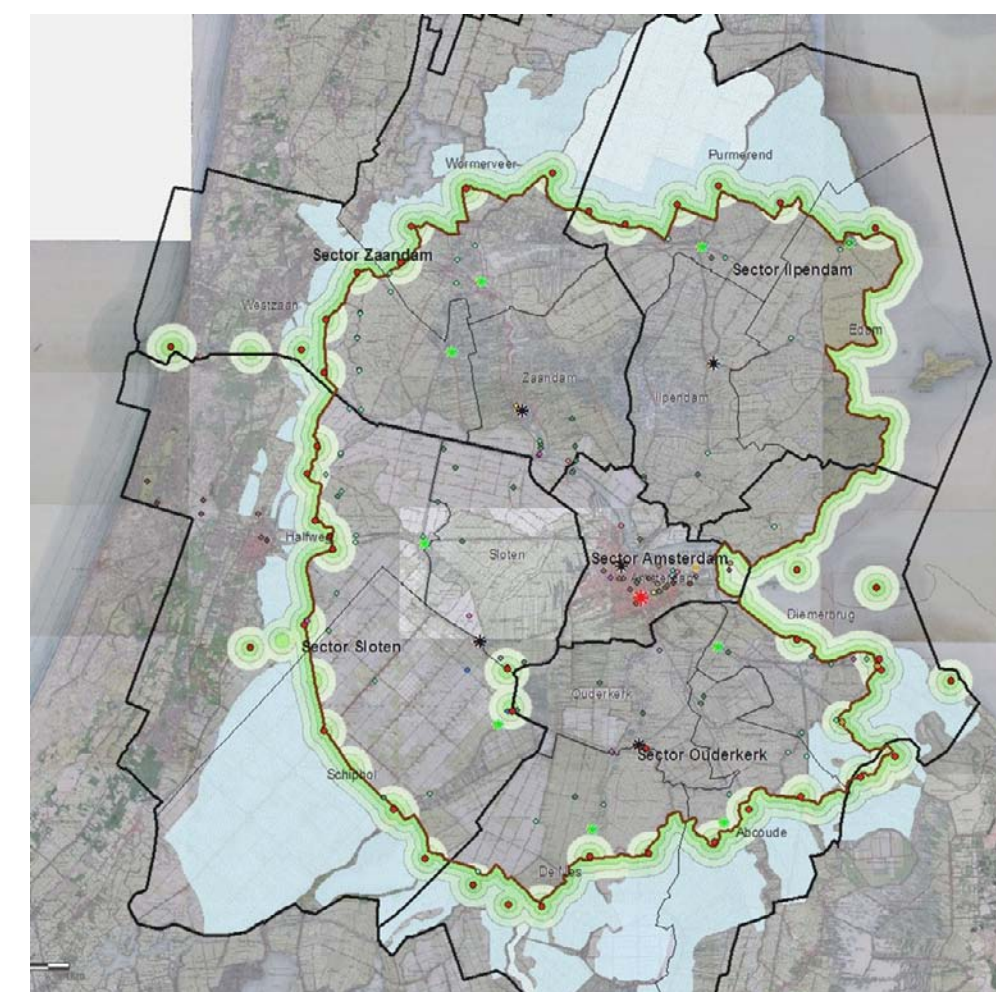
Strategisch stelsel 1940 & Hollandse Waterlinie (bron: Atlas Nieuwe Hollandse Waterlinie)

Stelling van Amsterdam

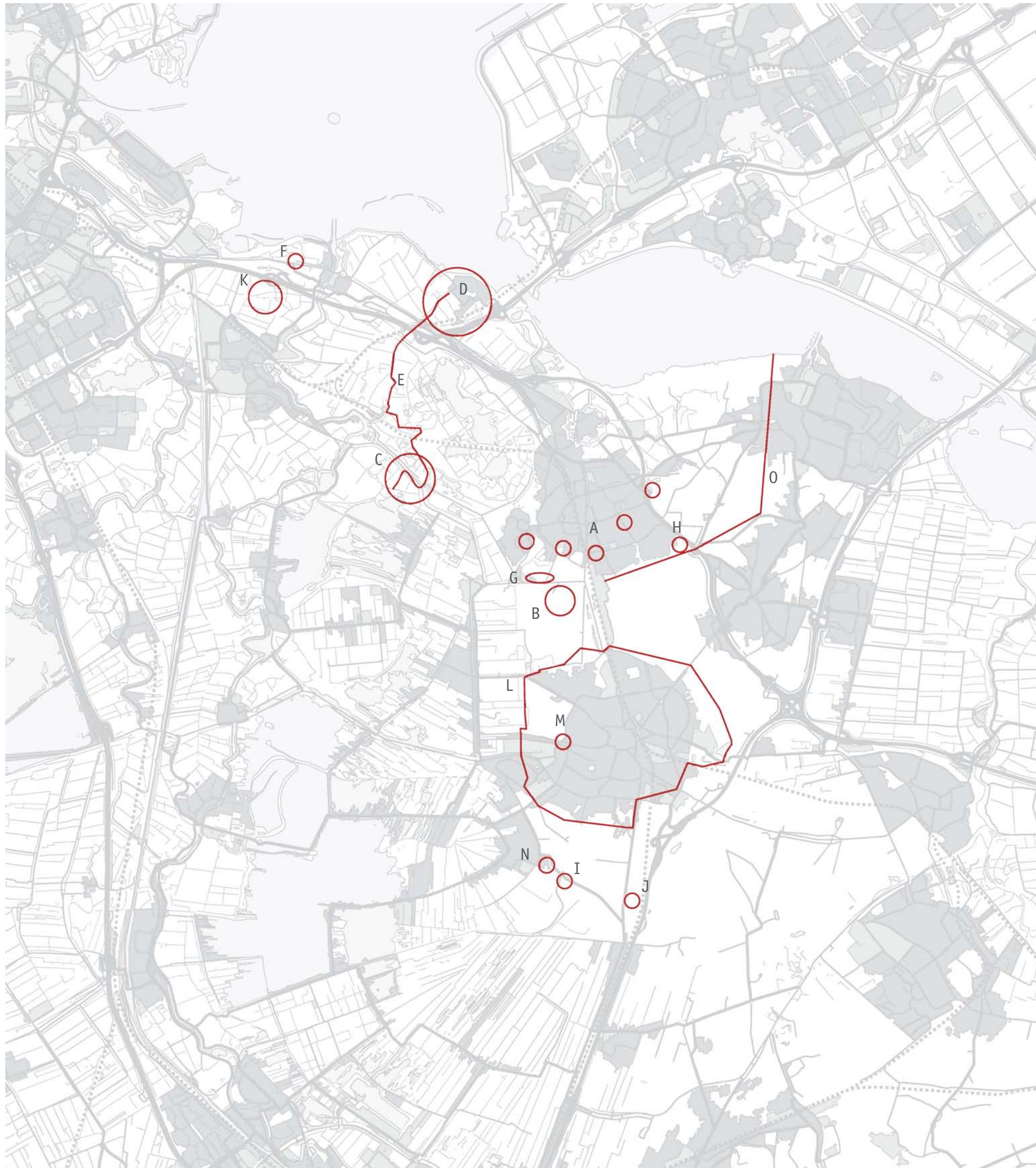

Grens nationaal landschap, werelderfgoed (bron: Provincie Noord-Holland)

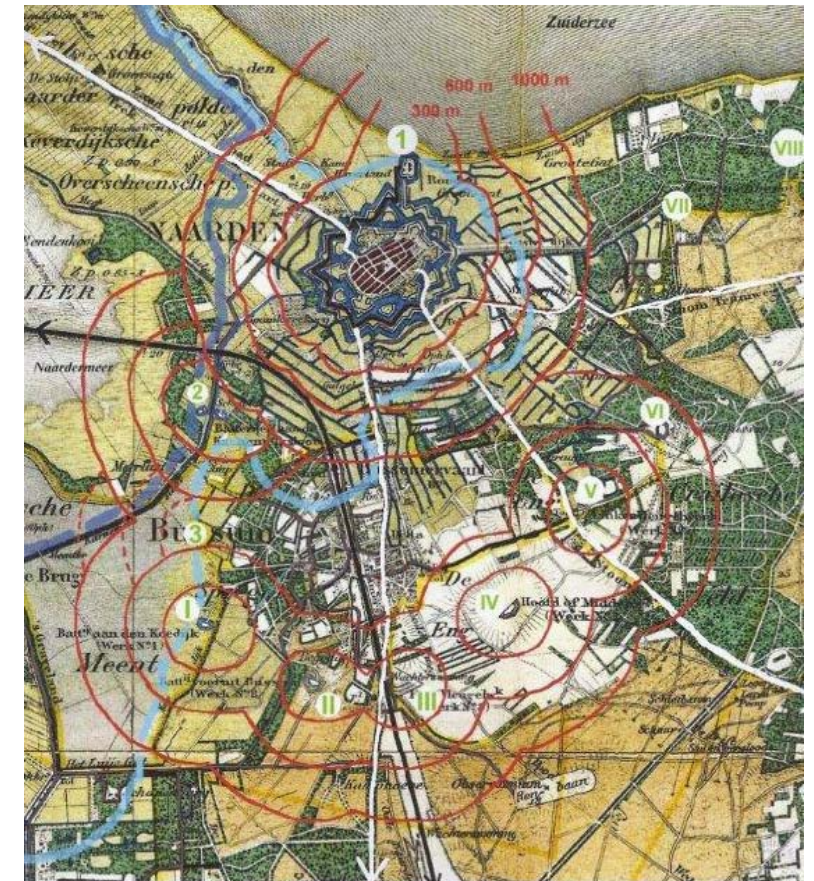
Stelling van Amsterdam (bron: www.stellingvanamsterdam.nl)

- Inundatieveld
- Verdedigingslijn
- ★ Fort of batterij

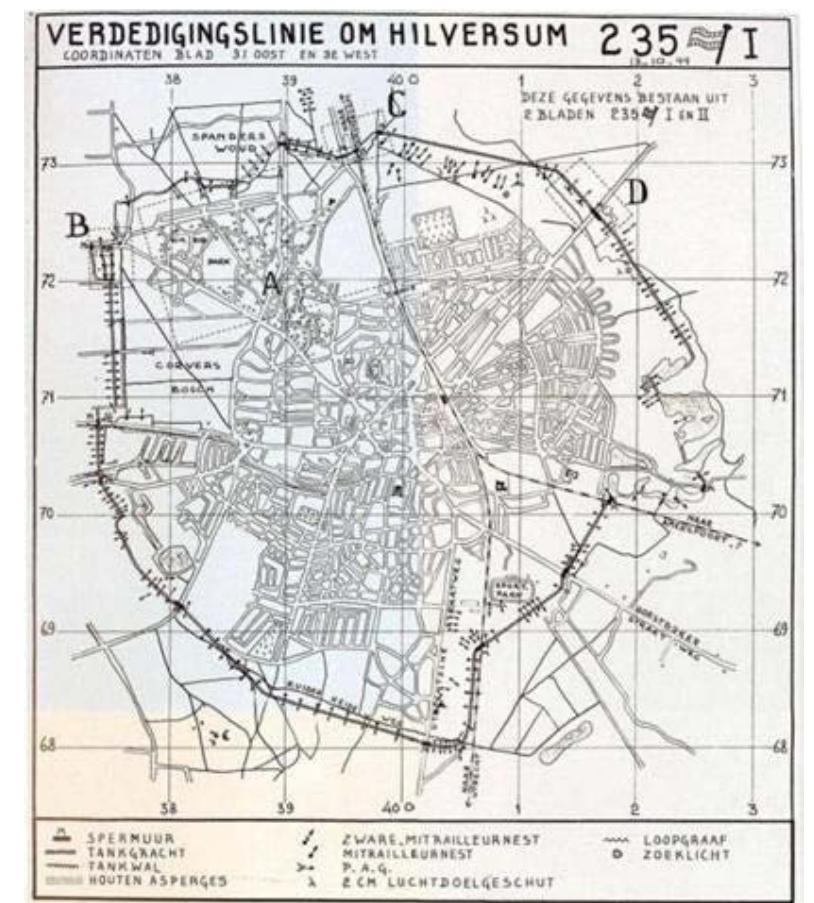

- A) Offensief van Naarden, werken en voormalige kringen (Nieuwe Hollandse Waterlinie)
- B) Stelling Franse Kamp (Nieuwe Hollandse Waterlinie)
- C) Stelling Uitermeer (Nieuwe Hollandse Waterlinie)
- D) Stelling Muiderberg (Nieuwe Hollandse Waterlinie)
- E) Frontlinie 1940 (houten huizen) (Nieuwe Hollandse Waterlinie)
- F) Kruitfabriek Muiden
- G) Mob-complex Bussum
- H) Palmkazerne
- I) Oud Heusden Kazerne
- J) Landgoed Zwaluwenberg (Inspecteur Generaal)
- K) Seeadler Radarstation (Duits, WO II)
- L) Tankgracht Hilversum (Duits, WO II)
- M) Blascovic bunker (Duits, WO II)
- N) Mob-complex Hilversum
- O) Linie WOI Bussum Huizen (Duits, WO II)

Overige militaire werken

Offensief voor Naarden (1885) (bron: Stichting Menno van Coehoorn)

Tankgracht rondom Hilversum(1944) (bron: Historische Kring Albertus Perk)

Kruitfabriek Muiden, 'de Krijgsman' (1847) (bron: gemeente Gooise Meren)

- Legenda
- Molen
 - Molenplaats of restant
 - Eendenkooi
 - Grensmarkering

Overige landschappelijke elementen

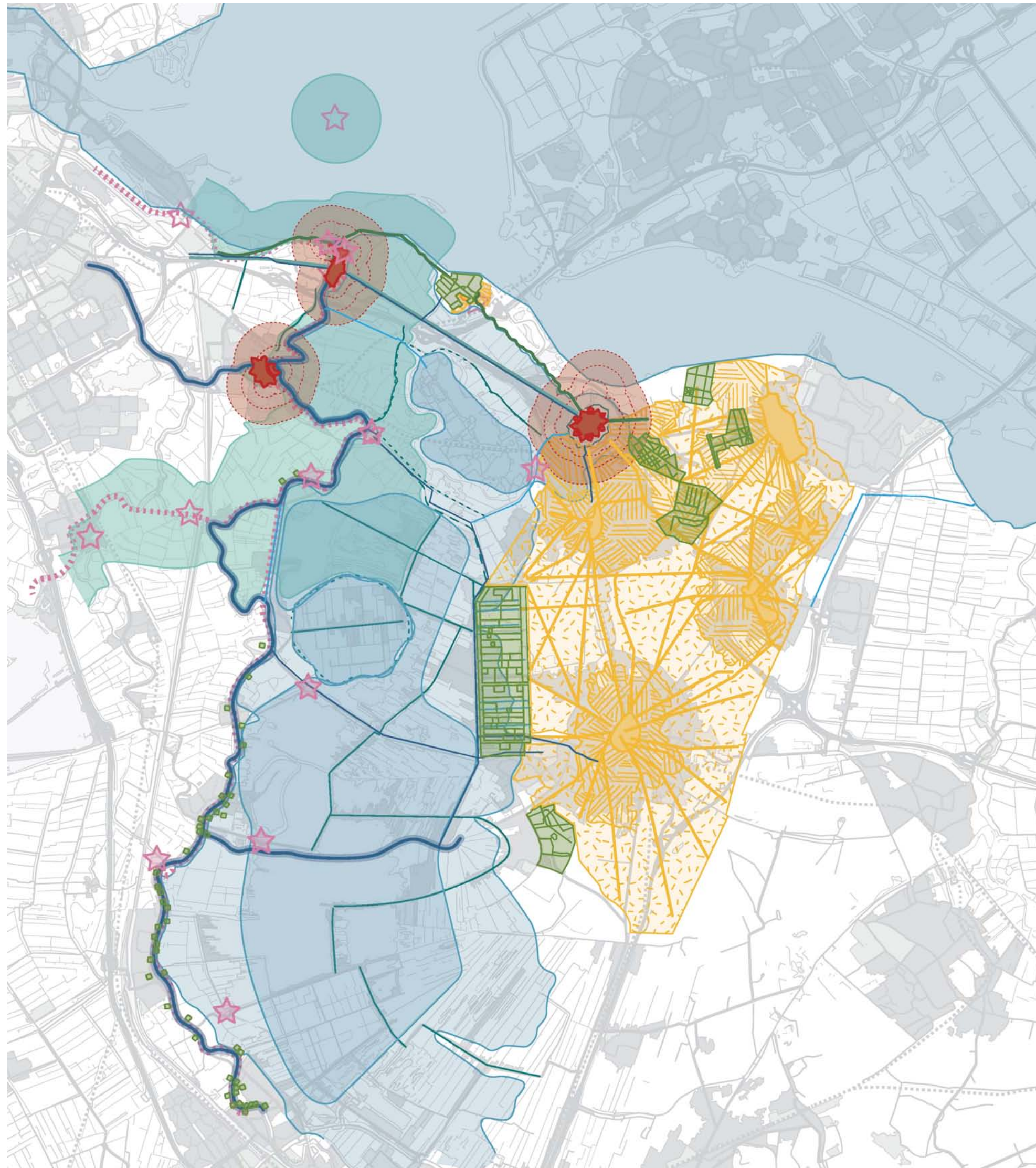

De 'Leeuwenpaal' markeert de grens tussen Noord-Holland en Utrecht (bron: nhupalen.blogspot.nl)

Molen 'de Onrust' bij het Naardermeer (bron: upload.wikimedia.org)

Legenda			
 Vestingstad	 Buitenplaatsen a/d Vecht	 Zuiderzee	 Rivier en vaart
 Verboden kring	 Brink	 Zeedijk	 Dijk en jaagpad
 Landgoederen	 Eng	 Meren en droogmakerijen	 Schaapsdrift
	 Ruige grond	 Vervening en plassen	 Inundatieveld
			 Fort

Conclusies historische analyse

Het Gooi, het Veengebied, de Vechtstreek en de Zuiderzee

De voor het huidige landschap meest beeldbepalende historische laag kan het beste gedateerd worden omstreeks het begin van de industriële revolutie (circa 1850 tot 1900). Daarna hebben nog omvangrijke ruimtelijke ontwikkelingen plaats gevonden, maar deze vormen doorgaans een in landschappelijke zin weinig waardevolle toevoeging en hebben eerder afbreuk gedaan aan deze historische laag. Het Gooi en de Vechtstreek kenmerkten zich toen door een uitzonderlijk gevarieerd en onderscheidend palet aan landschappen met talrijke cultuurhistorische en militaire structuren en elementen.

Het samenstel van vier karakteristieke landschappelijke eenheden verklaart in grote lijnen de ontwikkelingsgeschiedenis en het grondgebruik van het gebied; 1) het Gooi (hoog gelegen zandgronden), 2) het veengebied (laag gelegen veengronden), 3) de rivier de Vecht met aangrenzende gronden ofwel de Vechtstreek en 4) de (voormalige) Zuiderzee. Daarnaast zijn er structuren en elementen die karakteristiek zijn voor het hele gebied of een speciaal verhaal vertellen.

Het Gooi

Op de hoger gelegen zandgronden van de stuwwal liggen de brinkdorpen. De verkaveling wordt gekenmerkt door de typische radiale structuur die direct samenhangt met de schaapsdriften vanuit de centraal gelegen brinken en een blokstructuur voor de omliggende akkerlanden of engen. Elk brinkdorp bezit haar eigen eng en wordt gescheiden van een volgende dorp door woeste gronden of heide. De dorpen worden onderling verbonden door een radiale wegenstructuur. Later werd het gebied aantrekkelijk voor de vestiging van landgoederen en buitenplaatsen, die in de regel heel prominent op de overgangen van de hogere gronden naar het lagere veengebied gesitueerd werden.

Het veengebied

De Grote Ontginning heeft de grootste impact gehad op het landschap van Gooi en Vechtstreek en heeft geresulteerd in een karakteristieke kavel- en polderstructuur. In de veengebieden is de turfwinning in belangrijke mate bepalend geweest voor het landschap. Vanuit de ontginningsbasis, waarlangs ontsluiting van het gebied plaatsvond en de bebouwing zich ontwikkelde, is het daarachter gelegen gebied afgegraven. Door het afgraven van het veen zijn plassen ontstaan en legakkers overgebleven. Bebouwing en infrastructuur blijven door de natte omstandigheden in het gebied beperkt. Dorpen liggen als een lint langs de kaden en wegen.

Er zijn twee natuurlijke meren in het gebied die beiden werden drooggelegd: het Naardermeer en het Horstermeer. Voor het Horstermeer slaagt deze poging. Voor het Naardermeer niet. Het veengebied blijft inklinken en daarmee blijft het maaiveld dalen. Alle polders liggen inmiddels onder NAP.

De Vechtstreek

De eerste bewoning in dit gebied vestigde zich langs de Vecht. Later werd deze ook aantrekkelijk voor de vestiging van buitenplaatsen. De hoger gelegen oeverwal was hier uitermate geschikt voor. Bovendien verzorgde de Vecht de bereikbaarheid van Amsterdam en Utrecht.

De bebouwing oriënteerde zich op de Vecht en van hieruit werd, haaks op de rivier, het achterliggende gebied verkaveld. De Zuiderzee zette een dunne laag klei af op het veen en vormde in een later stadium aanleiding voor de aanleg van dijken. Die moesten het gebied tegen het zeewater beschermen. Vanwege het kleipakket zijn de lager gelegen gronden achter de oeverwallen hier niet verveend. De karakteristieke opstreekende strokenverkaveling en de openheid van het gebied zijn voor een belangrijk deel behouden gebleven.

Voormalige Zuiderzee

De Zuiderzee heeft een grote invloed gehad op het landschap van Gooi en Vechtstreek. Ook na de omvorming naar IJsselmeer en randmeren, is het grote wateroppervlak met haar karakteristieke openheid nog beeldbepalend aanwezig. Zij is bovendien bepalend geweest voor de zeedijk en het ontstaan van een aantal plaatsen langs de kust.

Landschappelijk elementen door het hele gebied

Naast de structuren en elementen die kenmerkend zijn voor een afzonderlijke landschappelijke eenheid is er een aantal landschappelijke structuren en elementen die kenmerkend zijn voor het gehele gebied.

Op diverse plekken in het gebied zijn de effecten van de zandwinning zichtbaar. Met name in de zanderijen en trekvaarten.

De strategische militaire ligging van het gebied is afleesbaar in de versterkte steden, de forten en linies en de bijbehorende kenmerkende openheid van de schootsvelden (kringen) en inundatiegebieden. De Hollandse Waterlinie weerspiegelt op eigen wijze lokale patronen en landschappelijke condities. De gekozen waterhoogte is bepalend voor het accentueren van verschillende vormen van reliëf, zoals infrastructuur, waterkeringen, hoger gelegen bebouwing, een rivierrug of een hoogtelijn.

De overgangen tussen de afzonderlijke landschappelijke eenheden zijn goed afleesbaar door verschillen in hoogteligging, de aanwezigheid van dijken of bebouwing of door de overgangen van land naar water. Ook zijn er nog verschillende oude grenzen tussen Utrecht en Noord-Holland in het landschap herkenbaar, zoals de Gooyergracht.

Langs de Vecht en in het Gooi zijn op een aantal plekken buitenplaatsen, landgoederen of restanten daarvan aanwezig.

Tenslotte zijn er bijzondere elementen die een geheel eigen verhaal vertellen, zoals eendenkooien, molen(gangen), schaapsdriften en doodwegen.

3 RUIMTELIJKE ANALYSE

Ontwikkeling landschap tot heden

Aanleg grootschalige infrastructuur

Sinds het einde van de 19e eeuw hebben in het gebied een groot aantal omvangrijke, met name infrastructurele, ontwikkelingen plaats gevonden. In 1874 werd de Gooilijn aangelegd: de treinverbinding tussen Amsterdam, Hilversum en Amersfoort. Deze spoorlijn loopt dwars door het Naardermeer. Ook tussen Hilversum en Utrecht werd een spoorlijn aangelegd. De Flevolijn werd in 1987 opengesteld.

In 1932 werd de eerste snelweg door het gebied aangelegd: de huidige A1 tussen Muiden en Naarden. Tussen 1967 en 1973 werd de verbinding tussen Naarden en Baarn gemaakt. De verbinding naar Flevoland, de A6, werd in 1977 aangelegd en de A27 tussen Utrecht, Hilversum, Huizen en Almere tussen 1971 en 1983. De N201 van Hilversum naar Amsterdam en de N236 tussen Bussum, Weesp en Amsterdam dateren uit de jaren '30.

Deze infrastructuurlijnen, met name de rijkswegen en het spoor, zorgen voor een enorme doorsnijding en versnippering van het aanwezige landschap, waardoor barrières ontstaan in de recreatieve en ecologische verbanden en waardoor karakteristieke landschappelijke structuren en -elementen minder zichtbaar zijn.

In 2017 is de A1 bij Muiden verbreed, waarbij de weg 300 meter is verlegd en de brug is vervangen door een aquaduct. Hierbij is veel aandacht geweest voor landschappelijke inpassing. Al blijft de omvangrijke infrastructuur een grote barrière vormen. Recentelijk zijn in het Gooi over A- en N-wegen diverse ecoducten aangelegd. Hierbij is aandacht besteed aan de inpassing van landschap en natuur.

Woningbouw

De aanleg van een aantal spoorlijnen heeft het wonen in het Gooi aantrekkelijker gemaakt voor forensen. Bussum ontwikkelde zich als forensendorp met villawijken als het Spiegel en het Brediuskwartier. Uiteindelijk werd Bussum bijna volledig volgebouwd. Ook in Hilversum werden villawijken aangelegd, waarvan de eerste aaneengesloten reeks in Noordwest-Hilversum (circa 1850).

Naast de villawijken is ook veel behoefte aan huisvesting voor arbeiders en bewoners in het middensegment. Onder invloed van de Woningwet 1901 werden hiertoe diverse uitbreidingsplannen opgesteld. Hilversum werd uitgebreid naar het stedenbouwkundig plan van W.M. Dudok. Na de aanwijzing tot groeikern (1967), breidde Huizen ook fors uit. Meest recent is de uitbreiding van Blaricum met de Blaricummeermeent. Alleen in Laren en Muiderberg zijn de brinken nog goed herkenbaar.

De verstedelijking in het Gooi leidde tot de bebouwing van veel engen en meenten.

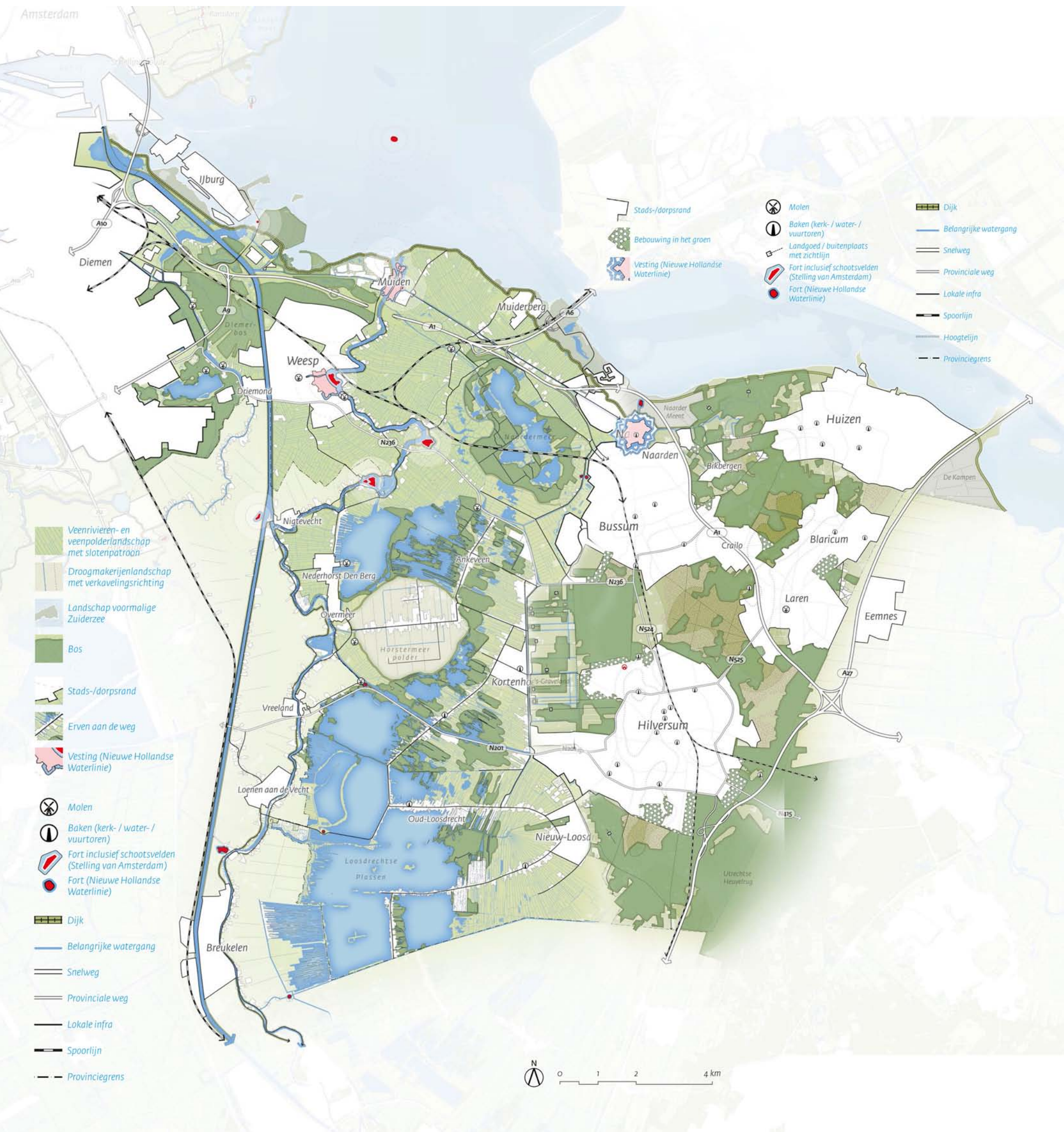
In 2005 besluit het Rijk de Bloemendalerpolder en het kruitfabriekterrein in Muiden uit het Groene Hart te halen en deze te bestemmen voor woningbouw. In 2017 werd daadwerkelijk gestart met de bouw van deze omvangrijke woonwijken (totaal ca. 4000 woningen).

Waterhuishouding

Door de aanleg van het Merwedekanaal in 1892, een rechtstreekse verbinding van de Rijn en het IJ, veranderde het karakter van de Vecht ingrijpend. De Vecht verliest hiermee haar stroomrichting en het gebied watert direct af op het kanaal. Later werd het Merwedekanaal verbreed en werd de naam veranderd in het Amsterdam Rijnkanaal.

Toen in 1969 de Reevaart werd gedempt, verloor Nederhorst den Berg de verbinding met de Vecht.

Een ingrijpende ontwikkeling voor het gebied vormde de aanleg van de Afsluitdijk, waarmee de Zuiderzee veranderde in het IJsselmeer. Dit is echter nog maar het begin. De ruimtelijke situatie veranderde nog ingrijpender door de aanleg van Flevoland (1968) en de bouw van Almere (vanaf 1976). Het zuidelijke IJsselmeer wordt omgevormd tot het IJmeer en het Gooimeer. Bij Muiderberg en Naarden (het Naarderbos) werden ook de buitendijks gelegen voormalige hooilanden bebouwd. Grote problemen in het gebied zijn de continue inklinking en daling van het maaiveld in het veengebied en de noodzakelijke bemaling. Grootste uitdaging is de Horstermeerpolder waar het weggepompte water de waterkwaliteit in de omgeving negatief beïnvloed. De open poldergebieden worden nog steeds voornamelijk voor veeteelt gebruikt.

Opheffen van de Kringenwet en de militaire statussen

In 1926 werd de militaire status van een deel van de vestingsteden opgeheven, waarna het weinig scheelde of de vestingwerken van Naarden zouden zijn geslecht. Na het opheffen van de Kringenwet in 1963 werden de schootsvelden van Naarden, Muiden en Weesp gedeeltelijk bebouwd.

Inmiddels wordt de openheid van de schootsvelden als tegenhanger van de vesting, weer zeer gewaardeerd en wordt er gewerkt aan het behoud en herstel van deze openheid en aan het agrarisch karakter ervan.

Industrie en bedrijventerreinen

Na de aanleg van de spoorlijnen in het gebied, neemt ook buiten de steden de industrialisering toe. Dit wordt bijvoorbeeld zichtbaar in het graven van het Hilversums Kanaal (1993) en de bouw van industrie langs het kanaal. De meeste oude industrie is inmiddels weer verdwenen. Op een aantal plaatsen in de regio werden later in de 20e eeuw industrieterreinen aangelegd, zoals in Weesp en Hilversum en het Gooimeer in het schootsveld van Naarden.

Ontwikkeling van het plasseengebied

In het veengebied gaat de verstedelijking minder snel. De stedelijke groei concentreert zich rond Nieuw Loosdrecht en Kortenhoeve. De oorspronkelijke lintbebouwing raakte hierbij steeds dichter bebouwd, waardoor de verbindingen en zichtlijnen tussen de ontginningsbasis en het daar achter gelegen open landschap verloren ging.

In de veenplassen gaat de afbraak van de legakkers tot de dag van vandaag door. Het verpulverde veen komt als bagger op de bodem van de plassen terecht waardoor, vooral op plekken waar de petgaten minder dan 2 meter diep zijn, verlanding optreedt. In sommige gevallen wordt dit proces bevorderd doordat de petgaten worden opgevuld met zaken als huisvuil en zand. Bij Loosdrecht verlanden ook diepere petgaten nabij de Drecht. De voormalige legakkers en verlandde petgaten raken hier steeds meer begroeid met veenbos. Ook in het Naardermeer vindt dit proces plaats, waardoor het landschap minder open wordt.

Behoud van natuur

Nadat het plan voor de vuilstort in het Naardermeer werd geschrapt, richtte J.P. Thijssen de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland (Natuurmonumenten) op. In 1906 kocht deze vereniging het Naardermeer en riep het uit tot het eerste Nederlandse natuurreservaat.

In het begin van de 20e eeuw was nog steeds onenigheid over het eigendom van de gronden van de Erfgooiers. Inmiddels was er, mede onder invloed van de oprichting van de Natuurmonumenten, veel meer waardering ontstaan voor de natuurwaarden van het Gooi. Men vreesde voor de verkoop van de gronden van de Erfgooiers, zoals dit al eerder was gebeurd. Daarom werd door de gemeenten Bussum, Blaricum, Hilversum, Huizen, Laren, Naarden, de gemeente Amsterdam en de provincie Noord-Holland, ook ter bescherming van zichzelf, de Stichting Gooisch Natuurreservaat opgericht (1932). Deze Stichting stelde zich ten doel 'de instandhouding van het natuurschoon in het Gooi door de verkrijging van de aldaar gelegen terreinen, ten einde deze ten eeuwigden dage ongeschonden als natuurreservaat te behouden, en aan het publiek, door vrije toegang tot die terreinen onder eventueel te stellen bepalingen, het genot van dat natuurschoon te verzekeren.'

Ruimtelijke eenheden

Landschappen

Landschappen

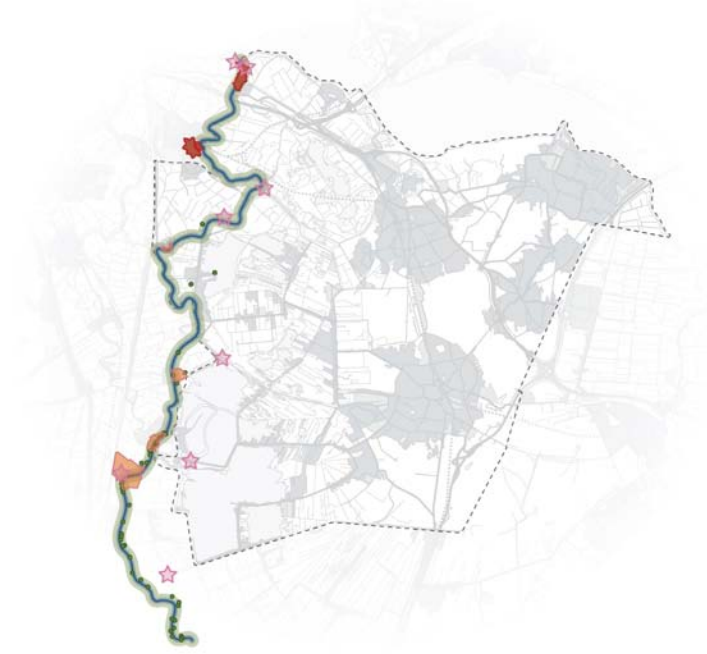

Het stuwwallenlandschap

De geologische ontwikkelingsgeschiedenis van het Gooi heeft geleid tot de karakteristieke Gooise heuvels. Vooral in Hilversum en bij Blaricum, Huizen en Laren zijn deze glooiingen duidelijk herkenbaar. De stuwwallen vormen de oudste bewoonde delen van Nederland.

De hoge zandrug in het gebied is een uitloper van de Utrechtse Heuvelrug. Van oorsprong waren de gronden van de stuwwal bedekt met bos en heide. Dit was sterk contrasterend met de aangrenzende veengebieden. Het gebied hangt in waterhuishoudkundige zin nauw samen met de aangrenzende veengronden. Het veengebied wordt gevoed door het kwelwater van de hoge zandrug.

Grote delen van het stuwwallenlandschap worden beschermd en beheerd als natuurgebied en hebben een belangrijke recreatieve betekenis en aantrekkingskracht.

De Vechtstreek

Het gebied rondom de Vecht, waarvan de ondergrond bestaat uit veenrivieren en veenpolders, wordt Vechtstreek genoemd. Het gebied loopt van de stad Utrecht langs Oud-Zuilen, Maarsse, Breukelen, Nieuwersluis, Loenen a/d Vecht, Vreeland, Nederhorst den Berg, Nigtevecht, Weesp, tot Muiden, waar de Vecht uitstroomt in het IJmeer.

De streek staat bekend om de meanderende waterstroom en de vele kastelen, landgoederen en buitenhuizen. Zij vormen een illustratie van de betekenis van de Vecht als belangrijke 17e eeuwse verkeersader en als vestigingsplek voor de rijke adel. Ten noorden van Vreeland kenmerkt het gebied zich veel meer door een agrarisch karakter en zijn voornamelijk boerderijen aanwezig en veel minder buitenhuizen. De oeverwallen zijn hier veel smaller en de weilanden liggen vaak direct achter de Vechtdijk.

Zanderij Crailo (bron: Regio Gooi en Vechtstreek)

Tafelberg (bron: Regio Gooi en Vechtstreek)

Uitermeer (bron: Stichting Aquarius)

Landschappen

De veenplassen

De Oostelijke Vechtplassen bestaan uit een reeks van waterplassen tussen de Vecht en de oostelijke rand van de Utrechtse heuvelrug. Het gebied kenmerkt zich door door turfwinning ontstane plassen, de meeste met een zandondergrond en sommige aanzienlijk verdiept door zandwinning. De combinatie van rivierinvloeden en invloeden van het watersysteem van de zandgronden heeft in de veenplassen een rijke schakering van typen moeras en moerasvegetaties doen ontstaan. In het gebied zijn twee belangrijke veranderingen te onderscheiden: van noord naar zuid gaand de verandering van meer gesloten (bos) naar meer open landschap (grasland, trilveen en rietland). Van west naar oost is een verandering te zien door toenemende kwel (in petgaten en trilvenen). Het gebied heeft belangrijke natuurwaarden, onder meer als broedgebied voor vogels (bron: www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/gebiedendatabase). Met name de Loosdrechtse plassen zijn erg populair als watersportgebied. Langs de oevers zijn hiervoor veel aanlegplekken en haventjes aangelegd.

Vechtplassen (bron: www.anvnoorderpark.nl)

Fort Spion (bron: Stichting Aquarius)

Loosdrechtse plassen (bron: www.hollandseplassen.com)

Open polders

Tussen Muiden, Weesp en Naarden ligt een aantal polders, waar het karakteristieke beeld van vergezichten, graslanden en polderloten behouden is gebleven. Ook in de kleipolders zuidelijker langs de Vecht is de openheid van het landschap behouden gebleven. Hier hebben de natte condities in combinatie met de voedselrijke kleiige bodem geleid tot een dicht netwerk van rechte, smalle sloten en een agrarisch gebruik, die de openheid hebben geborgd. De open polders vallen vaak samen met schootsvelden en inundatiegebieden rondom vestingsteden en forten. De Noordpolder bij Muiden is de enige polder die nog haar begrenzing uit de 17e eeuw heeft en niet is doorsneden door infrastructuur of hoogspanninglijnen. De kenmerkende strokenverkaveling is hier nog goed herkenbaar.

Schootsvelden Naarden (bron: pbs.twimg.com)

BOBM-polder (bron: Rijkswaterstaat)

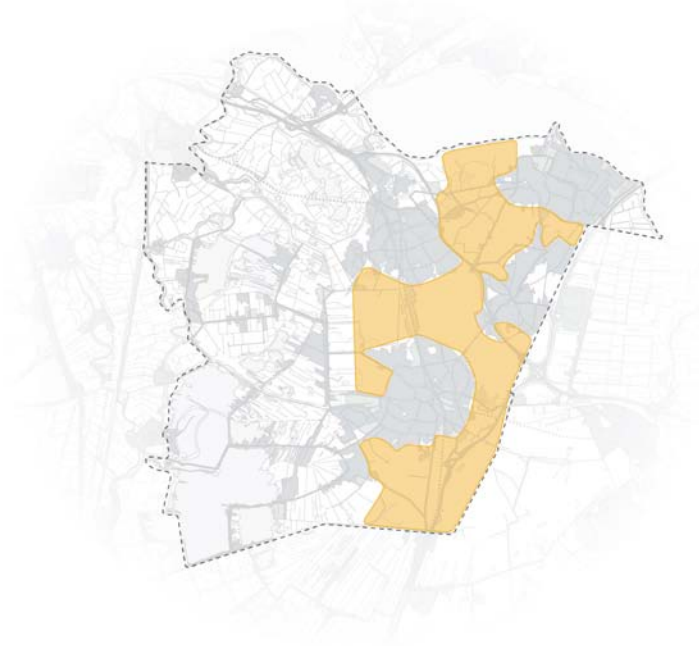

Noordpolder bij Muiden (bron: wonenbuiten.amsterdam)

Zuidpolder bij Muiden (bron: www.ballonvaren.com)

Landschappen

Heide en bos

Op de droge en voedselarme gronden van de stuwwal ligt als contramal van de sterk uitgebreide brinkdorpen een aaneengesloten en robuust bos- en heidelandschap. De bossen hebben een diverse oorsprong variërend van productiebos tot voormalig landgoed. Grote delen behoren tot het Goois Natuurreservaat en waren eens in gebruik door de Erfgooiers. In sommige kernen liggen nog enkele onbebouwde enen of stukken meent. Deze zijn zeer zeldzaam geworden. Het landschap heeft een grote aantrekkingskracht op recreanten die er komen wandelen, fietsen of paardrijden.

Het bos- en heidelandschap van het Gooi kent in ecologische zin veel bijzondere plekken, zoals plaatselijk natte situaties met kleine waterpartijen, wasmeren, verlaten leemkuilen met bijzondere plantengroei, nagenoeg onbegroeide zandbodems en een ondergrondse watervoorraad, die aan de randen van de Heuvelrug bijzonder schoon kwelwater levert (bron: Goois Natuurreservaat)

Landschappen

Voormalige Zuiderzee en zeedijk

De Zuiderzee heeft een grote invloed gehad op het gebied. Begin 13e eeuw werd de dreiging van de Zuiderzee steeds groter en ontstond de eerste zeedijk door een aaneenschakeling van oudere dijken tussen de oeverwallen. Sinds de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 heeft de dijk geen functie meer als zeewering maar is het nog steeds de primaire kering van het IJsselmeer. De zeedijk is ook in het huidige landschap sterk herkenbaar, alleen in de nabijheid van de A1 en bedrijventerrein Gooimeer Noord is dit minder het geval. Op diverse plekken zijn langs de zeedijk nog de kenmerkende wielen aanwezig.

Het IJmeer en het Gooimeer ontstonden toen Zuidelijk Flevoland werd drooggelegd (1968). Het open water is nog steeds een belangrijke kwaliteit. In het IJmeer is het zicht minder belemmerd dan het Gooimeer, waar Almere nabijer aan de overkant ligt.

Zuiderheide bij Hilversum (bron: hotspotholland.nl)

Heide (bron: www.tgooi.info)

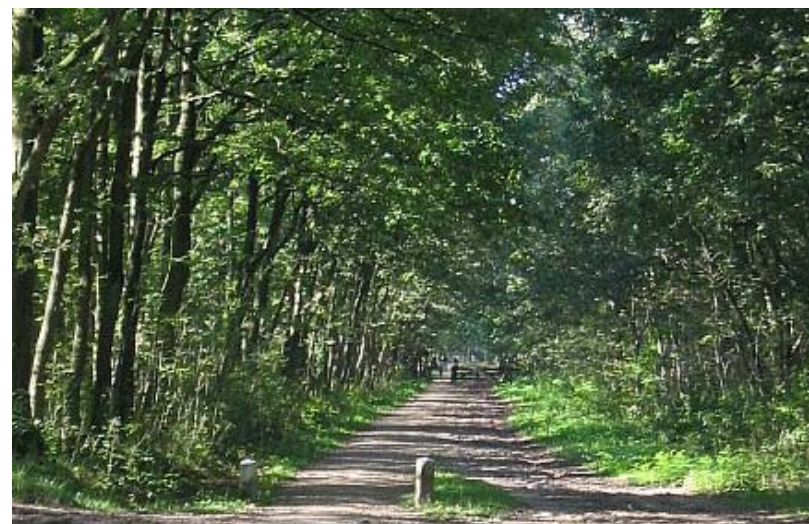
Gooimeer (bron: www.jachthaven.nl)

Oever Gooimeer (www.verenigingbehoudgooimeer.nl)

Bussummerheide (bron: www.luchtballonvaart.nl)

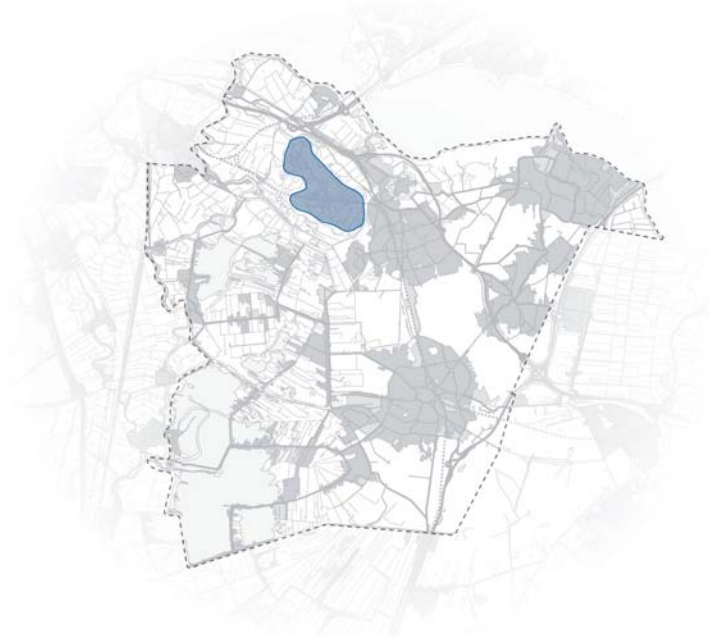

Gebed zonder end (bron: www.tgooi.info)

Zeedijk en golfbaan naarderbos (bron: www.truestars.nl)

Landschappen

Het Naardermeer

Het Naardermeer is Nederlands oudste en eerste natuurmonument en vormt een beschermd natuurgebied. In het gebied, dat circa 1180 hectare groot is, zijn talloze zeldzame vogels, amfibieën en zoogdieren aanwezig, waaronder een unieke kolonie aalsgolvers. Het gebied omvat open plassen, moerasbossen, rietlanden met trilveen en hooilanden. Ook is er een oude eendenkooi (Kooilust) aanwezig.

De sporen van de mislukte drooglegging zijn nog steeds herkenbaar onder meer door de omliggende dijken.

Met de gedeeltelijke verlanding heeft zich in het Naardermeergebied meer begroeiing ontwikkeld. Hier is het open water vanuit de omgeving niet meer zichtbaar.

Rond het meer zijn uitzichtpunten om vogels te spotten en men kan met een fluisterboot over het meer varen. Al sinds 1809 wordt het waterpeil in het Naardermeer op peil gehouden door molen de Onrust, oorspronkelijk gebouwd voor de drooglegging van het Naardermeer.

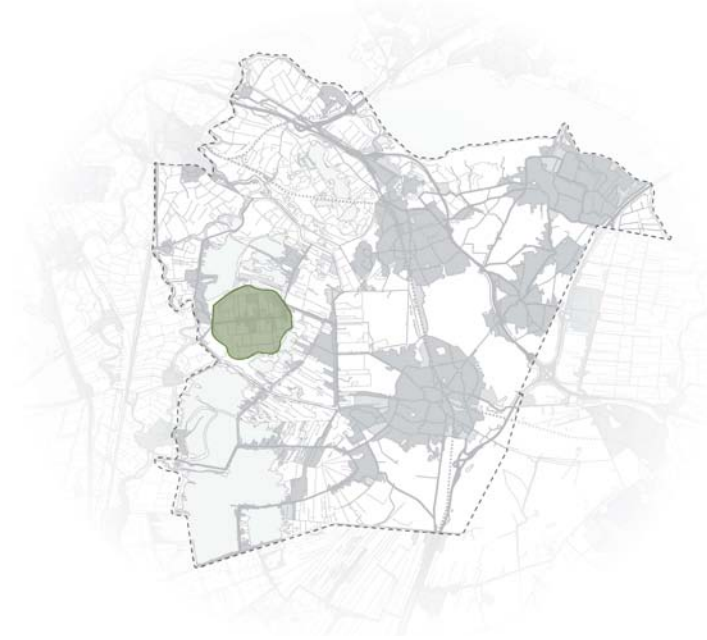
Sinds 1874 wordt het Naardermeer doorsneden door de spoorweg tussen Amsterdam en Amersfoort. (bron: www.vvznaarden.nl)

Schoolplaat Naardermeer (bron: M.A. Koekoek)

Luchtfoto Naardermeer (bron: Siebe Swart fotografie)

De Horstermeerpolder

Het Horstermeer, ook wel Overmeer of Kortenhoefse Meer genoemd, was een natuurlijk meer en is in dat opzicht vergelijkbaar met het Naardermeer. Het Horstermeer werd in 1882 succesvol drooggelegd, waarna de polder in agrarisch gebruik werd genomen. In 1914 en 1940 werd de polder onder water gezet als onderdeel van de Waterlinie. In de Tweede Wereldoorlog werd de polder nogmaals geïnundeerd, maar nu door Duitse krijgsmacht.

De polder is onderdeel van het Nederlandse laagveengebied en heeft een maaiveldligging van 2,2 - 2,8 meter onder NAP. De polder heeft veel last van kwelwater. Er is continue bemaling nodig en het water wordt uitgeslagen richting de Vecht. Het droogpompen van de Horstermeerpolder onttrekt schoon kwelwater uit de Oostelijke Vechtplassen, terwijl er niet voldoende water van goede kwaliteit aanwezig is om de plassen weer aan te vullen. Bovendien treedt er door de hoge kweldruk verzilting op in de polder, wat leidt tot een slechte water- en bodemkwaliteit. De bewoners maken zich zorgen over wateroverlast, verzakkingen en dergelijke.

Horstermeerpolder (bron: Waterschap AGV)

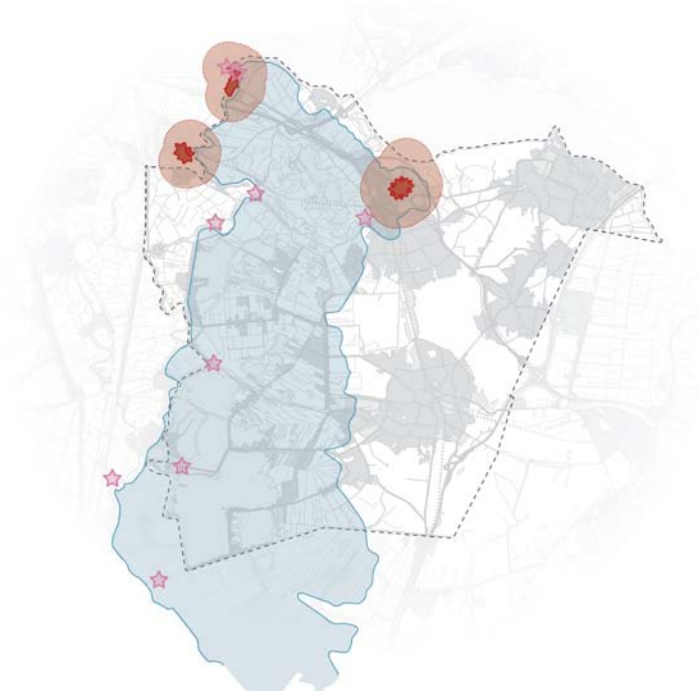

Inundatie van de Horstermeer (WOII) (bron: Historische Kring Nederhorst den Berg)

Tweede gemaal Horstermeer (jaartal onbekend) (bron: Historische Kring Nederhorst den Berg)

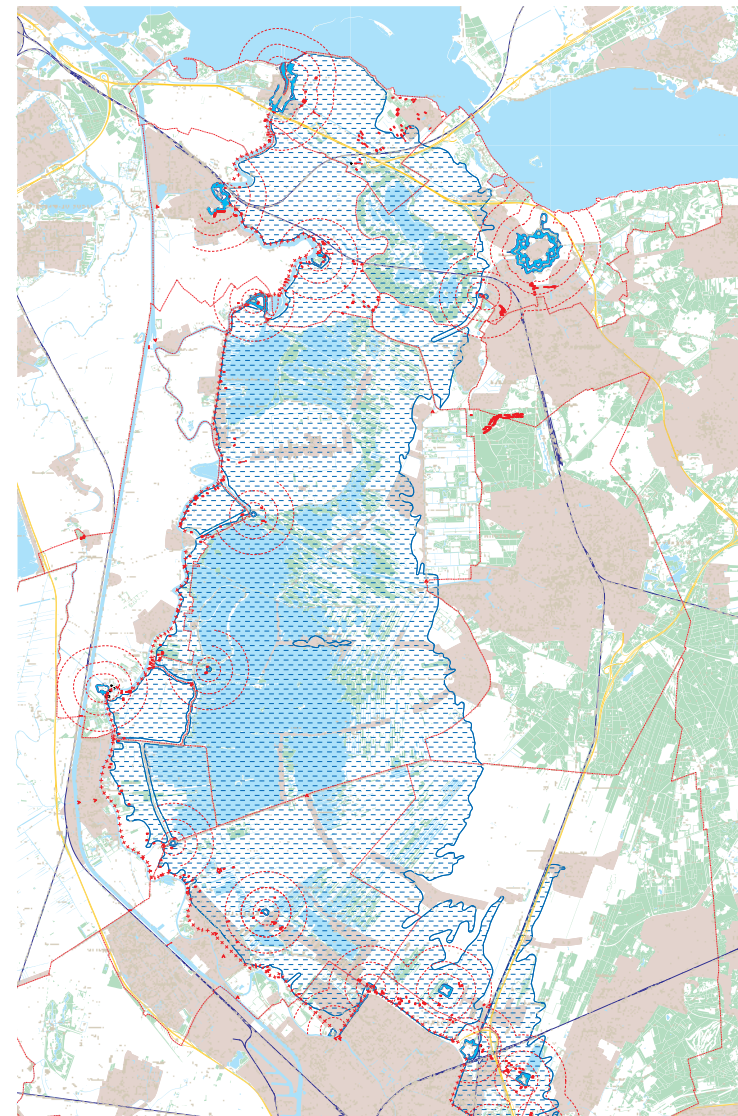
Linies en militaire werken

Nieuwe Hollandse Waterlinie

De Nieuwe Hollandse Waterlinie is een unieke historische verdedigingslinie uit 1815. De linie is 85 kilometer lang en bestaat uit zo'n 47 forten en zes vestingen: Muiden, Weesp, Naarden, Gorinchem, Woudrichem en Nieuwersluis.

De Waterlinie is aangelegd om ons land te beschermen in oorlogstijd. Water werd hierbij ingezet als verdedigingswapen. De Waterlinie heeft haar waarde als verdedigingslinie nooit kunnen bewijzen, maar is wel drie keer (deels) in stelling gebracht: in 1870 toen de Frans-Duitse oorlog dreigde uit te draaien op een Europese oorlog, tijdens de Eerste Wereldoorlog en de laatste keer in 1939 toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak. (bron: hollandsewaterlinie.nl). In Gooi en Vechtstreek zijn meerdere historische waterlinies goed te beleven en is er grote diversiteit aan militaire werken te zien (van een kasteel uit de 13e eeuw tot werken uit WO II).

Actuele topografische situatie en Nieuwe Hollandse Waterlinie
(bron: Atlas Nieuwe Hollandse Waterlinie)

Fort Kijkuit (bron: Stichting Aquarius)

Stelling van Amsterdam

De Stelling van Amsterdam is een 135 kilometer lange verdedigingslinie rondom Amsterdam, aangelegd tussen 1880 en 1914. Het leger, de regering en de koning(in) zouden zich bij een aanval op Nederland binnen deze ring kunnen terugtrekken. De Stelling bestaat uit 42 forten en 4 batterijen en een groot aantal dijken en sluisen en ligt op een afstand van 15 tot 20 kilometer rond Amsterdam. Zij maken allen onderdeel uit van een prachtig landschap.

Het strategische landschap vormt de basis. Voor het ongetrainde oog is dit landschap onzichtbaar, maar het was van levensbelang voor de werking van de linie. Voor de verdedigingslijn liggen de inundatiekammen. Deze worden begrensd door kades en dijken. Rond de forten mocht (bijna) niet gebouwd worden. Dit waren de zogenaamde 'verboden kringen'. Hierdoor ontstond rond de verdedigingslijn een open landschap. In het strategische landschap ligt een complex maar briljant watermanagementsysteem ingebed. Overal langs de verdedigingslijn zijn nog sluisen, kanalen, grachten en dijken zichtbaar, die gebruikt werden om de polders voor de verdedigingslijn onder water te zetten. Het gebied zou bij het naderen van de vijand tot ongeveer 40 centimeter (kniehoogte) onder water worden gezet, om zo het landschap in een moeras te veranderen. Te diep om met een leger doorheen te trekken, niet diep genoeg om er overheen te varen. (bron: stellingvanamsterdam.nl)

Fort Pampus (bron: www.pampusevents.nl)

Fort Uitermeer (bron: www.werelderfgoed.nl)

Muiden: Westbatterij en Muiderslot (bron: Stichting Aquarius)

Linies en militaire werken

Landgoederen en buitenplaatsen

Buitenplaatsen aan de Vecht

In de loop van de 17de en 18de eeuw werden op de oevers van de Vecht, hoofdzakelijk tussen Maarsse en Vreeland, ruim tweehonderd buitenplaatsen ontwikkeld. De oeverwal was hier breed en stevig genoeg om grote huizen op te vestigen. Onder een buitenplaats verstond men hierbij niet alleen het huis, maar het ensemble van het huis, de bijgebouwen en de omringende tuin. Bijgebouwen waren in de regel een orangerie, theehuis, koetshuis, stal en dergelijke. Langs de Vecht worden ook wel nieuwe buitenplaatsen gebouwd.

Buiten de kernen is er weinig bebouwing op de oeverwallen.

Vechthoeve (bron: Rijkswaterstaat)

Buiten Kasteel de Nederhorst (bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Landgoederen en buitenplaatsen

Landgoederen en buitenplaatsen in het Gooi

De landgoederen en buitenplaatsen in het gebied kunnen in een aantal fases worden ingedeeld. Tot de oudste behoren ondermeer de buitenplaatsen in 's Graveland, ten oosten van Naarden en Zonnestraal. Na 1843 werden er op de voormalige Erfgooiersgronden weer nieuwe landgoederen aangelegd. Tot circa 1880-1900 ontstond een gordel van landgoederen in het Gooi. Later werden deze op enkele plekken verkaveld en ontwikkeld tot villaparken. Ook deze werden in de regel door gerenommeerde landschapsarchitecten ontworpen. Hieronder worden een paar voorbeelden gegeven die nog zeer gaaf en bijzonder zijn.

De Gravelandse buitenplaatsen

Ten westen van Hilversum ligt een reeks buitenplaatsen die de Gravelandse buitenplaatsen worden genoemd. De ontginning van deze gronden is in 1625 in gang gezet door een groep rijke Amsterdamse kooplieden. De buitenplaatsen vormen als ensemble een uniek geheel. Natuurmonumenten is eigenaar van de meeste en werkt aan het herstel van de parkaanleg.

Landgoed Zonnestraal

Het Hilversumse landgoed Zonnestraal is in de 20e eeuw aangelegd. In een later stadium werd hier een sanatorium voor tuberculose-patiënten gebouwd, gefinancierd door de Nederlandse Diamantbewerkersbond. Het gebouw werd gesitueerd in de overgang van bos naar heide, zodat de patiënten veel licht en lucht konden genieten. Men is bezig om het ensemble Zonnestraal genomineerd te krijgen als UNESCO Wereld Erfgoed. (bron: www.vvvhilversum.nl)

Landgoed Zonnestraal (bron: www.collegevanrijksadviseurs.nl)

Sypsteyn

Het huidige huis Sypsteyn is in de 19e eeuw in opdracht van jonkheer C.H.C.A. van Sypstein gebouwd op het terrein waar in de middeleeuwen het kasteel Sypsteyn zou hebben gestaan. Het huis is omgeven door een gereconstrueerde tuin. Het huis is ingericht als museum. (bron: Nederlandse Kastelenstichting)

Landgoed Hilverbeek 's Graveland (bron: upload.wikimedia.org)

Kasteel Sypsteyn (bron: www.kastelen.nl)

Lijnstructuren

Dijklichamen

De zeedijk

Begin 13e eeuw werd de dreiging van de Zuiderzee steeds groter en kwam de eerste zeedijk tot stand door de aaneenschakeling van oudere dijken tussen de oeverwallen. Een karakteristiek verschijnsel zijn de wielen of waterpoelen die aan de binnendijkse zijde langs de dijk liggen. Deze zijn bij dijkdoorbraken door de kracht van het water ontstaan. De dijk werd na zo'n dijkdoorbraak weer hersteld, waarbij een 'omlegging' om het wiel werd gemaakt. Sinds de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 heeft de dijk de functie gekregen van kering van het IJsselmeer.

Ontginningskaden

Om het veengebied te ontginnen zijn in het veenplassengebied aanvankelijk verschillende ontginningskaden of -dijken aangelegd. Vanuit deze hoger gelegen delen werd het achterliggende land ontgonnen en ontwaterd. Tevens is de bewoning langs deze kaden gesitueerd.

De ontginningskaden zijn herkenbaar als rechte lijnen in het landschap, waaraan alle infrastructuur en bebouwing gekoppeld is.

Ringdijken

Om het Naardermeer en het Horstermeer droog te leggen zijn er rond deze meren dijken aangelegd. Ondanks het mislukken van de drooglegging zijn de dijken rond het Naardermeer nog aanwezig.

Zeedijk bij Muiden (bron: www.nlwandel.nl)

Zeedijk Muiden (bron: Dick Rozendaal)

Waterlopen

Natuurlijk: veenrivieren

- Vecht
- Drecht

Cultuurlijk: vaarten, kanalen, grachten, sloten

- Naardertrekvaart
- Muidertrekvaart
- 's Gravelandse vaart
- Reevaart
- Karnemelksloot
- Hilversums kanaal
- Gooyergracht
- zanderijsloten, weteringen, slotenpatronen polders (niet afgebeeld)

's Gravelandse vaart (bron: www.wijdemeerwebkrant.nl)

Karnemelksloot (bron: www.kanoroutes.nl)

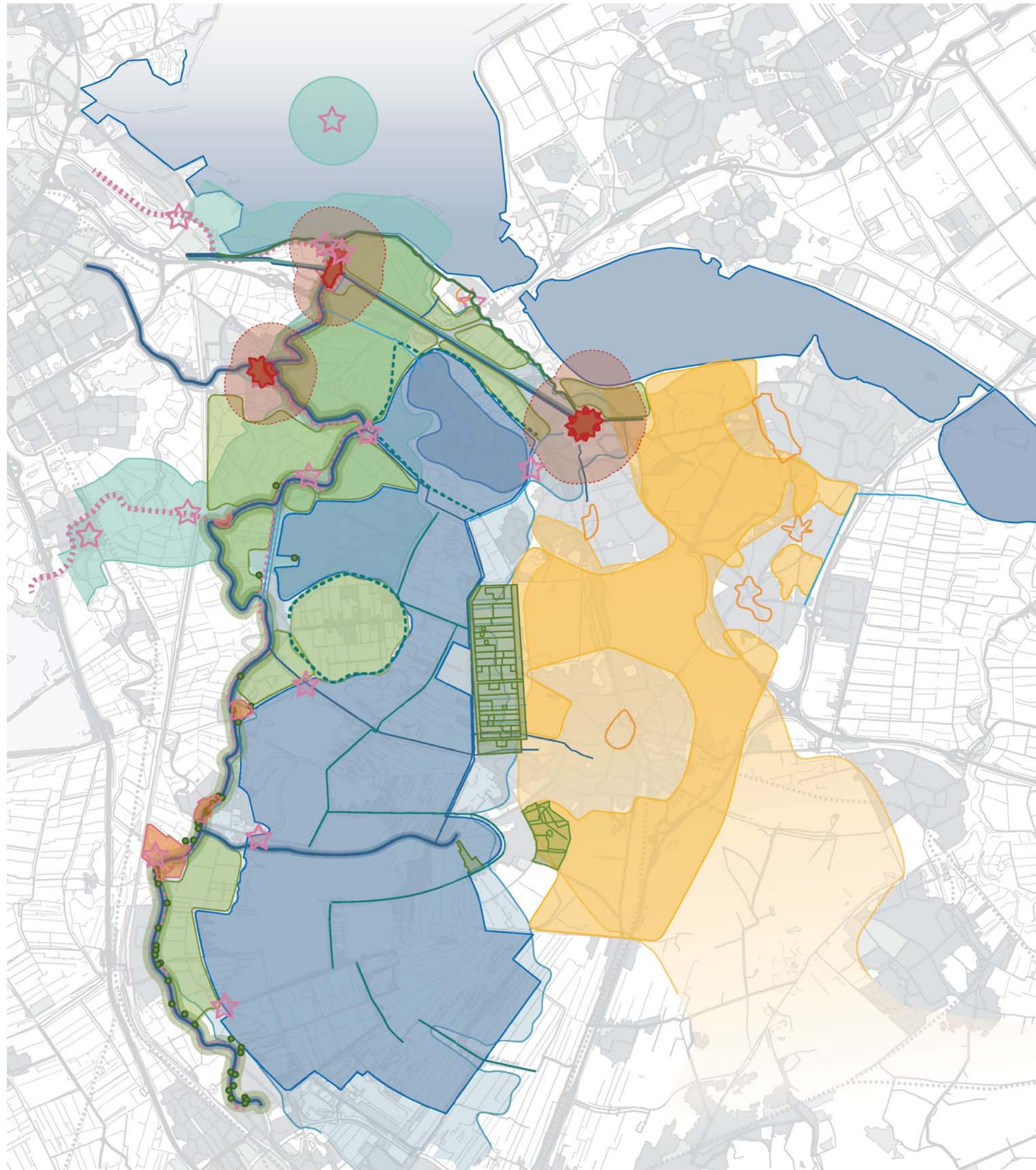

Naardertrekvaart (bron: mapio.net)

Vecht in Weesp (bron: Stichting Aquarius)

Legenda	Vechtstreek	Zuiderzee en Zeedijk	Waterloop
Vestingstad	Stuwwallenlandschap	Heide en bos	Dijklichaam
Verboden kring	Veenplassen	Naardermeer	Inundatieveld
Landgoederen	Open polders	Horstermeerpolder	Fort

Conclusies ruimtelijke analyse

Het Gooi

De geologische ontwikkelingsgeschiedenis van het Gooi is nog duidelijk herkenbaar in het stuwwallenlandschap, gekenmerkt door voor Nederlandse begrippen grote hoogtevverschillen met als hoogste punt de Tafelberg (36,4 meter).

De aanwezigheid van zandgronden is te zien in de scherpe grenzen van de voormalige zandafgravingen, die zich in het landschap aftekenen. Enkele zanderijen zijn nog goed herkenbaar.

Ook de buitenplaatsen, die veelal gevestigd zijn op de overgangen van hoog naar laag zoals in 's Graveland, zijn op enkele plekken nog in hun volle glorie te bewonderen. Op andere plaatsen is de buitenplaats gesloopt, verkaveld, of als parkaanleg overgebleven (Muiderberg, Muiderbos). Dit geldt ook voor enkele landgoederen, die regelmatig zijn ontwikkeld tot villapark.

Tussen Naarden en Huizen heeft de aanleg van buitenplaatsen geleid tot een stelsel van door bos omsloten open laagtes, stijlranden en waterlopen, die op sommige plekken nog goed herkenbaar zijn.

In de Gooise dorpen zijn vaak alleen in de oude kern nog de oorspronkelijke ruimtelijke kenmerken zichtbaar. De dorpen zijn flink uitgebreid en er zijn weinig onbebouwde enges en meenten overgebleven, hetgeen de overgebleven enges zeer waardevol maakt. In Laren en in Muiderberg is de oorspronkelijke brink nog aanwezig. Het patroon van uitwaaiende wegen op de stuwwal is nog herkenbaar in de zandpaden op de heidevelden. Het patroon van de wegen, die de dorpen onderling verbindt, hangt hier veelal mee samen. Maar dit is in de regel niet meer als zodanig te beleven. Enkele uitbreidingswijken (Hilversum, Bussum) kennen een bijzondere aanleg. Langs de randen van bos en heide liggen enkele wijken met een groen karakter. Het eigendom van de Erfgooiers is nog goed herkenbaar in de kenmerkende heide- en bosgebieden, die grotendeels tot het Goois Natuurreservaat behoren.

Met name de spoorlijn en de A1 doorsnijden de Gooise dorpen. Vooral de geluidsschermen langs de A1 vormen hierbij enorme barrières.

Het veengebied

In de veengebieden is de ontwikkelingsgeschiedenis van het landschap nog duidelijk herkenbaar. De gevolgen van de turfwinning zijn nog steeds voelbaar; in sommige veenplassen zijn de legakkers volledig verdwenen. Met name aan de westzijde van de veenplassen zijn legakkers en verlandde gebieden meer begroeid geraakt. Richting de stuwwal neemt de openheid toe en is de opstreekende verkaveling beter zichtbaar. Bijzonder is hierbij de verkaveling in 'de Ster' van Loosdrecht.

Midden in het gebied ligt de laag gelegen Horstermeerpolder, waar de verkaveling van de droogmakerij nog duidelijk zichtbaar is.

In het veengebied zien we meerdere landschappelijke structurelementen, zoals veenpolders, droogmakerijen, veenplassen, moerassen en veenbos. Dit afwisselende landschap is steeds minder beleefbaar door het dichtgroeien van de lintdorpen die op de ontginningskaden zijn ontstaan.

Het Naardermeer vormt in het gebied een uniek landschap door de combinatie van unieke natuurwaarden en haar historie van mislukte droogmakerij.

De Vechtstreek

In de Vechtstreek is, met name in het oostelijke deel, het veenrivierenlandschap nog goed herkenbaar. De polders zijn goed herkenbaar en het oorspronkelijke verkavelingspatroon is nog zeer gaaf. De kenmerkende openheid is hier grotendeels intact gebleven. De hoger gelegen oeverwallen zijn goed te beleven; het merendeel van de bebouwing is hier geconcentreerd.

In het poldergebied van de Vecht is het landschap ernstig aangetast door grootschalige infrastructuur. De A1 is ooit aangelegd als een jaagpad, maar doorsnijdt nu alle landschappelijke structuren. Dit geldt ook voor de A6 en de Flevolijn, die Muiderberg volledig isoleren van het omliggende landschap. Ook wordt het landschap doorsneden door meerdere hoogspanningsverbindingen.

Bij Muiden is de situatie verbeterd door de verlegging van de A1, waarbij het schootsveld weer is aangeheeld. Maar de verbrede wegen, de geluidsschermen en de hoge spoorbrug zijn hier zeer bepalend voor het ruimtelijke beeld.

In het westelijke deel van de Vechtstreek zal alleen de Aetsveldse Polder haar authentieke karakter behouden. In de Bloemendalerpolder vinden grootschalige ontwikkelingen plaats, net als op het kruisfabriekterrein in Muiden. Het Amsterdam Rijnkanaal is een bepalende lijn langs de westgrens van de regio. Langs de Vecht is de 'Boerenvecht' nog goed herkenbaar evenals als de steden Weesp en Muiden. De bebouwing langs de Vecht heeft zich wel verdicht en woonschepen verhinderen plaatselijk het zicht vanaf en op het water.

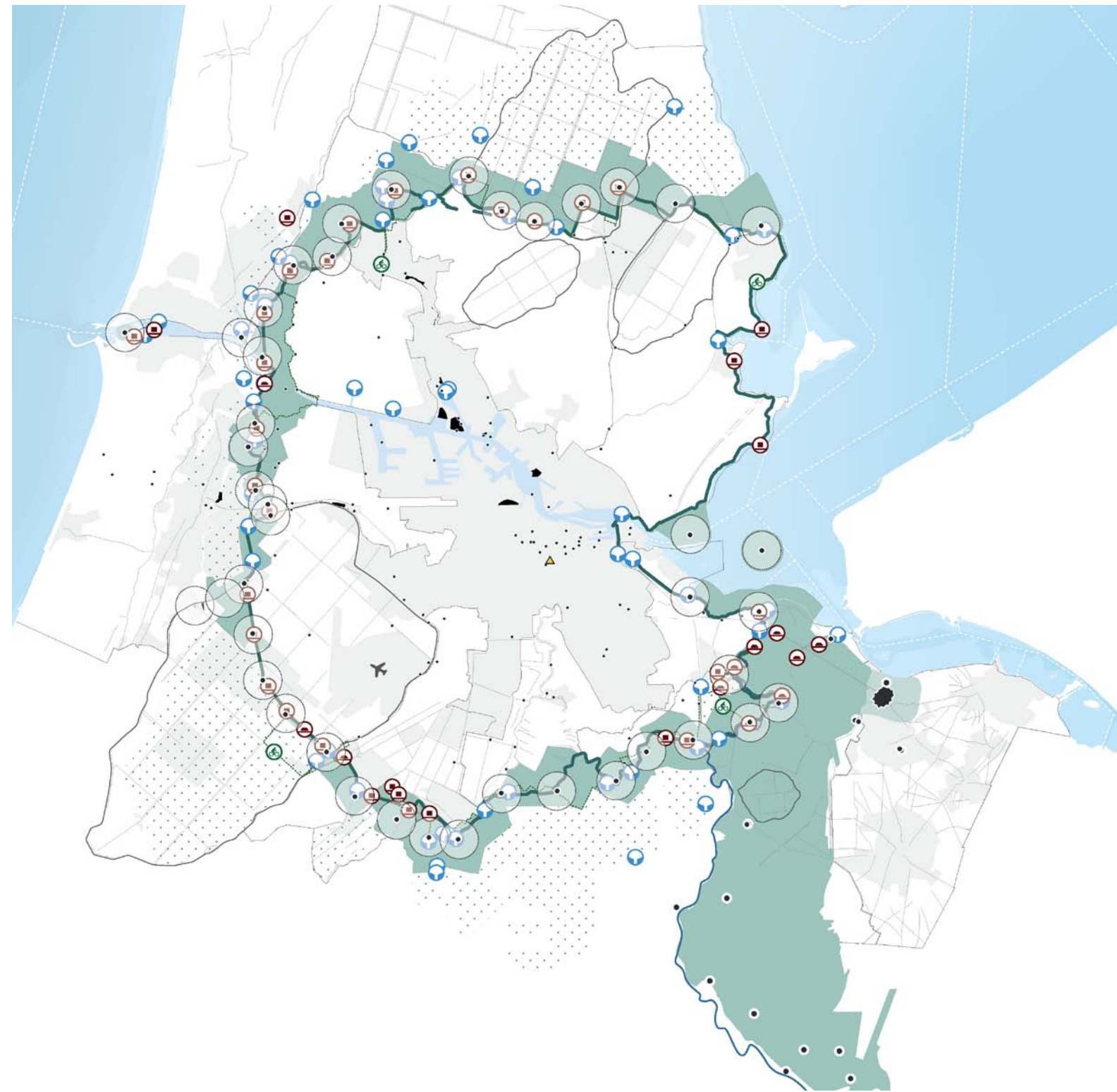
Het IJsselmeer

De voormalige Zuiderzee heeft zich ontwikkeld tot natuur- en recreatiegebied. De kenmerkende openheid is verminderd door de ontwikkeling van de Flevopolders en de bouw van Almere, maar is zeker langs het IJmeer nog beleefbaar. De aanwezigheid van de zeedijk versterkt dit nog eens. Door de aanleg van het Naarderbos is de relatie tussen het dijklichaam en het water hier sterk afgenomen.

Hele regio

Ondanks het deels bebouwen van de schootsvelden, drukt het militaire verleden nog steeds een stempel op Gooi en Vechtstreek. Met name rond de vestingsteden is de karakteristieke openheid van de verboden kringen, de inundatievelden, de schootsvelden en de aanwezigheid van militaire werken en houten huizen, goed herkenbaar. Wellicht de belangrijkste karakteristiek van het landschap van Gooi en Vechtstreek, is echter de rijkheid en afwisseling van de verschillende landschapstypen. Er is een grote variatie aan meer natuurlijke landschappen en meer planmatig ontwikkelde landschappen, zoals de buitenplaatsen. De overgangen tussen de verschillende landschappen en landschapselementen zijn hierbij zeer bijzonder en leesbaar, maar ook kwetsbaar.

In het noorden van het Gooi ligt een scherpe landschappelijke overgang naar het Gooimeer (klifkust). Aan de noordwest- en noordoostzijde liggen restanten van (buitendijkse) hooilanden aan de voormalige Zuiderzee (Naardermeent, De Kampen). Aan de oostzijde is een heldere overgang naar het lagergelegen veenweidegebied van Eemland, al vormt de A27 hier een aanzienlijke barrière. De overgang in westelijke richting naar het veengebied is geleidelijker. Al zijn er enkele plaatsen, waar dit zich duidelijk aftekent, zoals bij 's Graveland. Muiderberg ligt op een geïsoleerde stuwwal-opduiking geflankeerd door restanten van het landschap van de voormalige Zuiderzee. Ook de grenzen van zandafgravingen zijn op diverse plekken goed zichtbaar.

Stelling van Amsterdam en Nieuwe Hollandse Waterlinie
(bron: Leidraad Landschap en Cultuurhistorie, Provincie Noord-Holland)

Unesco Werelderfgoed

Unesco is de VN-organisatie voor onderwijs, wetenschap, cultuur en communicatie. Het Unesco Werelderfgoedverdrag bestaat sinds 1972 en is bedoeld om cultureel en natuurlijk erfgoed dat van unieke en universele waarde is voor de mensheid, beter te kunnen bewaren voor toekomstige generaties.

Op de Unesco Werelderfgoedlijst kunnen alleen monumenten, steden of natuurgebieden worden ingeschreven. Het land dat een nominatie indient, verplicht zich om goed voor het erfgoed te zorgen en het te bewaren voor volgende generaties. Nederland heeft het verdrag in 1992 ondertekend. Op dit moment staan er 1073 werelderfgoederen op de lijst (stand 2017). Nederland kent tien door Unesco erkende werelderfgoederen, waarvan er één in Gooi en Vechtstreek ligt; de Stelling van Amsterdam. Het Rijk heeft een lijst van potentiële werelderfgoederen, die genomineerd kunnen worden. Hieronder valt de Nieuwe Hollandse Waterlinie en Zonnestraal. (bron: www.unesco.nl/cultuur/werelderfgoed)

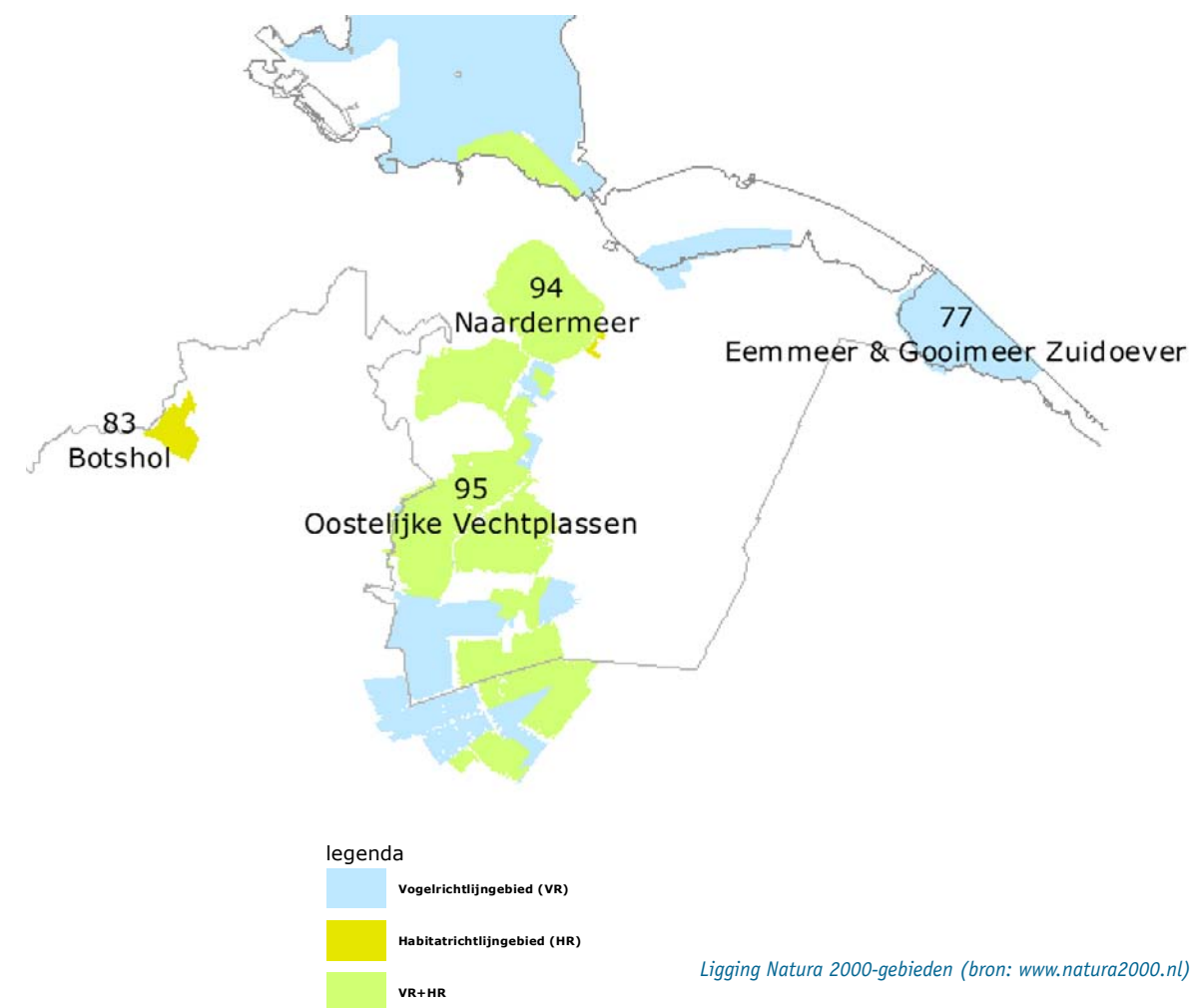

Landgoed Zonnestraal (bron: www.biemanhenket.nl)

Natura 2000-gebieden

Natura 2000 is een netwerk van beschermde natuurgebieden in de Europese Unie. Dit Natura 2000 netwerk bestaat uit gebieden, die zijn aangewezen onder de Vogelrichtlijn en onder de Habitatrichtlijn. Beide Europese richtlijnen vormen belangrijke instrumenten om de Europese biodiversiteit te waarborgen. Volgens deze Europese richtlijnen moeten lidstaten specifieke diersoorten en hun natuurlijke leefomgeving beschermen om de biodiversiteit te behouden. Alle Vogel- of Habitatrichtlijngebieden zijn geselecteerd op grond van het voorkomen van soorten en habitattypen die vanuit Europees oogpunt bescherming nodig hebben. De overkoepelende naam voor (combinaties van) deze gebieden is 'Natura 2000-gebied'.

Nederland kent ruim 160 Natura 2000-gebieden. In Gooi en Vechtstreek liggen vier Natura 2000-gebieden: Markermeer & IJmeer, Eemmeer & Gooimeer Zuidoever, Oostelijke Vechtplassen en het Naardermeer. (bron: www.synbiosys.alterra.nl/natura2000)

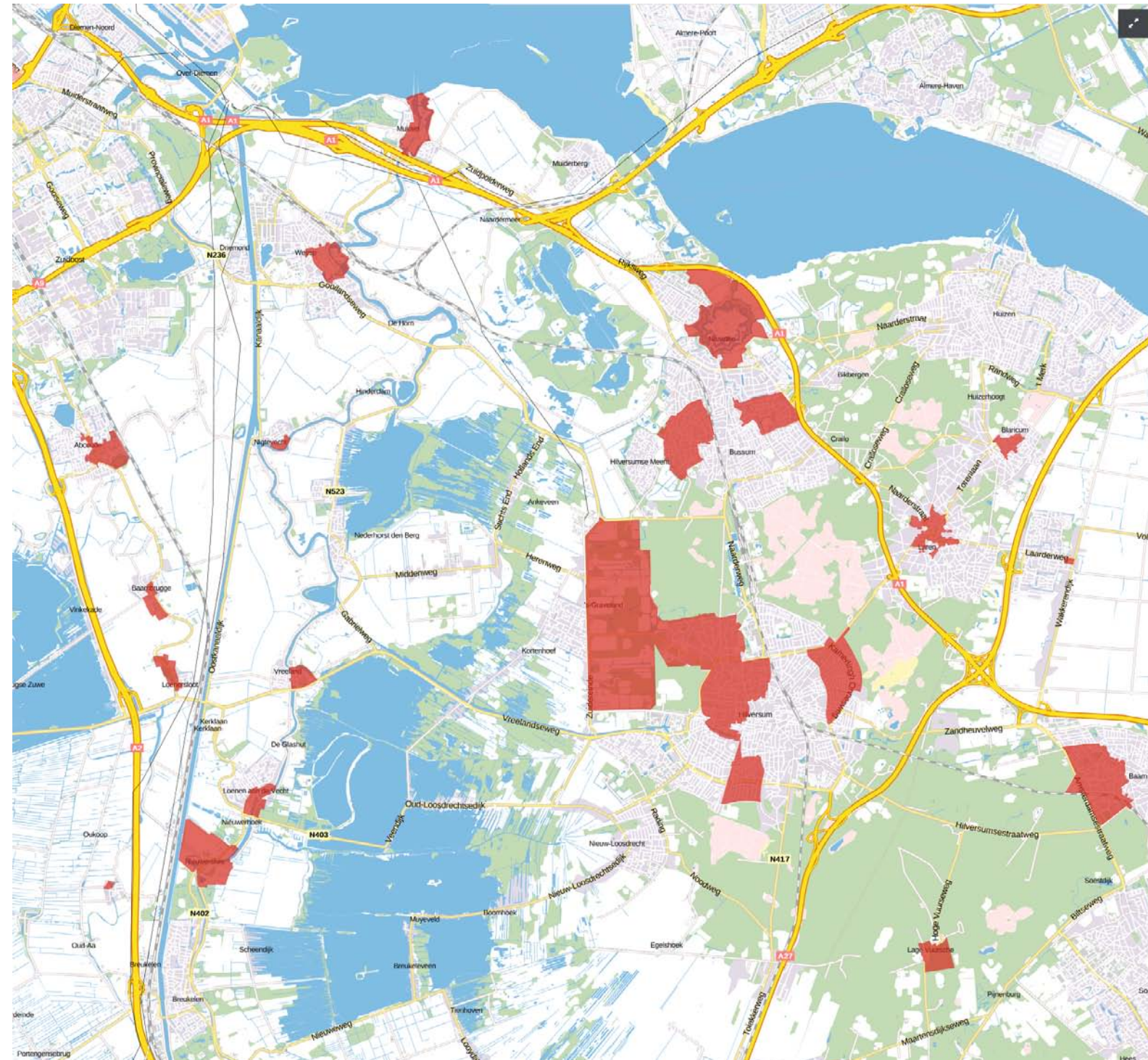

Natuurnetwerk Nederland

Het Natuurnetwerk Nederland is het Nederlands netwerk van bestaande en nieuw aan te leggen natuurgebieden. Het netwerk moet natuurgebieden beter met elkaar en met het omringende agrarisch gebied verbinden. Het Natuurnetwerk Nederland moet samen met de natuurgebieden in andere Europese landen uiteindelijk het aaneengesloten pan-Europees Ecologisch Netwerk (PEEN) vormen. Alle Natura 2000-gebieden liggen in het Natuurnetwerk Nederland. (bron: www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/natuur-en-biodiversiteit/natuurnetwerk-nederland)

Ligging Natuurnetwerk Nederland (bron: Provincie Noord-Holland)

Beschermde stads- en dorpsgezichten (bron: cultureelerfgoed.nl/dossiers/stads-en-dorpsgezichten)

Plan oost Hilversum (bron: gemeente Hilversum)

Rijksbeschermd stads- en dorpsgezichten

Een rijksbeschermd stads- of dorpsgezicht is een gebied binnen een stad of dorp met een bijzonder cultuurhistorisch karakter. Deze gezichten zijn door het Rijk aangewezen op basis van de Monumentenwet (nu: de Erfgoedwet). In de Erfgoedwet staat de volgende omschrijving van een beschermd stads- of dorpsgezicht: 'Groepen van onroerende zaken die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang dan wel hun wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde en in welke groepen zich één of meer monumenten bevinden.' Aan de status van een rijksbeschermd gezicht zit de verplichting om in ruimtelijke plannen te waarborgen dat het bijzondere karakter in stand blijft. In Gooi en Vechtstreek liggen elf rijksbeschermd gezichten. Een aantal van deze gezichten heeft een directe relatie met het landschap, zoals de 's Gravelandse buitenplaatsen. Ook zijn er beschermd gezichten, die gevormd worden door een historisch landschap (brinkdorp, vesting) of door hun groene opzet of ligging belangrijk zijn voor het huidige groene karakter van de regio. (www.cultureelerfgoed.nl/dossiers/stads-en-dorpsgezichten)

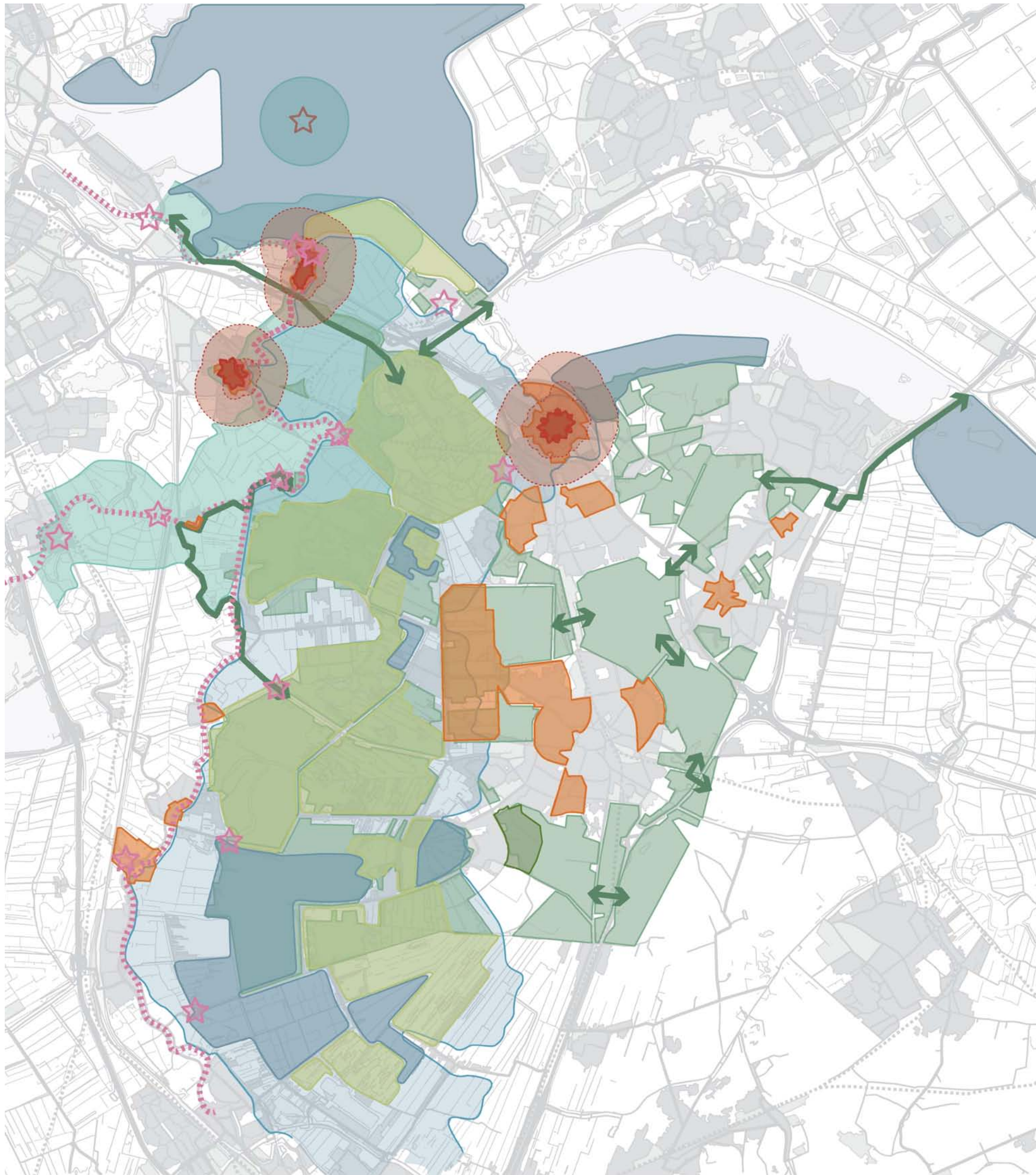
Villagebied Hilversum (bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Brink Laren (bron: Regio Gooi en Vechtstreek)

Legenda

	Hollandse Waterlinie		Landgoed Zonnestraal		Beschermde stads- en dorpsgezicht
	Natura 2000 vogelrichtlijn		Natuurnetwerk Nederland		Vestingstad
	Stelling van Amsterdam		Natura 2000 vogelrichtlijn + habitatrictlijn		Fort / linie

Conclusies analyse beleid

Natuur

Grote delen van het landschap van Gooi en Vechtstreek genieten een beschermde status. Met name in het Gooi en in het veenplangebied vinden we landschappen met hoge natuurwaarden. Hoogtepunt in deze wordt gevormd door het Naardermeer. De diversiteit is groot door de variatie in de geologische ondergrond. In grote lijnen kan onderscheid worden gemaakt in de natte natuur van de veenplassen en de droge natuur op de stuwwal. Bij de laatste ligt het beleidsmatig accent met name op het verbinden en bij elkaar houden van het landschap onder invloed van stedenbouwkundige en infrastructurele uitbreidingen. In het veenplangebied genieten grote delen van het landschap de Natura 2000 status. Rondom het IJmeer en Gooimeer en in delen van het plangebied vinden we met name vogelgebieden met een Natura 2000-status.

Bebouwing

Rijksbeschermde gezichten binnen de regio bevinden zich in het Gooi in de vorm van brinkdorpen, langs de Vecht in de vorm van de vechtsteden, in 's Graveland in de vorm van de historische buitenplaatsen en uiteraard in de vorm van de vestingsteden Naarden, Muiden en Weesp. Deze beschermde gezichten vertegenwoordigen de meest typerende historische vormen van bebouwing in de regio. De lintbebouwing langs de ontginningskaden in het plangebied ontbreken op rijksniveau in deze reeks als karakteristieke historische bewoningsvorm.

Erfgoed

Het landschap van de Vecht geniet een beschermde status vanwege de aanwezigheid van het historisch erfgoed in de vorm van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam. In het landschap rondom Muiden en Weesp is zelfs sprake van een overlapping van beide verdedigingslijnen. In het Gooi vinden we landgoed Zonnestraal, welke als cultuurhistorisch waardevol ensemble van landschap en gebouw eveneens een beschermde status geniet.

DOEL EN WAARDESTELLING

Doel

Dit landschapsbeeld beoogt een overzicht te geven van de beeldbepalende landschappelijke structuren en elementen en ruimtelijke eenheden in de regio Gooi en Vechtstreek. Dit overzicht is tot stand gekomen op basis van een studie naar de relevante historische ontwikkelingen in het gebied, een ruimtelijk beeld van het huidige landschap en een waardering hiervan. Deze analyse kan als volgt worden omschreven:

De meest beeldbepalende referentieperiode voor het huidige landschap van Gooi en Vechtstreek is omstreeks het begin van de industriële revolutie (circa 1850 tot 1900); het ruimtelijke beeld uit deze periode zou als inspiratiebron kunnen dienen voor ruimtelijke ontwikkelingen in de toekomst. Gooi en de Vechtstreek kenmerkt zich dan door een uitzonderlijk gevarieerd en onderscheidend samenstel van landschappen en een rijk cultuurhistorisch en militair verleden. Het landschap is dan te beschrijven als het samenstel van vier karakteristieke landschappelijke eenheden die in grote lijnen de ontwikkelingsgeschiedenis en het grondgebruik in het gebied verklaren; 1) het Gooi (hooggelegen zandgronden), 2) het veengebied (laaggelegen veengronden), 3) de rivier de Vecht met aangrenzende gronden ofwel de Vechtstreek en 4) de (voormalige) Zuiderzee met de zeedijk. In het gebied is vervolgens een aantal landschappelijke structuren aanwezig, die deze eenheden overschrijden.

Ondanks de enorme impact van onder meer woningbouw, infrastructuur en de transformatie van de Zuiderzee, op het ruimtelijk beeld van de regio, is er nog steeds een divers en uniek landschap aanwezig; de vier landschappelijke eenheden zijn nog steeds herkenbaar. Binnen deze landschappelijke eenheden zijn verschillende structuren en elementen te onderscheiden, die belangrijke cultuurhistorische en/of ecologische waarden vertegenwoordigen. En er zijn in de regio structuren en elementen aanwezig die typerend zijn voor het gehele gebied, zoals de militaire structurelementen en de voormalige buitenplaatsen.

Ook beleidsmatig wordt de regio hoog gewaardeerd: grote delen vallen op basis van hun ecologische, landschappelijke of cultuurhistorische waarden binnen nationale of internationale beschermingsregimes.

Het Gooi

De ligging van het Gooi op de hoge zandgronden van de stuwwal toont zich in diverse landschappelijke structuren en elementen.

Zeer karakteristieke gegevens zijn de brinkdorpen en het grondgebruik door de Erfgooiers.

De verkaveling wordt gekenmerkt door een typische radiale structuur, welke samenhangt met de schaapsdriften en de centraal gelegen brinken verbindt met de engen, meenten en woeste gronden.

Vanaf de 17e eeuw worden met name de flanken van de stuwwal aantrekkelijk voor de vestiging van landgoederen en buitenplaatsen.

De geologische ontstaansgeschiedenis van de stuwwallen in het Gooi is nog duidelijk herkenbaar en toont zich met name in de aanwezige hoogteverschillen, de zandafgravingen, het grondgebruik en de karakteristieke flora en fauna.

In de Gooise dorpen zijn vaak alleen in de oude kern de kenmerken en oorspronkelijke ruimtelijke kwaliteiten nog zichtbaar. De dorpen zijn intussen flink uitgebreid; slechts enkele brinken zijn behouden gebleven en er zijn weinig onbebouwde engen en meenten.

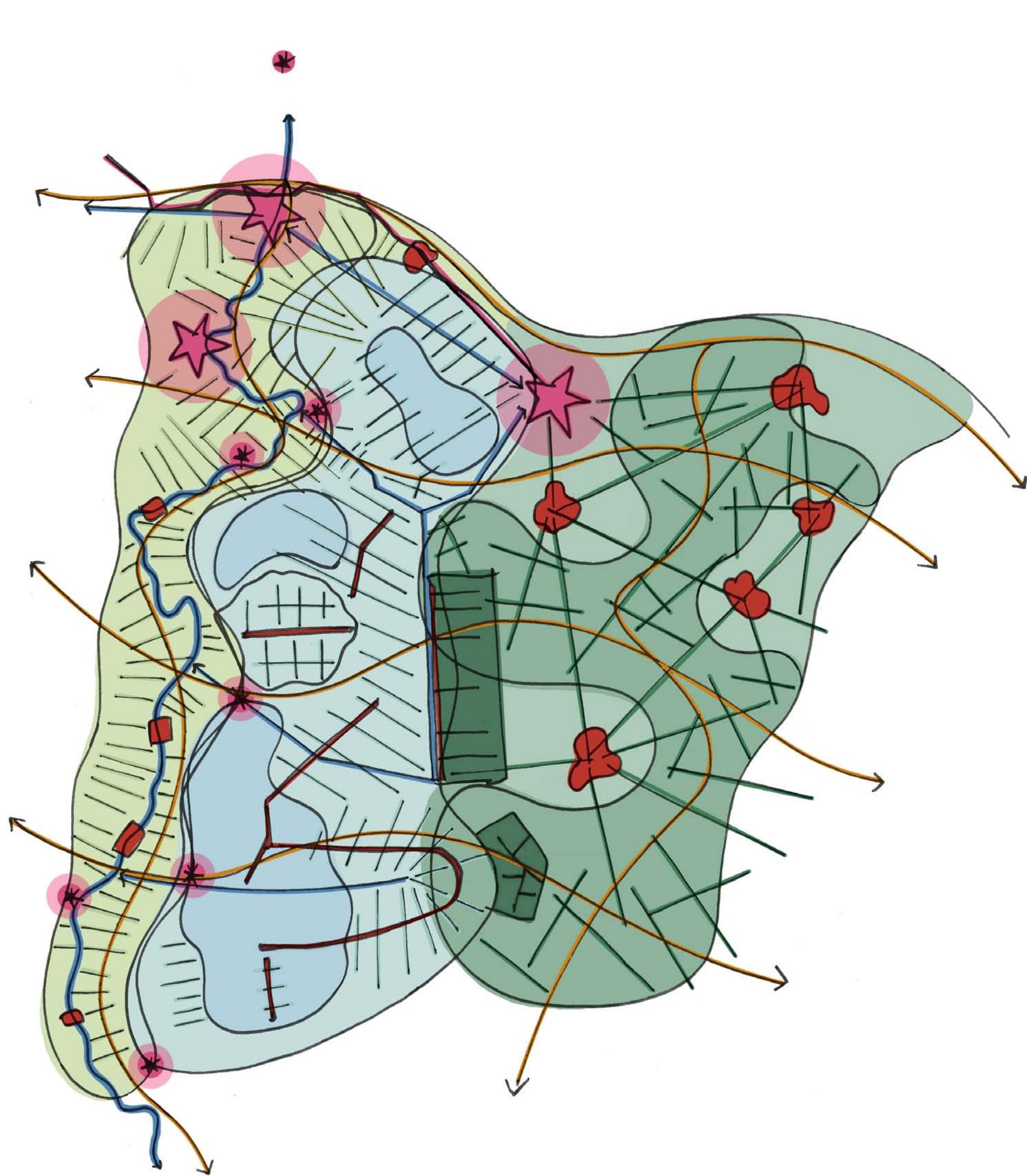
De geschiedenis van de Erfgooiers is nog afleesbaar in de heide- en bosgebieden, die in de regel in eigendom zijn van het Goois Natuurreservaat.

De landgoederen en buitenplaatsen, op de overgangen van de zand- naar de veengronden, zijn op enkele plekken nog in hun volle glorie te bewonderen, zoals in 's Graveland. Andere buitenplaatsen zijn gesloopt of verkaveld. Regelmatig is de oorspronkelijke aanleg nog herkenbaar in de aanwezige hoogteverschillen, lanenstelsels en waterlopen. Dit geldt ook voor landgoederen, die op enkele plekken zijn getransformeerd tot villaparken. Langs de randen van bos en heide liggen enkele villawijken met een zeer groen karakter: een voor het Gooi zeer karakteristiek woonmilieu.

Het veengebied

In het veengebied is door de Grote Ontginning een zeer karakteristieke kavel- en polderstructuur ontstaan. Vanuit de lineaire ontginningsbasis, waarlangs ook de bewoning en ontsluiting van het gebied geordend zijn, is het achtergelegen gebied ontgonnen en afgegraven. De vorm en omvang van de turfwinning is hier nog steeds in grote mate bepalend voor het ruimtelijke beeld. Waar aanvankelijk een landschap ontstond bestaande uit legakkers en petgaten zijn nu, door de voortgaande afbraak van veen, omvangrijke veenplassen aanwezig. Dit proces zet zich nog steeds voort. Met name aan de westzijde van de plassen zijn hierbij de legakkers en verlande gebieden meer begroeid geraakt. Richting de stuwwal neemt de openheid toe en is de opstreekende verkaveling nog goed zichtbaar.

Grote impact op het veengebied heeft het droogmalen van het Horstermeer gehad. Met name omdat hiermee ook uit omliggende gebieden gebiedseigen water werd onttrokken.

Legenda

 Vechtgronden	 Bewoningsvormen	 Waterverbinding
 Veengronden	 Verdedigingslijnies	
 Zandgronden	 Landverbinding	

Door de natte omstandigheden is het veengebied relatief open gebleven, al groeien de lintdorpen steeds meer dicht en neemt hierdoor het zicht op het achterland af. Binnen het veengebied is een grote diversiteit aan landschappelijke structuren en elementen aanwezig zoals veenpolders, droogmakerijen, plassen, moerassen en veenbossen, veelal met hoge natuurwaarden. Het Naardermeer vormt, door de combinatie van cultuurhistorische waarden als mislukte droogmakerij en natuurwaarden, hierbinnen een uniek landschappelijk element en is het eerste Natuurmonument in Nederland.

De Vechtstreek

De Vecht is, in geologisch perspectief, met haar circa 1000 jaar nog niet zo'n oud landschappelijk element, maar wel bepalend zeer bepalend voor het ruimtelijke beeld van het omliggende landschap. De bewoning is geconcentreerd langs de Vecht in de vechtsteden; zo ontstonden Muiden en Weesp. Verder is de bebouwing, in de vorm van buitenplaatsen en boerderijen, geordend op de hogere oeverwal en oriënteert zich op de Vecht. Vanaf de oeverwal is het achterliggende gebied verkaveld in een karakteristieke opstrekende verkaveling. Overstromingen vanuit de Zuiderzee hebben ervoor gezorgd dat een dun kleidek werd afgezet op het veen, waardoor het land hier niet is afgegraven voor turfwinning. Met name oostelijk van de Vecht is het veenrivierenlandschap nog goed herkenbaar. De afzonderlijke polders tekenen zich af en de oorspronkelijke verkaveling is nog zeer gaaf aanwezig. De karakteristieke openheid is hier grotendeels intact gebleven. Langs de Vecht is de 'Boerenvecht' nog goed herkenbaar. Wel is de bebouwing in de loop van de tijd toegenomen en bemoeilijken woonschepen op enkele plekken het zicht vanaf en op het water.

Westelijk van de Vecht is het polderlandschap ernstig aangetast door grootschalige infrastructuur; snelwegen, spoorlijnen en hoogspanningsmasten. Deze ontwikkeling zal zich in de toekomst zeker doorzetten, hetgeen uitdagingen en kansen biedt voor integrale landschappelijke inpassingsplannen. De druk op de ruimte en het landschap is hoog in het Veengebied. Door woningbouw ten noord- en zuidwesten van Muiden zal alleen de Aetsveldse Polder haar oorspronkelijke en open karakter kunnen behouden.

Voormalige Zuiderzee

De Zuiderzee heeft een grote invloed gehad op het landschap in het gebied. Ook na de omzetting van zee naar IJsselmeer en het ontstaan van de randmeren is dit omvangrijke wateroppervlak met haar karakteristieke openheid en wijde nog goed beleefbaar. In het landschap zijn karakteristieke elementen, die direct samenhangen met de Zuiderzee, zoals dijken, wielen, zeekelegronden en de kuststeden goed herkenbaar. De aanwezigheid van de zeedijk langs de oorspronkelijke kustlijn benadrukt dit. Door de aanleg van het Naarderbos is de samenhang tussen de dijk en het water geschaad.

Voor de gehele regio

Enkele landschappelijke structuren en elementen zijn karakteristiek voor de gehele regio. De streek is door haar strategische ligging van oudsher van groot belang voor de verdediging van het land en voor de handel. De militaire betekenis van het gebied krijgt voor het eerst vorm met de twisten tussen het Graafschap Holland en het Sticht Utrecht en in een latere periode in de verdedigingslijnies. De militaire historie is nog steeds beeldbepalend voor belangrijke delen van gebied. Ondanks het deels bebouwd raken van de schootsvelden, is dit vooral zichtbaar in de karakteristieke openheid van het gebied, die samenhangt met de verboden kringen, de inundatievelden en de aanwezigheid van diverse soorten militaire werken en houten huizen. Met name rond de vestingsteden is de samenhang tussen deze afzonderlijke structuren en elementen nog goed afleesbaar. De rijke handelslieden trokken uit Amsterdam en vestigden buitenplaatsen en landgoederen in het gebied. Andersom gaf de zandhandel in het Gooi aanleiding tot de aanleg van zanderijen en vaarten. Wellicht de belangrijkste karakteristiek van het landschap van Gooi en Vechtstreek is de variatie en afwisseling aan landschapstypen; variërend van stuwwallen, veenpolders en rivierengebied tot landgoederenzone. Ook zijn er belangrijke verschillen tussen natuurlijke en planmatig ingerichte landschappen zoals de landgoederen en buitenplaatsen. De overgangen tussen de afzonderlijke landschapstypen en landschappelijke eenheden zijn bijzonder en goed afleesbaar, maar ook kwetsbaar. Deze overgangen laten zich herkennen in de aanwezige hoogteverschillen, dijken en kaden of de overgang van land naar water. Ook zijn er nog verschillende historische grenzen herkenbaar tussen Utrecht en Noord-Holland.

In het noorden van het Gooi ligt een scherpe landschappelijke overgang naar het Gooimeer (klifkust) en het IJmeer bij Muiderberg. Aan de noordwest- en noordoostzijde liggen restanten van (buitendijkse) hooilanden aan de voormalige Zuiderzee (Naardermeent, De Kampen). In oostelijke richting is een heldere overgang van de stuwwal naar het lagergelegen veenweidegebied van Eemland, al wordt deze verstoord door de doorsnijding van de A27. In westelijke richting is de overgang naar het veengebied meer geleidelijk. Al tekent deze zich op enkele plaatsen, zoals bij 's Graveland, vrij scherp af. Ook de grenzen van zanderijen zijn op diverse plekken in het landschap goed herkenbaar.

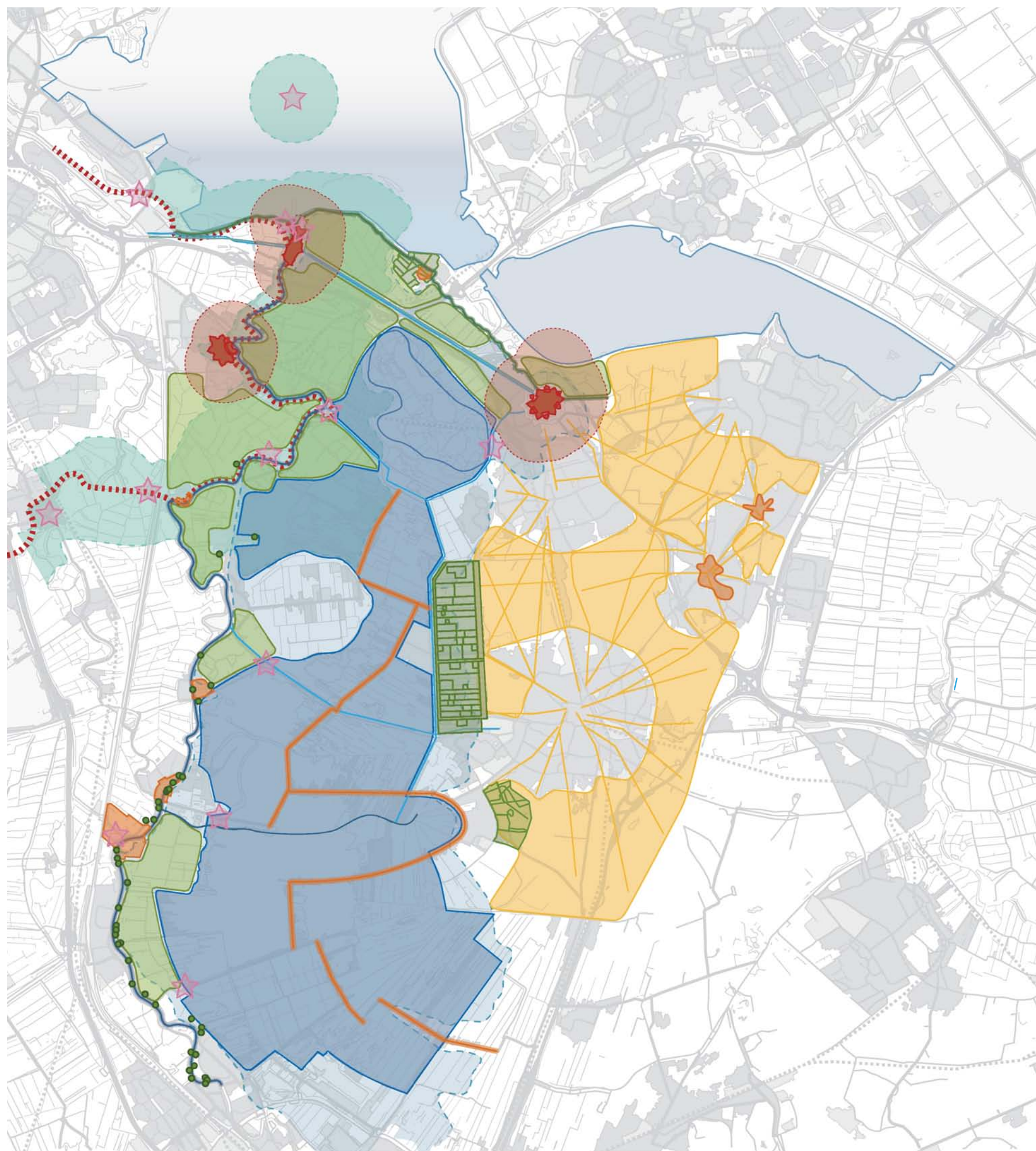
Legenda

- Landschappen
- Open polders
 - Veenplassen
 - Bos en heide
 - IJmeer en Gooimeer
 - Nieuwe Hollandse Waterlinie
 - Stelling van Amsterdam

- Bewoningsvorm
- Vechtsteden
 - Ontginningsdijken
 - Brinkdorpen
- Landgoederen
- Aan de Vecht
 - Buitenplaatsen Gooi

- Lijnstructuren
- Vecht
 - Vaarten
 - Radiaal wegenpatroon

- Verdedigingslinies
- Vestingsteden + schootsvelden
 - Forten
 - Zeedijk

Conclusie

Vanuit de historische en ruimtelijke analyse kunnen conclusies worden getrokken met betrekking tot de meest beeldbepalende landschappelijke structuren, elementen en ruimtelijke eenheden van Gooi en Vechtstreek die de basis vormen van het huidige landschap en hierin nog steeds een beeldbepalende betekenis hebben. Ze zijn bepalend voor het grondgebruik en de ruimtelijke beleving van het landschap. Ook zijn zij nog min of meer in hun oorspronkelijke vorm herkenbaar. Voor de Vechtstreek zijn de beeldbepalende landschappelijke structuren en elementen de veenrivier de Vecht, de Vechtsteden, de landgoederen en buitenplaatsen aan de Vecht (Boerenvecht), de zeedijk, de open polders en de opstreekende verkaveling.

Voor de veengebieden zijn het de veenplassen (inclusief Naardermeer), de ontginningslinten, de opstreekende verkaveling en de vaarten.

Voor het Gooi zijn het de aaneengesloten bos- en heidegebieden, de brinken, het uitwaaiende wegenpatroon en de landgoederen en buitenplaatsen op de overgang naar het lager gelegen veengebied.

En voor de voormalige Zuiderzee tenslotte zijn het het open water en de authentieke overgangen naar het land (dijk).

Hiernaast is er een aantal landschappelijke structuren en elementen die karakteristiek zijn voor meerdere landschappelijke eenheden en meerdere landschappelijke eenheden doorsnijden, zoals de verdedigingslinies. Voor de verdedigingslinies is naast de individuele werken ook de betekenis van het ensemble van groot belang; de vestingsteden met bijbehorende open schootsvelden, inundatievlakken (met name open polders), forten en hoofdverdedigingslijn (Vecht en zeedijk).

Ook de trek- en zandvaarten met hun lineaire tracés doorsnijden meerdere landschappelijke eenheden. Het behoud van de beeldbepalende landschappelijke structuren, elementen en ruimtelijke eenheden, is van groot belang voor het behoud en versterken van de ruimtelijke kwaliteit van de regio. Zij kunnen een meerwaarde leveren en een ruimtelijke kader vormen voor toekomstige en eigentijdse ontwikkelingen en de bijbehorende ontwerpogaven. De benoemde structuren, elementen en eenheden vormen de basis voor de ontwikkeling van het toekomstige landschap.

De beeldbepalende structuren, elementen en eenheden zijn tot een zeker schaalniveau in kaart gebracht en beschreven. Bij de uitwerking van gedetailleerdere inrichtingsplannen, zal deze waardestelling verder moeten worden geconcretiseerd en gedetailleerd. Bijvoorbeeld bij het Naardermeer vormen de ringdijken en molens een onmisbaar onderdeel van het Naardermeer in haar historische betekenis van mislukte droogmakerij. En bijvoorbeeld voor de bosgebieden in het Gooi vormt hun ontstaansbasis als landgoed, natuurcompensatie of productiebos een belangrijk gegeven. Genoemde beeldbepalende structuren, elementen en eenheden worden in hun identiteit versterkt door een breed scala aan landschappelijke structuren, elementen en eenheden die in onderlinge samenhang zijn ontstaan en in het onderhavige document worden beschreven. Hoewel deze op zich niet tot de meest beeldbepalende structuren, elementen en eenheden behoren, kunnen ze van grote betekenis zijn in het geheel. Of als afzonderlijk element van grote waarde zijn.

Dit landschapsbeeld Gooi en Vechtstreek laat zien dat de regio vooral wordt gekenmerkt door het samenstel van een groot aantal verschillende landschappen, karakteristieke structuren en elementen, bewoningsvormen en ondergronden. Hier aan ten grondslag ligt een rijkdom aan verhalen over de mensen die het gebied in gebruik hebben genomen en ontgonnen.

De regio wordt gekenmerkt door enkele unieke landschappen van (inter)nationale waarde, zoals de waterlinies en de landgoederen en buitenplaatsen van 's Graveland.

De enorme rijkdom aan landschappelijke eenheden en de herkenbaarheid daarvan maakt de regio tot een uniek gebied binnen de Randstad. Dat schept kansen en verantwoordelijkheden. De eerste stap is het waarderen van het landschap. Met de onderhavige rapportage wordt hiertoe een belangrijke basis gelegd. Het is een eerste stap naar het behoud en versterken van de landschappelijke en ruimtelijke kwaliteiten van dit unieke gebied.

COLOFON

Opdrachtgever:
Regio Gooi en Vechtstreek
Christiaan van Zanten

Programmacoördinator Ruimte en Mobiliteit

Burgemeester de Bordesstraat 80, 1404 GZ Bussum
Postbus 251, 1400 AG Bussum
(035) 692 64 44 | regiogv.nl | [@RegioGV](https://www.instagram.com/regiogv)

Planteam MTD landschapsarchitecten:

Frank Meijer landschapsarchitect en supervisor/ MTD landschapsarchitecten
Niké van Keulen landschapsarchitect en projectleider/ MTD landschapsarchitecten
Mathé van Kranenburg landschapsarchitect/ MTD landschapsarchitecten
Sabine van Ruijven landschapsarchitect/ MTD landschapsarchitecten

Bronnen afbeeldingen:

bronnen als vermeld bij afbeeldingen
Foto Naardermeer voorzijde: Siewe Swart fotografie

bronnen afbeeldingen linkerbladzijde:

www.rugwervelwind.nl www.thecrazytourist.com www.knhm.nl
www.natuurmonumenten.nl <http://rijksmonumenten.nl> www.airpano.com/
www.jachthaven.nl www.fietsen123.nl www.trouwnl/groen
<http://www.hofvandelfland.nl> Flickr Creative Commons www.corvantricht.nl/
www.landschapnoordholland.nl/ www.cruythoeck.nl www.infonaarden.nl

